OLOF BROMAN

FÖRFATTAREN TILL VÅR FÖRSTA ROMAN.

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPSALA
HUMANISTISKA SEKTION

FÖR ERHÅLLANDE AF FILOSOFISK DOKTORSGRAD

FRAMSTÄLLES TILL OFFENTLIG GRANSKNING Å LÄROSALEN N:o VIII
MÅNDAGEN DEN 31 JANUARI 1898 KL. 10 F. M.

AF

KNUT AUGUST BARR
FILOSOFIE LICENTIAT AF SÖDERMANLAND-NERIKES LANDSKAP.

UPSALA 1898
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Särtryck ur Svenska Literatursällskapets tidskrift *Samlaren XVIII*, 1897

I.

»Af ättartalen mång, af digra slächters leder,
Tilbaka wida kring, jag penan intet leder»,

skrifver *Olof Broman* i inledningen till sin versifierade självbiografi[1]). Trots sin stora böjelse för genealogiska studier, stamträd och »ättkvistar» har han om sin egen ätt ej kunnat meddela några upplysningar längre tillbaka än om andra ledet[2]). Ty »jorden giömer, och wärlden glömmer».

---

1) Där ej annorlunda är angifvet, äro de i det följande gjorda citaten hämtade ur B:s egna anteckningar om sig själf i *Personalia*, i *Memorial* samt i *Olof Joh. Bromans Egenhändiga Lefwernesbeskrifning*, den första skriften på vers, de båda senare på prosa. Se nedan kap. II.

2) Olof Bromans släktregister i uppstigande led, upprättadt efter hans *Aettqvist af stamträn å Glysisvallur.*

Lars Jonsson Broman, född 1608. Klockare i Hudiksvall. Kallade sig *Broman* efter den bro, »som wid Hudiksvalls nya stads anläggande af kafwelwärke blef bygder», och vid hvilken bro han uppförde sitt hus, »när han, som the flera, flyttade ifrån gamla staden Hudiksvall till then nya A. C. 1640». Gift med *Brita Majman*, död 1677, med hvilken han ägde tre söner och en dotter. Det tredje barnet i ordningen var	*Jon Olofsson,* bonde i byn Ålbo af Hedesunda socken i Gestrikland. Dennes son var *Olavus Jonsson Albogius,* född 1616. Tog sig namnet *Albogius* efter sin fäderneby Ålbo. Kyrkoherde i Rogstad och Ilsbo. Död 1689 samtidigt med sin hustru Margareta Kanik.	*Olof Kanik,* kyrkoherde i Arberåd och Unardsvik i Hälsingland. Död 1634. Det yngsta af hans tre barn var *Margareta Kanik,* hvilken med sin man Olovus Jonsson Albogius fick två söner, som efter modern kallade sig *Kanik,* och fem döttrar. Det sjätte barnet i ordningen var
Johan Larsson Broman, född 1648. Kronofogde i Hälsinglands norra kontrakt. Död 1726, samma år som sin hustru Anna Albogia.	*Anna Albogia,* född 1648, gift 1674 med Johan Larsson Broman, död 1726.	

Olavus Johansson Broman.

I Helsingland i Rogsta socken nära Hudiksvall låg hans fäderneby Välstad, omgifven af en naturskönhet, dystert allvarlig med sina mörka skog- och bergmassor. Hans far var kronofogden *Johan Larsson Broman,* »en richtig Erons = fougde, en Phoenix i sit kall som wäl och länge dogde», hans mor var kyrkoherdedottern *Anna Albogia,* och äfven hon får af sonen vackra vitsord för duglighet i sina sysslor.

Sex barn, alla gossar, växte upp i föräldrahemmet. Den näst äldste var Olavus, som föddes den 29 Nov. 1676. Det var en liten svag och sjuklig, andligen brådmogen stackare. Vid tre års ålder låg han för döden, men krafterna kommo åter, och snart var han »hel redebogen» att följa sin äldre bror Lars »så wäl i lek som bok». Redan på sitt femte år fick han tillsammans med denne i hemmet börja lära läsa och skrifva »under Peter Majmans så ganska idoga och mannerliga underwisning». Under de fyra följande vintrarna åtnjöt han sin bokliga uppfostran i Hudiksvalls trivialskola, i hvars tredje klass han inskrefs 1682 under kollegan Hans Viks ferla. Om somrarna undervisades bröderna af en ung djäkne *Daniel Tolsten.* Denne, en fattig fader- och moderlös yngling i stort behof af en dylik informatorssyssla för sitt uppehälle, skötte dock ej sitt kall till full belåtenhet — åtminstone från lärjungarnas sida. Han var, säger Olof i sin lefnadsbeskrifning, »denna sysslan att bevaka som en blinder at döma om färgor; dock så afhållen, at han nådde icke allenast god lön för sommararbetet, utan och nödigt uppehälle vid Gymnasium i Gefle, och sedermera i twå år allena på Upsala».

»Så fluto åren fram, then dyre, ädle tiden»,

tills föräldrarna funno för godt att

»then wäg för mig och bror min wälja
At genast lyftas up till Pindi höga kull,
Hwar Castals diupa brun af watn är öfwerfull».

År 1688 i Sept. reste alltså de båda bröderna till Uppsala akademi »jämte tjänstepigorna och alt hwad til sådant hushåll fordrades». Och Daniel Tolsten blef fortfarande deras guvernör och ger sin lärjunge Olof anledning att härom anteckna: »Man må intet nämna följande åren 1689 til 1697, ty de framlupo med dryga omkostningar af hushållningen uti dyra Upsala, så mycket mera som then förenämde Tolsten sökte sin fördel at krångla sig up til Parnassen, och förutan årliga lönen, lånte penningar dertil, hwilka aldrig kommo

at betalas, ty han dog af swår wattusot i Gefle, så snart han Con Rector Scholæ inställas skulle: dock tilstaddes det, at, under förenämd år, jag lära fick något i Botaniquen, Physiquen och Musiquen, hwarutinnan han mindre än ingen kunskap hade, allenast då och då föreställa något i Theologien, och den ny antagna Philosophia Cartesiana» [1]).

Den unge Olof var icke fyllda tolf år vid sin ankomst till Uppsala. Det är klart, att vid den åldern hans håg ej kunde sikta ensamt åt boken. Han ägnar också i sina vers för de närmaste åren några ord åt andra sina tidsfördrif, både kroppsliga idrotter såsom bollspel, »slå pimps» och musikaliska öfningar »på Bass: viol, discant och harpor».

»Then ene huxar thet, en annar annat mer,
Ho är som jämt på et, med unga ögon ser?»

Om den bekanta depositionen, hvilken akt för Olof försiggick den 15 Februari 1689, skrifver han för år 1690:

»Men diäkne-hornen ther war ingen heder draga,
Ty månde them Thelin från hatt och nacken taga;
Professor Spole ther en Rector styrde tå,
Och Bilberg äfwen wäl Decanus wara må.

Hwad deponeras war, hwad penalismus sade,
Thet kunde hwar och en som thenna sysslan hade.
Dock war för mig, helt ung, penalekappan lätt
Hälst en Curator [2]) war, som wiste måttas sätt.

Här satt Professor Schytt, Helsingarnas Inspector,
Som sedan stridde käckt med sina fina skäcktor
At penalismus måst omsider gifwa tapt
Som med sit tyrani har öfwerwäldet haft».

---

1) Vid sin död hedras emellertid informatorn med en grafskrift af sin lärjunge Olof. — I Helsinge nations album är om Tolsten antecknadt följande:

»1684 d. 9 Feb. Daniel Erici Tolstenius, Comministri filius in Bergsiö. Promotus Magister An: 1694, d. 11 Decemb. Con: Rector Scholæ Geval. 1698 Constituitur. Anno autem 1699 hydropicus factus, vitam cum morte, d. 13 Nov: commutavit. Exuviæ vero in Templ. Bergsioens: illatæ sunt, die 2 Jan. 1700. Pro specimine disputavit de materia subtili A:o 1691; pro gradu vero de salute publica A:o 1694».

2) Mag. Dan. Djurberg, sedermera professor och domprost.

När Olof blir sin informator kvitt, när, som han säger, »denne Wachtmästare lemnade nycklarne ifrån sig til detta mångåriga fängelse», så tycks han trifvas väl i akademistaden, får »en åker lik, åtniuta ömnigt säde» och betygar, hur »Goda och många wägar finnas månde at dricka Odens mjöd utur Quasers kärille, så mycket en förmådde, tiden och åren tilsade; warande då så många och dråpeliga herrar Professorer och lärofäder i alla Faculteter tilfinnandes, at hwarken deras namn, långt mindre deras loford med mund eller penna kunna utföras». Han inrangerar så många namn som möjligt i några knaggliga vers i sina Personalia ock finner skäl att fortsätta sina alexandriner med följande panegyrik:

»Wor jag Philippi son och stark som Alexander,
Så skulle mätas up mång hundratusend famnar
Af krantsar, ärans band, som kunde bindas rätt
Åt hwarje Stagirit för theras lärosätt.

Jag skär alt theras namn i ärans-minne Ceder;
Jag tystnar, tiger still, och lägger penan neder.
Jag kan ey tala fram thet thessom hedra må,
Ty höga män och wärck the höge prisa få».

Bromans litterära anlag ha hittills slumrat eller åtminstone ej vågat ge några prof åt offentligheten. Nu börjar hans namn »på tryckta blader sig börja titta fram, med små och klena rader». De första vers han antecknat i sitt memorial är en brudskrift från den 1 Maj 1695. Och härefter flödar för nästan hvarje år ett antal tillfällighetsdikter för bröllop, begrafningar eller disputationer från hans penna. Så skref han vid Karl XI:s död »Nordiska ländernas klagan», som trycktes och utdelades på begrafningsdagen i Uppsala domkyrka, och heter det härom i Personalia för 1697:

»Som flera fick och jag min klagan låta höra,
När Carl then Elftes död mond hela världen röra,
Til sorg ju Swerige mäst; ty man i sanning wet,
At en så dyran Kung thet minsta barn och gret».

För öfrigt skötte han sina studier, colligerade, extraherade och compenderade geografi och historia, skref krior och uppsatser, författade Exercitium stili pro facultate disputandi öfwer Augustini ord Bellum etjam justum detestandum och disputerade år 1698 om de fyra kardinaldygderna under professor And. Giödings presidium. Så blef

han kandidat och kallades »oförmodeligen» till examen i teologiska fakulteten i Maj samma år af »stora fadren och dom-Probsten Hr Doct. Jesper Svedberg, tå lysande Theologiæ decanus», hvilken examen han undergick »tillika med twänne wigda Präster af annor stiften» och erhöll »et wackert testimonium». Året därpå fick han utan ansökan Stipendium Regium på kansleren Bengt Oxenstiernas rekommendation, hvilket »fördelaktiga understöd uträttade så mycket, at iag än en tid fick wistas i det k. Upsala».

Då år 1700 den stora ofreden bröt ut, lekte i många Uppsala-studenters håg begäret att få följa sin unge kung på hans örlogståg, och Olofs bror Lars var en af dem, som slöt sig till den svenska hären för att tjänstgöra som fältprest; men redan vid Narva ändade grasserande feber hans lif — »maximo cum amicorum et bonorum, præsertim Parentum, 5 fratrum, desiderio»[1]).

Olof själf tillbrakte sommaren hemma i Hälsingland, men var ingalunda sysslolös. — Med sin förkärlek för alla nya idéer och förbättringar, införde han nu efter stiftstadens mönster nummertaflor i kyrkorna i Helsingland, och skrifver han sedermera härom i sitt nedannämda arbete Glysisvallur: »Nummertaflor woro här i landet icke i bruk förr än 1700, tå jag them först begynte bruka i Rogstad kyrka, i efterdömelse af the taflor som D. Svedberg i Upsala uprätta befalte å then tiden. Men för 70 à 80 år tilförende brukades *Taflor* til *Psalmernas utwisande* således, at alla tå gängse psalmer, efter alphabet, woro skrefna på ena taflo, såsom et Register, och et litet hål framför en hwar, uti hwilket hål Presten satte en *Pinna* eller swarfwad tapp, för the psalmer som siungas skulle, när han gick in i kyrkan, ty taflan satt wid kyrkodörren in i wapnhuset. Såsom iag ena sådan tafla hos mig hade för än Ryssen här brände up mina boklådo». I sina dagböcker för år 1700 antecknar han: »å hela sommaren reste iag omkring, nästan i hwarje winkel, öfwer Helsingland — at leta, söka up, alt hwad jag kunde få, som tör mit fosterland til märcken kunde stå». Det var Bromans mening »at sådana samlingar kunna framwisa med Gradual Disputation, under Titel: Glysiswallur, el:r Helsingia Illustrata. Men som Herrar Professorer wid upwisandet behagade utlåta sig, det sådant wore altför widlyf-

---

1) Hälsinge nations album. — Enligt rektor P. Frodlins uppgift i *Rogstada Illustrata* (Rogsta kyrkoarkiv) som benäget meddelats mig af lärovärksadjunkten Oskar Samuelsson i Hudiksvall, har Broman »i Upsala ganska mycket i början bidragit till Alb. Nat. Helsing., som then nu för tiden befinnes, och jämväl sedan mycket tillagt på mång ställen.»

tigt och kostsamt, emedan ock alla kyrkjor med mera woro utstuckna i Päronträ, och kunde tiäna androm til Disputationer med tiden, så lades detta å sido, som det än ligga månde uti 2:ne floc-kur in folio». I stället blef han magister år 1703 på en afhandling i geografi *Mare Balticum*[1]) efter att året förut den 30 Maj ha undergått examen rigorosum och lagt i dagen sitt vetande i olika ämnen[2]) inför de »Philosophers chor, som kunna pröfwa grant hwad wett i folket bor».

Mot slutet af sin Upsalatid — år 1701 — var Olof Broman Hälsingarnas kurator, en välförtjänt heder för hvad han värkat inom nationen. Den första oration från Hälsinge landskapsförenings konvent under 1700-talet, som i handskrift finnes kvar, är »Oratio historica de Helsingia», framstäld den 17 dec. 1701 af O. Broman. — »Den 1 Maj 1701 blef inom Helsinge nation 'af Högwörd. H. Inspector framstält, om icke då warande Nationis Curator, Olaus Joh: Broman wille thet (orationsskyldigheten) på sig taga, och Hellsingland beskrifwa, Landets egenskaper, antiquiteter, förmohner etc: framdraga, och Inbyggarenas upkomst, goda lefwerne, hällsosamma tillstånd och ehrbara sinne etc: etc: af gamla och nyare Historier bekräfta, hop-

---

1) Preses var ordinarie professorn i matematik *Harald Vallerius*, som presiderat för hundratals akademiska afhandlingar i filosofi, geografi, astronomi, fysik och matematik. — »E. Benzelius hedrade och mig wid samma tillfälle» — omtalar Broman — »framställandes 3 opposit., neml. om Hafswattnets salt, Ebb och flod, och wattnets utfart».

2) »*D. 30 Maji: examinerades uti Facult: Philosophica*, af följ. Prof: således i ordning; nembl.

1) Prof. Castovius, uti Polit: och Jur: Nat:

2) Prof. Arrhenius, uti Histor. Civil: et monarch: Romana.

3) Prof. Bellman, uti Rhetoricis, Explicat. Tit. Liv. lib. 3. Cap. 6. observerand. Etimolog. Voc. etc.

4) Och emedan Prof. Forelius borta war, anmodade Decanus bem:te Bellman at examinera uti Poesi och thes tilbehör; besynnerl. tog han Carm. Saphicum etc.

5) Prof. Goeding uti logic: de Enunciat. och methaphys.

6) Prof. Upmarck, uti Eloqvent: och Hist: af Sallustio.

7) Prof. Elvius uti Mathes. besynerl. sphær: tog igen locum solis in Ecclipt: samt Declinat. 0 ad diem præs.

8) Doct. Esberg lemnade mig skriftel. sin adprobation vid: sched:(!) dock examinerade Decan. Prof. Palmroth i stället, uti grekiskan ex Homero.

9) Rect. Magnif. Prof. Wallerius, præsiderade den dagen, ty kom han in i Facult. kammaren wid slutet, erkännandes mig god utan examen.

10) Prof. Palmroth, Decanus slöt examen af Hebr. Ps. 2.»(!)

hämta och utföra'. Förslaget antogs, och orationen 'de Helsingia' — inlades i Landskapets kista, 'efterkommandenom till någon rättelse, om wår mening, som lefwa nu för tiden'. Detta goda exempel vann ock gång efter annan efterföljd — — — och så mycket större uppmärksamhet förtjänar detta drag af hembygdskärlek under upplysningstidehvarfvets, för vår tids utpräglade nationalitetsmedvetande främmande tidehvarf».[1])

Samma år Broman blef magister kallades han af ärkebiskopen att som vikarie bestrida den aflidne rektor Eurenii plats vid Hudiksvalls trivialskola, »hwilket, ehuru främande och swårt thet förekomma månde, intet war godt at afslå», och han vikarierade som lärare i Hudiksvall, tills han redan året därpå förordnades att som vikarie förestå ett lektorat »uti Ethic. Logic. etc.» vid Gefle gymnasium, ehuru, som han säger, »min tanke war fuller tå, at slippa Scholæoket och then alldeles owanliga sysslan at läsa för barn». Såväl vid sitt tillträde till sin plats i Hudiksvall som nu, då han mottog denna nya befattning orerade han »på swenska wers» med Julen och dess firande som ämne. Från Gefle, där han trifdes mycket väl och där han var mycket omtyckt, tog han emellertid afsked efter ett par terminers tjänstgöring för att under de följande åren hemma i sin födelsesocken hjälpa sin gamle morbror, Kyrkoherden Olof Kanik, med predikande och andra embetssysslor. Dessutom prisar han sig lycklig att samtidigt få bevisa sina gamla föräldrar en god sons tjänster, äfven hvad beträffar »thet mödosamma hushållsbekymret och widlyftiga hemansbruket».

Nu börjar också Bromans värksamhet som läkare, hvilken ända till hans sista år upptager en så dryg del af hans tid. År 1704 har han för första gången antecknat något härom i sitt memorial: »Å thetta åhret hafwa 127 åtskillige patienter mig anlit. vid: Diurnal». Det fanns ingen eskulap i Helsingland, och Broman, tilltagsen, kunnig och hjälpsam, blef »af nöden och af rychtet» ställd i läkares ställe. Han hade också i Uppsala studerat medicin för sin vördade Olof Rudbeck, hvilken han sedermera alltjämt ställde upp för sig som ett exempel att följa. För öfrigt sysslar han under denna tid med naturvetenskaperna (botaniken och zoologin) samt runologin. Han »fick en bätre styl i gamla runer känna» samt hugger själf mången »bauta-stain» under namnet Ulfr i Valesheim. Af bref till bibliotekarien, sedermera ärkebiskopen *Ericus Benzelius*, hvilka bref

---

1) Frans v. Schéele: Gestrike och Helsinge nationer, Gefle 1877.

nu förvaras å Linköpings bibliotek, framgår också, att han under denna tid var sysselsatt med kartläggning af Hälsingland, med numismatik och med medicinskt skriftställeri.

År 1708 i Maj anhåller han i ett bref till samme Benzelius om dennes förord hos ärkebiskopen för att få en läraresyssla vid Hudiksvalls skola. Han tyckes således redan nu ha försonat sig eller snarare af omständigheterna tvungits att försona sig med det »främmande och swåra» skolarbetet. Han behöfver nämligen en stadig inkomst, eftersom han umgås med planer att sätta eget bo.

I Gefle, där Broman som nämndt stod högt i gunst hos stadens invånare, hade man önskat få behålla honom. Och man hade föreslagit honom att försäkra sig om fullmakt på det lektorat, han förestod, genom att »uprätta sterbhuset hälst Enkan ung och barnlöser war»; men att — som han säger på ett annat ställe angående den bekanta konservationen — »krypa genom en säck till ett stycke bröd, thet har fallit för mig föga hederligt fast än ofta gängse».

Antagligen är det af sitt hjärtas behag som han väljer sin brud. Den 24 Februari 1709 stod i Stockholm Olof Bromans bröllop, då han sammanvigdes med framlidne apologisten i Hudiksvall I. Elgs 21-åriga dotter *Anna*. Hans Personalia innehåller därom följande:

»I gifto-Balken kom jag äntlig nu at läsa;
Man wet här färsker giäst plä öfwer karet giäsa;
En Präste-Dotter ung, en *Anna Jonæ Elg*,
Blef ächta Makan min å wårom Brölopshälg,

Som skedde i *Stockholm* med goda wäners nöje,
På Sanct Matthiæ dag af gamla Månan Göje,
Hos *Anna Sterner* som war hustruns nära slächt;
Alcinius war ther wår gode wignings-Präst.

Min Anna Greta war och med på samma möte,
Fast hennes bröllopsdantz war i sin moders sköte.
Naturn daterar rätt, men Bröllopsbref ey så;
Thet ofta händer, man ey mycket undrar på».

Dottern Anna Greta föddes i Stockholm den 29 Juni.

Året därpå — 1710 — blef Broman prestvigd i Uppsala domkyrka den 21 December och innehade därvid första rummet bland tio andra. »Emedan Pesten» antecknar Broman, »här i orten be-

gynte, såsom annorstädes, swåra yppas, och kunnogt war thet jag hos sådan farliga sjuka mig infunnit, Pestebölderne öpnat, och läkedomar meddelat; så kom högwördiga DomCapitlets bref, at jag oundwikligen Prest inwias, at så mycket bättre kunna betiäna them siukom både til siäl och krop; emedan Presterne drogo sig undan thena faran». Att domkapitlet dock ej själfmant bevärdigat sig med att kalla Broman till präst, som denne vill låta påskina, framgår af konsistorieprotokollet för den 10 December 1710, där det heter: »Hr Doct. Diurberg anmählte Mag. Ol. Broman, at han begärer ordines». Det hade varit domkapitlets mening att emedan farsoten var synnerligen svår i Uppsala låta Broman resa till Hernösand för att vigas utan att först behöfva godkännas i Uppsala. »Men efter faran ökades, julehögtiden nalkades, och förenämde min morbroder Hl. Ol. Kanik jämt måste innehålla sängen, nödgades jag, i Herrans namn, anställa resan til Upsala, tå wäl Hl. Mag. G. Wallin, mötandes mig i Tierp, wille hafwa mig tilbaka på Hernösand. Men emedan Upsala war så nära, reste jag tit in, finnandes wid upwachtningen Höga fädernas stora förundran öfwer thenna farliga ankomsten, med befalning, at på nästa dagen wara i domkyrkan och jämte några andra Prästaämbetet iklädas, näml. d. 21 Decemb: 1710, och emedan then hedern skedde, at then främsta stå, och långa Eden högt upläsa, under tå brukel. starka och tiocka röken, blef min hals och bröst så sårade, at olägenhet ther af i många månader kiännas måste. Jag reste strax hem tillbaka, icke utan möda at berökas wid färjestäder och många flera ställen efter Kungl. Förordningen» [1]).

* * *

Redan när och fjärran känd för sin duglighet på många områden, var det klart, att Broman ej kunde vara annat än eftersökt som själaherde. En tid bortåt skötte han ännu ostörd den ålderdomsskröplige morbroderns sysslor i Rogsta och Ilsbo, och både morbrodern och församlingsborna vilja förmå honom att emottaga pastoratet, »men som kyrkoherdehushållet war ganska widlöftigt, äfwen af the många oförsörjde och hemmawarande söner och döttrar, så ursächtade jag mig ifrån thetta».

År 1712 talar han om att äfven grannarna i Harmånger och Jättendal vilja ha honom till sin sockneprest,

---

1) Ärkestiftets Herdaminne har (som ofta eljes) felaktiga upplysningar angående Bromans prestvigning.

»Men wingel wangel kom; then ene androm tuchtar,
Somt ryckte ganska wäl, somt mer än illa lucktar,
Strax Themis lät sig se; strax gick thet molnet bort,
Som stack sig häftigt up, och syntes hissligt stort».

På hvad sätt Broman råkat i delo med Themis, få vi i hans egna anteckningar ingen upplysning om. I sin »Egenhändiga lefvernesbeskrifning» berättar han lika dunkelt om saken: »fastän å samma tid upsteg ur Stygs Träske, en tiock Dimba, som syntes för mångom fördunkla mina lycko-strålar, dock när en owälduger och oförmodelig Rhadamantus hitkom, flög denna dimban så snart bort, som hon upsteg». Af hans upplysningar i sitt memorial skulle man måhända kunna leta sig till hvad anklagelsen innebär, eftersom där nämnes domarens namn och att affären tagits till protokoll, men det har hittills icke lyckats mig att reda ut saken. I memorialet antecknas nämligen år 1713: »d. 27 Junii afgjorde wälborne Hr Thom: Wadenstierna den widlöftiga saken =:=: då jag aldeles från Beskylningen fridömdes. Vid. Extract. Protocolli» [1]).

Emellertid var väl anklagelsen antingen uppenbart orättvis eller föga graverande, ty redan i början af år 1713 och före frikännandet, »monde icke allenast en utan 2:ne resor samtel. församl:s Harmångers och Jättendals Enhälliga vocation til Pastoratet öfwergå. Hr Probsten war och tit efter Venerandi Consist: befalning och wid efterspörjandet fan allas enhälliga påstående. Dock blef jag af Ven: Consist: och Högw:te Hr Archibiskopen Spegel förordnad med flere prisord än the wanliga til Conrector i H:walls Trivial Schola in Septemb: då jag wid sammanträdet hölt oration på Swenske verser, angående *Ungdomens nödiga skötsel, och hvad de läsa böre*».

Huruvida Broman var mer nöjd med denna utgång än om han blifvit de nämnda socknarnas själasörjare, kan jag icke bestämdt afgöra. Troligen stannade han dock hällre i Hudiksvall med dess något större tillgång på näring åt hans själs inträssen. Och för att erhålla detta konrektorsembetet hade Broman icke alldeles lagt händerna i kors. Han hade bl. a. begärt dåvarande kyrkoherdens i Hudiksvall, Olof Beronius, betyg öfver sina meriter, hvilket betyg, som förefinnes i domkapitlets brefsamling, adresserat till ärkebiskop Spegel, är af följande lydelse:

1) Enligt välvilligt meddelade upplysningar af läroværksadjunkten Oskar Samuelsson i Hudiksvall finnes i rådhusrättens handlingar intet för denna sak belysande att inhämta. De älsta förefintliga protokollen äro från år 1717. Ej häller har ur kyrkoböckerna kunnat utrönas något härom. Antagligt är dock, att åtalet rörde någon irrlärighet.

»Högwÿrdigste Fader.
Höggunstigste Herre.

Såsom Magister Olaus Broman begiärer mitt ringa wittnesbörd, angående vice Scholæ Rectoris functionen här wid trivialen uti Hudikswall, hwilken han anno 1703 och 1704 förrättade, uti den afledne sahl. Eurenii ställe; ty lämbnas förbemelte Mag: Broman detta; att han sine anförtrodde scholæ-sysslor, icke utan Scholæ-Piltarnes wackra förkofring med flit och troheet idkade, serla som tida, han wid denna beställningen wistades. Näst trogen anönskning uti den Allzmächtige Gudens nådiga beskydd är och framgent blifwer.

Högwÿrdigste Fadrens
alldra ödmiukaste Tienare
Olaus Beronius.

Hudikswall den 18 Octob. 1712».

Utom sitt vikariat för sin morbror, hvilket han ännu en tid måste sköta, till dess denne fick en hjälpprest i sin måg L. Frodlin, hade nu Broman således att bestrida sina sysslor som konrektor vid den femklassiga trivialskolan. Äfven arbetade han med »Stora Bönedagsarbetet», första gången i memorialet omnämdt 1712. Snart fick han också under den tid Hudiksvalls pastorat var ledigt efter Magister Beronius' frånfälle år 1716 förvalta Kyrkoherdeämbetet i Hudiksvall och Idenor.

»Hela stadens längtan och begiär» var nu att få Broman till efterträdare, säger B. själf, »til thes Hl. Mag. Christopher Justus, Tysk språkmästare i Upsala[1]), til Pastoratet sattes, af H. K. M. Friederik I, hans landsman, dock utan församlingens wetskap och kallelse efter the tiders wanligheter». Denna utnämning tyckes ha väckt Bromans synnerliga förtrytelse. För ärkebiskop Steuchius klagar han i ett bref af den 28 Februari 1718 öfver sitt »närwarande trånga tillstånd och olycka». Han framhåller, »huru icke allenast mina wederlikar längst för thetta, utan jämwäl the som mina lärjungar warit, få hugna sig med något brödstycke wid Pastoraten och andra lägenheter; men iag then olycklige bland alla förachtas, fastän Gud är mitt witne, högsta winning uti thet anbefalta anwänd

1) Justus, född i Hessen-Cassel, hade äfven varit huspredikant hos Magnus Stenbock mellan åren 1703, då han prästvigdes, och 1705, då han anställdes som lärare i Uppsala.

är». Åfven hos Benzelius hade Broman före Justus' utnämning beklagat sig och anhållit om rekommendation till befordran. Emellertid tycks han ej trifvas riktigt väl i Hudiksvall, ehuru han för sin utkomsts skull måste söka där ledigblifna platser, ty ungefär samtidigt bekymrar han sig inför samme Benzelius öfver sin »förwisning up til Ultima Thule» och anhåller om divärse boklån för att »roa mina lediga stunder at få kasta ögonen til Fäderneslandsens forna handlingar, med tacklöst hufvudbry, sökiandes de Lärdes arbete tigga, låna, hwilka at köpa fattigdomen förhindrar».

Hvad än Broman hade att vara missnöjd med, icke ser det ut ändå, som om han med skäl kunde klaga öfver för många »lediga stunder». — Frånsedt de sysslor som ofvan framhållits, hade antalet på hans patienter för år 1714 — tio år efter begynnelsen af hans praktik — stigit till den aktningsvärda summan af 1,062 stycken. Året därpå lyser med det största antal, han gjort sig möda att på siffran bestämma, nämligen 1,794 personer. För år 1721 »orkar» han ej längre räkna patienterna.

Hans hustru synes ha varit honom behjälplig vid utöfvandet af läkarpraktiken; åtminstone säges det i memorialet för 1716, då Broman själf var svårt sjuk[1]) i fläckfeber, att hon med åderslagning bistått flera personer än mannen själf.

Konsistorium fruktade, att Bromans läkareverksamhet alltför mycket skulle inkräkta på hans ämbetsbestyr, och det förmanade honom år 1719 att ej gifva skäl för sådana farhågor. Broman hade nämligen sökt rektoratet i Hudiksvall efter aflidne rektorn magister Olaus Enecopiander, och då ansökningen den 23 Mars 1719 förehades i konsistorium, heter därom i protokollet: »Til Rectoratet synes ingen annan kunna honom föredragas. Dock måste han sparsamligare umgås med sjukas curerande, hwartil han förnimmes låta sig bruka». Protokollet för den 10 Juni samma år innehåller följande om denna sak: »Lades ad acta ConRectoren i Hudikswall, Mag. Olai Bromans bref af d. 21 Mart. sidstl:e, hwaruti han förklarat, at honom til intet men lända måtte, thet han låtit sig bruka til siukas curerande, tå han aldrig någon tima therigenom har försummat i scholan»[2]). Varningen kom väl närmast med anledning af att en del från Norge hemtågande Karl XII:s krigare alltför mycket kräft Bromans hjälp.

1) »D. 4 August: siuknade så hårdt i digra fläckfebr: at alt hopp war ute om lifwet: war sängel. alt til d. 10 Sept: =: men för hela landets förböner til Gud fick hälsan igen».

2) Domkapitlets i Uppsala arkiv.

Bromans memorialanteckningar härom för 1719 förtjäna att citeras: »Wid början af detta året anlände hos mig öfwer 250 personer af Finska Cavallerie Regemente och Gener: De la Barres folk, hwilka såsom nästan alla the andra som gått öfw. fjällen, ifrå Norrige, woro afkylde til händer och fötter och så illa medfarna, att sådan händelse aldrig skedt ifrån wärldens begynnelse; 18,000 st. Personer krigsfolk; förutan Forslebönder och trosspojkar till några 1000; blefwo till största delen ihiälfrusna liggande på fjällen, jämte många 1000 hästar och allt bagagiet; de andra som hinte öfwerkomma, woro swåra skämde af kiölden til händer, fötter, bröstet etc.; så at hela Wintern öfwer och jämwäl sommaren, woro hos mig siuka, förkylta nästan oräkneliga af åtskillige Regementen, så wäl Herrar Generaler och Officerare, som gemena af Infant: och Cavall: Regementena; af hwilka nog många jag afsåga, hugga och skära måste, dels bägge benen, dels enthera; fötterna, händerna, fingerna etc. Et sådant uselt tilstånd at och the döde måtte gråta ther öfwer! Under förenämde stora besvär, thet man af Christel. medlidande företaga monde, utan någon wedergiälning, dock med stor skada i thenna dyra tiden när 1 kanna Ljnolja betaltes med 12 daler, 1 skålpund (?) wax 6 daler, 1 lispund (?) talg 3 daler[1]) — — etc. etc. etc. sysslade jag allena med schola arbetet f. en otrolig upwaktning så at dag och natt ingen ro war at äga».

Som komplement må ur den versifierade biografien anföras följande strofer, af hvilka framgår, att Bromans läkarehjälp måtte varit synnerligen välsignelserik, i det alla de sjuka räddades utom en:

»Här mängdes arla sent, i pannor, pottor, krukor,
Kylplåster till mång pund, som breddes ut på klutar.
Här klyptes mångom hand, tå, finger, fötter af.
Af allom endast en här dödde, fick sin graf.

God låfwen til god lön wäl De la Barre gjorde;
Af hwilkens hiärta ömt, the siuke wårdnad sporde,
Men Mynteteckner kom när myntet war sin kos
Och bara tecknen qwar, af sådan fahlnad ros.

Then bästa fick jag strax, har fått och ännu niuter,
Mång trogen bönesuck jag wet än mången giuter
Til Gud för hälsan han här återwinna fick,
Och tack för hwarje gång jag wäl til honom gik».

---

1) I Mercurius Helsingicus (se kap. II) förekomma bland anteckningarna för samma år 1719 prisuppgifter på en del andra varor.

»På thessa dunkla dar upran then fägnestråle», att konrektor Broman erhöll — 19 Aug. 1719 — fullmakt på rektoratet vid Hudiksvalls trivialskola.

Han invigde också vid sitt tillträde till denna post det nybyggda skolhuset »till hvilket med Konung Karl XII:s tillåtelse, gifven i Lund 1717, användes den gamla stadens ännu kvarstående träkyrka»[1]. Det kungliga brefvet förefinnes i afskrift i domkapitlets arkiv i Upsala. Det är ställdt till landshöfdingen i Gefle Hugo Hamilton, som bilagt en skrifvelse i saken till »Hudiksvalls åhreborne och Wällagfarne Borgmästare och Råd», och lyder som följer:

»Carl med Guds nåde etc.

Wår gunst och nådiga benägenhet med Gud allsmächtig, Troman, General-Lieutenant och Landshöfdinge. Wj hafwa af Eder underdåniga skrifwelse daterad d. 7 Martii sistl. i nåder låtit oss föredraga Edert underdåniga förslag til then i Hudickswal stad aldeles bofälliga och obrukeliga scholans förbättring genom en gammal trä-kyrkia, som finnes en åttondedels mihl ifrån staden, och nu mehra icke skal brukas, sedan en annan af steen för ungefär 40 åhr sedan är uppbygd. Hvilket I til wårt nådiga wälbehag hemställen, och länder Eder der uppå til nådigst swar, det wela wi i nåder hafwa tillåtit att denna gamla och obrukeliga kyrkia må til scholans upbyggande anwändas, hwar om I för den skul behörig anstalt hafwen att författa. Och Wi befalla Eder Gud allsmächtig nådeligen.

Lund d. 20 Martii 1717.

CAROLUS.

S. Cronhielm.»

Om invigningen har Broman i den bok uti rektorsarkivet i Hudiksvall, som innehåller förteckning öfver rektorer och lärjungar i äldre tider, antecknat bland annat följande för 1720[2]:

»Ego Mag. Olavus Johan Broman, Helsingus, An. 1719 die X mens. Martii ædificium hocce novum valde insigne, verbis votivis inaugurari pro ut videre licet ex sequent:

Relation.

1719 den 10 Martii klock: 9 om morgonen gjordes första Inträdet i Hudikswalls nya Trivial Schola, således: Sedan alle Schole-Piltarne,

---

1) Handlingar vid Hudiksvalls läroverks sekularfäst 1850.

2) Af lärovärksadjunkten Oskar Samuelsson i Hudiksvall mig meddeladt. Utom denna förteckning (Album Scholæ Trivial.) har Broman också uprättat »en Bok, hwaruti Scholans årliga Räkenskaper och Förordningar, samt nödiga ämbetsbref afskrifwas och förwaras» enligt rektor P. Frodlins lilla biografi öfver Broman i Rogsta kyrkoarkiv.

til antalet 125 st., hade gått uti wanlig ordning ifrån gamla Scholæhuset, in uti thetta nya, och intagit sina rum, kommo alla ordinarie Lärarena, så wäl til kyrkan som Scholan; förutom annat folk; twå och twå in uti choret gående, ställande sig hälften å hwarthera sidan om stohlen, tå Cantor choralis O. Gestrin begynte att sjunga psalmen

Kom helge ande Herre god etc.

Efter sången steg Mag. O. Broman up uti then öfra stohlen; tå alle the andre satte sig på sina rum och giorde thenna önskan:

Lof, ära ware Gud, wår Gud, wår fromme fader,
Som thenna Nådens Nåd, oss unnat, gifwit hafwer.
At thetta Scholæhuus sin byggnad äntligt nått
at wi å thenna dag inträde giöra fått».

Han fortsätter med ytterligare åtta strofer och afslutar sin berättelse: »Mag. Ol. Broman slöt med *Herrens wälsignelse*. Therpå slöts acten med bönesången: *Förläna oss Gud* etc.»

De följande två åren fick nu Broman i lugn och ro syssla med med sitt skolarbete, sitt skriftställeri och sina sjuka, som nu äro »mera än tilförende från många socknar jämväl landsorter»; men »som å största lugn, then wärsta storm upsticker, så brast nu up et Ihl, en storm hwast yrde an, hwars ljke aldrig för man haft i Helsingland». Det var den ryska mordbrännarflottan, som var ute på sitt tåg utmed Norrlands kuster. Den 23 Maj 1721 anföll den Hudiksvall med åttio gallejer och brände till grunden hela staden och de flesta byarna i trakten däromkring. Kyrkan, invigd 1672, var den enda byggnad, som skonades. Icke som om besättningen på de ryska galererna skulle hyst någon försyn för hennes helgd, men de kulor som slungades mot henne, gjorde föga afbräck. Ännu finnes förvarad en kanonkula, som flög in i kyrkan genom korfönstret. Denna kula hänger fästad vid en tafla vid uppgången till predikstolen, och taflan bär följande inskription, antagligen författad af Broman:

»När sjuttonhundra et och tjugu skrifwas månde,
Den tjuguförsta Maj, wår stad han war i wånde
För Ryssen, som then samm i grund förstörde tä,
Guds Huus och Tempel dock helt skadelöst fick stå.

Fast Denna kuhlan, som inunder Taflan hänger,
Af fiends skarpa skott sig genom fönstret tränger,
Wår altartafla hon dock ingen skada want
Der af: ty prises Gud af oss i allo land».

Rektor Bromans familj blef af alla den hårdast pröfvade, i det den icke fick tillfälle att som öfriga familjer gemensamt fly ur staden utan vid sin flykt ingen »wiste hwar af an». — Dessutom förlorade Broman allt hvad han ägde »största delen af mit Bibliothek 2,000 daler wärdt; alla gångkläder; alt silfwer 1 lispund (?); 15 (?), guld i kiädior 120 Ducater. Contante hwita Penningar 2,000 daler och mycken koppar, then, och alt husgeråd. — vid opsatzen, en skada om 18,000 daler».

Bromans Glysiswallur innehåller om samma händelse följande: »År 1721, den 22 Maji, klockan in emot 9 om aftonen, anlände Ryssens gallej-flotta hit til Staden Hudikswall, 6 t. 7,000 mans besättning, och spelade så starckt med sina styckeskott på husen och folket, at alla måste taga flychten, emedan nödigt förswar hwarcken af folk eller gewär stod at ärhållas; Förthenskul landstego fiendens myckenhet til häst och foot, å båda sidor om Staden, tå the förra, näml. Cossakerne, på sina så tilsäjande flygande hästar, ryckte omkring på alla wägar, gångar och stigar, wäster, norr, öster och söder ut til de näst liggande socknar, byar, gårdar, fäbodar och andra krypen, lador och giömen; Men the senare, näml. Fotknektarne och Roddare, intogo husen i Staden, Bodar, hölador och andra giömen, altomkring Staden, hwarest thessa som the förre, mycket gods af hwarjehanda saker och boskap rappa och taga månde, och alt thetta med och uti en sådan otrolig hastighet, at klockan 2, och in mot 3 om morgonen på nästföljande dagen, war hela staden, halfwa Tuna sockn, en stor hop byar i Hög Sockn, Forssa, och Idenår, alldeles i asko lagde; förutan flera Byar, gårdar, hus och bodar så i thessa Socknar, som i Rogstad, hwilka sköflade, dock icke upbrände blefwo; Afseglandes fienden på samma dagen norr ut, belastad med rikt byte, ty många miste mycket af sit goda, och somliga altsammans; hwilket blef antecknat, och utan twifwel til wederbörlig ort inlefwererat. Skadan som tå för mig ske månde, nämnes nu här intet, allenast then, at et mit i mång år påarbetat wärck, Helsingia Illustrata eller Glysisvall kallat olyckl. omkom, hwilket war skrifwet på många Böcker papper, förutan the Land-Taflor, Kyrkors, stenars, och andra gamla märkwärdiga tings afritningar, dels och i Päronträd utstukna, som thär wid följa månde och fördelas uti 3 delar, beståendes then I, af 20 Capit:, then II af 13, och then III af 33 Cap: et för hwar en Sockn samt städerna, Hudikswall och Söderhamn»[1]).

---

1) Broman hade emellertid energi nog att sedermera återupptaga och fullfölja detta sitt digraste värk. Se II.

Med sin kära »trivial» fick han nu mera arbete än någonsin. Det nya skolhuset låg i aska, och de olika klasserna måste logeras in, hvar bäst passade. Rektor själf hade sålunda sina piltar hemma hos föräldrarna i Välstad, konrektor var i Forsa, och kollegerna skötte sina klasser i resp. Ljusdal, Delsbo, Idenor och Rogsta. Då Broman som rektor dessutom måste genom bref eller besök förvissa sig om att alla ordentligt skötte sina poster, är det gifvet, att hans tjänstgöring under denna tid var omåttligt sträng. Försvårad är den också därför att på grund af fiendens härjande inga böcker och undervisningsmaterial finnas kvar, lärjungarne ej ha råd att köpa sig några och Broman själf »inga har att bortlåna som förut». Broman klagar hos ärkebiskopen öfver detta missförhållande och anhåller om medel att afhjälpa det[1]). — Lärjungarnes antal var vid denna tid ett af de största, som Hudiksvalls lärovärk ägt under sin — i våra dagar snart 250-åriga — tillvaro. I en katalog för år 1721 uppger Broman skolgossarnas antal till inalles 142, fördelade på de fem olika klasserna sålunda: klass I med 53, II med 36, III med 19, IV med 15, V med 19 lärjungar[2]). På grund af rysshärjningarna sjönk visserligen summan högst betydligt under åren 1722 och 1723 till resp. 85 och 78, men redan år 1624 hade den stigit till 108 och ökas år 1728 — Bromans näst sista rektorsår — till 151, det största antal lärjungar som skolan hittills ägt. Det minsta antalet — 49 — antecknas för år 1754. I allmänhet har skolan varit talrikast besökt under första tredjedelen af sjuttonhundratalet, då i anseende till ryska kriget äfven finska ynglingar här sökte sin utbildning[3]).

Oaktadt det ej obetydliga lärjungeantalet och de svåra förhållanden, under hvilka skolan arbetade, hade dock ärkebiskopen och domkapitlet fallit på den tanken att »willja dela Docentes wid denna Trivial Schola och transportera dem til Söderhamn, af de skiähl och motiver som wore nu mera denna staden medelst fiendens brand och härjande så af sig kommen och til oeconomien ruinerad, at här hädanefter icke behöfdes et så complet wärk». Men då såväl skolans rektor och inspektor som Hudiksvalls magistrat i olika skrifvelser till Uppsala på det bevekligaste motsätta sig denna delning, får skolan förbli »i sitt förra stånd»[1]).

1) Domkapitlets arkiv.

2) Trivialskolan hade egentligen fyra klasser. Den lägsta klassen (här klass I) kallas vanligen apologistklassen.

3) Se Handlingar vid Hudiksvalls lärdomsskolas sekularfäst 1 Maj 1850. Högtidstal af Mag. T. G. Wennberg.

Redan på hösten året efter branden hade Broman — om ock helt naturligt med stora svårigheter — hunnit få eget hus uppbygdt å tomt i staden, och upplät han nu för skolan sin »större sal», och »sin halfbyggda loge, allom til nöje, dock utan ringaste hushyra». Så fortgick något år, tills det nya skolhuset var färdigt. Äfven uppsikten öfver dess byggnad hade legat på Bromans tyngda skuldror, »hvarwid nog beswär yppades, dels af materialers inköp, Timbermäns och mera anskaffande, mycket vid eget förskott; ty medlen skulle infalla af Collecter, som sent skedde; dock wälsignade Gud arbetet at scholan blef fullbygder och med tienlig oration inwigder, d. 24 Mart. 1724»[1]).

Det är i sanning att förvåna sig öfver hur Broman fick tiden att räcka till. Största delen af året 1723 skötte han utom ofvannämnda sysslor församlingens klerikala åligganden under den ordinarie kyrkoherdens vistelse vid riksdagen. Patienter i mängd — äfven från andra landskap — anropade honom fortfarande. Och slutligen får han också tid öfrig för sitt skriftställeri, i det hans *Ichtyologia* eller *Guds rika fatabur jämwäl i Helsingwatnena* samtidigt författas, tjugu ark stark[2]).

Visserligen klagar han numera för Benzelius, att några »lediga stunder sällan gifwas in hocce permolesto pulvere scholastico», men arbete var Bromans lif, och troligen är det icke med alltför mycken bitterhet i tonen, som han utbrister i sina vers för sistnämnda år:

»Then ene godar sig i lugn, i ro och mak,
En ann har mera bry än sluger advokat».

Samma år som Hudiksvalls återuppbyggda skolhus invigdes, utkom den nya skolordningen af den 4 Febr. 1724. Och med anledning häraf se vi Broman framstå som en föregångsman för senare tiders idéer i skolfrågan. Enligt Kungl. Maj:ts cirkulärbref till rikets konsistorier af samma ofvannämnda datum skulle den nya skolordningen tills vidare gälla endast till nästa riksdag, »emedan Rikets Ständer för andra mellankommande ärenden ej haft tid att den öf-

1) Sedermera använd ända till år 1816. — Andra delen af Glysisvallur innehåller en utförlig berättelse om Hudiksvalls trivialskolas yttre öden allt ifrån 1582, »tå Staden begynte byggas».

2) I memorialet antecknas: »Min *Ichthyologia* eller *Guds rika fatabur jämwäl i Helsingwattnena;* bestående af 20 arck; samanskrefwen 1723, och öfwersändes til Upsala at af wederb: censeras. Kom nu 1724; adprob: at tryckas; tilbaka, och ligger färdig etc.» — Af bref till Ericus Benzelius framgår dock, att denna skrift författats sommaren 1722.

verse och på det att, hvad däruti ännu torde stå att förbättras, af själfva praxi måtte kunna erfaras»[1]. »Då», heter det i det redan anförda högtidstalet vid Hudiksvalls lärovärks tvåhundraårsjubileum år 1850, »konsistorierna med anledning däraf från Gymnasier och skolor infordrade påminnelser däröfver, höra vi just från denna skola en röst om en utsträcktare undervisning i andra till en del nya ämnen på det latinska språkets bekostnad. Det är Hudiksvalls skolas då varande förtjänte rektors, Olof Bromans. Med anledning af skolordningens föreskrift, att i trivialskolans fjärde klass disciplarne böra ur de prosaiska latinska auktorerna utdraga de retoriska troperna och figurerna, dem läraren skall förklara med andra exempel af vårt språk, äfvensom han skall föra prosodin till praxis vid explikationen af de latinska poeterna, föreslår han att hällre 'betjäna ungdomen med ord och meningar af tyskan, engelskan och fransyskan, hvilka öfverallt brukeliga äro, och befordra mycket; ja, att detta till en del bytes ifrån latinska gamla och sinliga vältaligheten af Cornelius Nepos, Livius och Tullius, hvartill en så lång tid användes med mera skada än fromma'. Då skollagen föreskref, att lärjungarne i 4:de klassen skulle tillhållas att med hvarandra så väl som med sina lärare tala latin, menar han däremot, att 'det vore ganska nyttigt, att lärjungarna såväl i högsta klassen som de andra någon gång i veckan öfvade sig i hela skolans öfvervaro rent, distinkte uppläsa något dels af latinska dels af svenska böcker, stundom prosa, stundom bunden stil skiftevis'. Och vid den föreskriften, att Eloquentiæ lektorn skall anbefalla sina lärjungar att läsa romerska författare för sig själfva samt att skaffa sig Rydelii Grammatista Philosophans att däraf lära svårare konstruktionssätt, prydligare talesätt och bruket af retoriska troper och figurer, anmärker han, att 'de unga gymnasister läsa detta för sig själfva med föga fromma, utan den tiden kunde nyttigare användas till att ruminera lectiones lectorum' — det vill säga läsa öfver sina lexor — 'eller ock göra sig bekanta uti fäderneslandets historia'. Det är sunda frisinnade åsikter, sådana som vid hans tid sällan utgingo från skolan». Hans uttalanden förklingade dock ohörda.

* * *

Man kan som redan sagts icke undra öfver att församlingarna inom ärkestiftet täflade om att få tillgodogöra sig Olof Bromans

1) Den fortfar emellertid att gälla ända till år 1807, oaktadt den ingalunda föreskrifver många ändringar till ett bättre. Se Wrangel: Frihetstidens odlingshistoria, 1 kap.

gagnfulla verksamhet. Utom de vokationer till pastorat som ofvan omtalats, anlände redan dagen efter Kyrkoherden Jerffs i Enånger död 1725 kallelse till Broman från de herdelösa församlingsborna. »Men», säger Broman, »jag war nögd med mit. — Sat meruisse». Och »emedan kunnigt blef, hwilka missivanter tit woro förordnade, och än mera en sterbhusets måg och magister A: B: i Gefle Schola Collega; brukade snia wägar thertil; så bemöttes kallelsen med skyldig tacksamhet, utan att söka tränga nogon; tå kunnigt blef, at förenämde Hl Magister hemkom med fullmacht på Pastorat, för än then 3:dje missivanten profpredikan giort och långt mindre någon votering gick för sig».

Staden Hudiksvall, förblef allt fortfarande den plats, där Broman fick lefva och verka.

När kyrkoherdeembetet blef ledigt därstädes vid Mag. Justus' död 1727, var det Broman som enhälligt kallades till dess utöfvare med en »ogemen vacker kallelse», samtidigt som en annan deputation ville ge honom det lediga pastoratet i Järlsö. Med anledning af den förstnämnda kallelsen, skrifver Broman, »behagade Högwörd: Fadren Hr Archeb: Doct: Matthias Steuchius låta genom bref kalla mig till Upsala; men emedan min swaga hälsa intet sådan resa, hälst i kalla wintren, medgifwa månde, ärnådde min ödmiukaste anhållan faderlig ursächt, hwilket likaledes skedde, en tid therefter, andra gången. Men när 3:die brefwet anlände med befalning at wid handena gifwa, om jag åstundade lediga Pastoratet, eller intet; war tå ingen tid eller ursächt at längre dröja; utan i Herrans namn reste på Upsala i Julii månad, ärnåendes wid framkomsten; i stället för förmodade bannor; sådana höga faderliga ord, at the stå intet med pennan att här utföras; v(erbi) g(ratia) at lika wäl skulle thetta ärendet blifwit befordrat inför H. K. M., om jag ock nu intet infunnit mig på Upsala, hälst på förslaget jag war namngifven», etc. — Huruvida Broman »åstundade det lediga pastoratet eller intet», kunde emellertid ärkebiskopen ej gärna vara okunnig om. Efter kyrkoherden Justus' död skrifver Broman bref på bref till honom och domkapitlet, görande sig ärende med hvarjehanda frågor, och slutar alltid med en påminnelse för sin egen räkning om det lediga embetet. Att han dock ej inkom med någon mera officiell ansökan, får man väl tro, eftersom han i sin lilla självbiografi i andra delen af Glysisvallur försäkrar, att utnämningen skedde »utan någon ansökning af mig giorder». Såsom redan på tal om hans prästvigning framhållits, ägde han emellertid den svagheten att vilja framhålla, huru han alltjämt

med tålamod underkastade sig att vänta på befordringar, för hvilka hans förtjänster syntes honom som tillräckliga förespråkare. De framgångar han rönt hade tydligen något för mycket äggat hans själfkänsla. I Personalia för år 1713 heter det:

»Jag säger ända fram; Gud wet, thet har så warit,
At jag ey hit ell tjt har sökt, har lugit, farit
At bångas, bryta fram til et ell annat kall,
Som kanske gängse är i ämbetsstånden all».

Och i sin lefwernesbeskrifning säger han:

»At lefwa i stillhet, vid boken och Penan, har altid warit mit nöje, utan at krångla efter höga tienster och fika på inkomster». Det är antagligen på grund af dessa och dylika yttranden som ärkestiftets herdaminnen helt kategoriskt försäkrar om Broman, att »af alla de sysslor han beklädde sökte han aldrig någon enda». Så likgiltig för sin fortkomst och sin ekonomi som ett sådant uttalande kan ge vid handen, var han likväl icke, såsom redan ådagalagts.

År 1728 den 31 Okt. kom den kungliga fullmakten för Broman på Hudiksvalls pastorat. — Följande år rönte Broman äfven den hedern att utkoras till ledamot af Societas Regia litterarum et scientiarum (den bekanta Vetenskapssocieteten) i Upsala, och utom akademici är han den ende af stiftets prästerskap som ernådde denna utmärkelse[1]).

Bromans föräldrar lefde ej tillräckligt länge för att se sin äldste lefvande son som välbeställd kyrkoherde. Året 1726 såg dem båda läggas i grafven,

»När tu och femti år the sammanlefwa fått
Och sex och siuttio, en ljkan ålder nått[2]).

---

1) Ärkestiftets herdaminnen.

2) Såsom dock framgår af uppgifterna å släktregistret sid. 1, voro de vid sitt giftermål 26 år gamla, lefde gifta i 52 år och dogo vid *78* — ej *76* — års ålder. Fadren dog först — den 16 Jan. —, men i den tryckta »Ärestod till Heders-Minne» öfver honom, hvilken skrift finnes å U. B., och där kronofogden Bromans underlydande socknar Sundhede och Nordanstig samt hustru, barn och barnbarn framträda med hvar sina vackra rim till den bortgångnes pris, får hustrun sjunga bl. a.:

»Haf tack! min trogne wän, för all Ehr flit och möda
At mig och Barnen wår samt andra många föda,
Jag tror, min Gud, at iag nu sex och siutti år,
Af lika år med Ehr, snart lika död och får».

Broman »skaldar» för det året:

»Jag tiänte, skötte them så långt jag nånsin hinte;
Fast thet mot theras godt, ju mindre war än inte;
Af theras söner sex, som Präster woro tre,
Then andre så i börd som kall mig sågo the.

Jag strödde theras graf med roser, amaranther,
Och sökte på allt sätt så pryda alla kanter,
Som the ha wäl förtiänt; ty alla witna må,
At sådant folkit folk, är rart at se och få».

Den 3 Maj 1729 tog Broman afsked från Hudiksvalls trivialskola med en latinsk oration och höll dagen därpå sin inträdespredikan i stadens kyrka. At sina f. d. lärjungar gaf han i testamente en i frågor och svar affattad antipietistisk berättelse »om thenna tidens Nyheter i Religionen», hvars innehåll korteligen skall angifvas vid behandlingen af Bromans litterära värk[1]).

1) Till denna sin skrift har Broman fogat följande aktstycke, som redan här må anföras: »*Sanfärdig Berättelse* huru thetta mit afsked ifrå Trivialscholan i Hudikswall med thetta testamente blef uptagit, när iag P. (Præpositus) förordnades; kortel är thenna.

Emedan Hl. Prosten i Dilsbo Mag: Ol: Nauclerus warit min wän, och jämlike, samt promoverad Philosofiæ Magister i Upsala, på sama år etc. etc., hafwer ock under hans opasslighet sedan han hit i landet kom, betiänt honom; med mera; therföre tilsände iag honom thenna piece at see, såsom en dufwa men til Räf. Han hade thenna skriften öfwer hela året hos sig och tog tilfälle af några ord här införd v. g. i XII. lärost: §: 1. om Prester; ther blef införd en Historia om en Bonde H. S. S. i N. som sade til sin kyrkoherde Hl. O. K, när unga Prester och Studenter hade ther i församl. öfwer hela Julehögtiden predikat: *Then ena unga Tuppen gahl öfwer then andra.* På et annat ställe stå sådana ord, then *så predikar, at ingen är wärdig at begå Herrans Nattward, som icke äger så förkråssat hiärta som Dawid;* then må man i wiss måhl, hålla för *Per Pleps* och *syster Fiålla.* På ett annat ställe fins thetta: *Then som säger och predikar thet Kung Carl XII lefwer och komer hem igen; han må hållas för drömare.*

Af thessa orden tog han tilfälle at sända thenna min skrift omkring, näml. I: til sin stufmåg H. I. H., II: til Con R: H. P. F., III: til H. P. O. M, hwilka uphitsade af Hr Prosten Nauclerus, och som än mera anstälte Prosteting här i staden, säjande mig icke en gång til hwad å färde war, utan lät upläsa en del af thenna min piece, och så oroade församlingen at then ena efter then andra gingo utur kyrkan med allas missnöje. Wid hemkomsten ifrå kyrkan til mig, frågade iag hwad å färde war, och af hvad orsak sådant owäsende i kyrkan ske skulle? Prosten Nauclerus sade sig hafwa ven: Consistorii bref ther om. Jag bad honom låta mig thet få se. Han swarade thet han nu icke hade wid han-

Som kyrkoherde blef Broman naturligtvis trivialskolans inspektor och fortfor sålunda att ha sin erfarna hand med vid styrandet af dess öden. Ur det första examensprotokollet af inspektor Bromans hand, som förefinnes i domkapitlets samling af skrifvelser från Hudiksvall, må göras en del utdrag, som belysa skolans skötsel då för tiden:

»1731 d. 1 och 2 Junii, blef Examen Solenne hallen här uti Hudikswalls Trivial Schola, emedan Pingstdagarne nalkades, och kort tid wara månde til midsommar, så at discentes redan til större delen hade begifwit sig hem å landsbygden, eller och följdt sina föräldrar bort ut til theras fiskeläger: närwarande alle Præceptores, och några flere, således, näml.

I. Efter musique af violer och Blåsinstrumenter vid anträdet samt bönehållande, förestälte — — Kyrkoherden Mag. Ol. Broman; med trogen bön til Gud; om Hans namns Helgande — — —. Hwarpå sedermera

II. Rector scholæ Hl. Candidat Ol. Hanning begynte wisa then flijt han anlagt med them nu här närwarande Ellofwa stycken lärjungom i thenna IV Classen — —

§ 1. uti Compend. Theol. Hafenrefferi, — — bekräftande med skriftenes språk alla förestälta frågor, samt the besynerlig ord, af bemälte kärnespråk. som til frågorna höra månde.

§ 2. Kunde discentes wakert giöra redo om theras wetskap uti Historien af then förswänskade Hübner.

§ 3. Äfven wäl om the nödigaste stycken af Boetii logica.

§ 4. Reciterades distincte och explicerades tydel. på Swänsko, en eller annan Epistel af Cicerone — — —

§ 5. Huru Exercitii Stili gått för sig, hela året öfwer, thet utmärkte theras skrifne böcker; äfwen wäl thet en hwar nu ex tempore samansätta månde.

III. ConRector H. P. Frodlin, trädde thär på fram, och wisade samma flijt uti the stycken som hans ämbete angå månde, näml. uti

§ 1. Grekiska tungomålet af Nov. Test. och S. Matth. Evang. — — —

---

dena; hwad mera härom språkades, thet wore långt at berätta. Hl. O. M. war intet närwarande som predikat om K. Carl XII:s ännu warande i lifvet; men H. P. F. och H. I. H. woro så swåra uti sin ord, at *thenna min skrift borde upbrännas af bödelen på kåken:* Här på swarade iag: Sachta, Sachta! *sade bonden Hans Mårtensson i Stärte.* Inför Gud och ärbara wärlden skall och will iag swara för thenna min skrift. Then som minst eller altsintet skrifwer, hans proprium är *skära tänderna åt andras skrifter.* Nota bene. En tid therefter måste alle mine förföljare och afwundsmän ärkänna theras felsteg; veritas premit, non opprimitur. Tantum!» — Herr P. F. är konrektorn i Hudiksvall Petrus Frodlin, med hvilken Broman råkade i åtskilliga dispyter, hvarom mera nedan. Mot Bromans beskyllningar i föreliggande »Antipietisticum» har Frodlin försvarat sig i en »Sanfärdig förklaring», som finnes bilagd en afskrift af samma arbete, och där Frodlin förnekar att han någonsin uttalat de fördömande ord om nattvardsgästerna, som Broman lagt i hans mun.

§ 2. utaf Prosodia latina Vossii rätteligen afmäta orden som the böra utföras, intet efter mångas hemfödda dialect, eller måhlsnilde; som här i orten gemenl. en hwar sockn enskylt brukar, utan efter the föreskrefne reglor — — —

§ 4. Af Cornelio Nepot. icke allenast wisa sensum auctoris och proprietatem verborum, utan och utdraga locutiones, och them efter swenska språket utföra — versioner och imitationer — —.

IV. — — III Classen, hwarest Hl. P. Isæus lät se sin fljt. — — —

§ 2. Uti Historica Biblica, alla 5 Böker Mosis igenom.

§ 3. Grammatica Græca Gezelii — merendels genomläsen — —

§ 4. Af Cornelio Nepote; i brist af andra auctorer; gifwa uttydning på latinisk ord och meningar, samt wisa regulas syntacticas. Och emedan the uti circulo superiore, hwilka kommo at uptagas til Classen IV; icke funno sig aldeles färdige uti Gram. Latina; ty blefwo the alfwarl. förmante nu i sommar äntel. sig påmina thet i glömskone komit hade. — — — —

V. Michael Schirman, som bewakar then II. Classen, hade wäl haft öfwer hela wintern 18 st. disciplar at lära; men största delen af them woro nu hemreste, lät och förnima huru han åtlydt scholæ ordningen, ty the hade gjort framsteg uti — — —

VI. Collega I Clasis Hl. Erick Valbeck kunde och uti sin ålderdom och langsama schola-syssla upwisa gamla flitigheterna at lära sin lärjungar, som 35 st. varit — — —

§ 1. uti thet latiniska tungomålet, af Grammatica Contracta och thes declinerande och Conjugerande etc.

§ 2. läsa wäl, både inan och utantil then Swenska Catechismum (Svebilii); äfwen Epist. och Evangel. som nästa söndagen infalla.

§ 3. Af Vestibulo Comoeni, emedan the andra föreskrefne Böcker här intet äro tilräckeliga, uttyda latinen och lättaste orden declinera och conjugera.

§ 4. Skrifwa ren och jämn styl, dels efter föreskrifter, dels efter utsatta rader.

VII. Apogolisten Dr(!) Laurent Scalin som tilförende haft at lära en stor myckenhet af Scholæ Piltar 4 och 40 st., men woro och nu hemreste; så at 14 st. allenast närwarande woro; hwilka af åtskillige framsteg uti Räknekonsten kunde uppwisa huru the grundel. och på tienligit sätt lära fått, näml.

§ 1. at skrifwa en läsligan stil.

§ 2. At copiera och samansätta swänska Brefwer, samt inrätta små Räkningar per Debet och Credit; äfwen förfärdiga obligationer; qvittencer; etc. — — —

§ 4. Med Geographien har han nu intet hunnit uträtta något til Piltarnes underwisning, emedan så många disciplar warit, af olika framsteg, uti räknandet; hwilka dock alla wäl kunde förstå 4 Species, Regulam de tri, så i hela som brutne tahl, samt the flere nödigaste[1]).

§ 5. Hafwa och the i IV Classen på Onds- och Lögerdagarne fått blifwit wäl underwisade uti the nödigaste stycken af Räknekonsten.

1) I denna klass skulle alltså den nödtorftigaste realbildningen bibringas. (Jfr. Wrangel: a. a).

VIII. Uti *Musica Chorali* framwisade Hl. *Olof Gestrin* huru han öfwat alla Scholæ-Piltarna at rätt siunga och förstå *notas*, som hwar och en psalm tilhöra mände; och thet på alla Söcknedagar emellan kl. 12 och 1; icke efter thet gamla ut, re, mi, fa, sol, etc. utan efter thet brukel. sätet af a, h, c. d, e, f, g. Med hwilken wakra öfning at fortfara samtel. Piltarna förmantes, hwar af the som intet hade råd at fortfara med studier, kunde ljkwäl finna sin föda i församlingarna med klåckaretiänster, hwilke här i landet mycket nödige äro, såwäl för barnaläron a i socknen, som sången i kyrkone.

IX. Organisten *Andreas Vestström* som och Cantor är uti Musica Figurata, hade wisat besynerlig fljt at icke allenast af grunden lära alt thet som i gemen til Sången hörer, utan jämwäl på *Instrumenter*, i synnerhet på *Violer;* ibland hwilka 5 st. woro mycket färdiga, som ofta resor här i kyrkone fägnadt församlingen och prydt Gudstiänsten med säng och spel. Dock beklagades mycket then här warande bristen på nödig Instrum: utom hwilka swårt at fortkomma.

X. Sedan nu alle här warande *Preceptores*, hade en hwar för sig, låtit förnima theras fljt at lära thet som them åligger at giöra; frågades

1) Om några besynnerliga klagomål, anten docentes eller discentes hade at andraga? hwar til swarades ney; utan här war nu som tillförende alt stilla, enligit och förtroligit.

2) Om *Præceptores* åtniuta richtigt theras löner efter Kongl. Förordningen? I synerhet hwad thet så nämda *augmentet* angår, både i spanmål och peningar? Hwartil med åtskilnad swarades, näml. then gamla wanliga lönen gick ricktig uth; men then nyare icke så; emedan then minut-wjs skulle hämtas ifrån alla Härads-Fogdar här i Höfdingadömet; Och, thet swårare war, hade ännu thenna Scholan icke åtniuta fått the förmoner som ljkwäl andra ärhållit, efter Rjksdags Beslutet 1723 [1]).

3) Om diäknepeningarne *proportionaliter* utdelas? Hwar på *Rector Scholæ* sade sig wilja wisa räkning.

4) Om några medel af the 2:ne årl. *Collecter*, för Scholor och Gymnasier i stiftet, hade hitkommit til thenna Trivial-Scholans förnödenhet, som dock mera än alla the andra warit eld och förstöring underkastad. Hwar til swarades: at ännu är icke en pening influten. Therföre nödgas man åter här om bönfalla.

XI. Sist förmantes hwarjom och enom till Gudsfruchtan, höflighet och skickelighet i seder och åtbörder, samt fljt at nu i Somar påmina sig thet the lärdt hade, och tidigt åter infina sig, Gud wil, åt hösten, etc. hwartil önskades wälsignelse af 1: Reg: 8: 56. 57. 58. Slutades med psalmen N:o 346.

Hudicksvall d. 12 Junii 1731.

Ol. J. Broman.»

Af detta examensprotokoll framgår, att i Hudiksvall föga afvikelser gåfvos från den vanliga undervisningen i våra trivialskolor på denna tid. — Äfven de läroböcker, som användes, voro de öfver-

---

1) Kollegernas i Hudiksvall ekonomiska ställning var särdeles svår. En massa klagoskrifter insändas till konsistoriet under hela 1730-talet. 1738 beviljas dem ändtligen en påökning i deras lön, men först 1744 blifva — mäst genom dåvarande rektor P. Frodlins försorg — deras vilkor något drägligare.

allt sedan länge förekommande. Trots Bromans ofvan anförda framsynta åsikter, tyckes skolan särskildt i detta fall nu vara snarare efter än före sin tid. Skolordningens bestämmelser, som visserligen gåfvo föga rum för framstegsplaner, voro dock icke så snäfva eller oryggliga, att ej de olika skolornas ledande män kunde vidtaga sina förändringar i studieplanerna. Och möjligt är ju också, att Broman praktiserade sin upplysta teori så vidt ske kunde, äfven om han ej aktat för nödigt att därom underrätta konsistorium. Men hvad särskildt bibehållandet af en del föråldrade läroböcker angår, må man komma ihåg, att därvidlag föga ännu kunde uträttas. De långvariga krigen och landets utarmade tillstånd hade naturligtvis sitt inflytande äfven på skolornas ekonomi. — Först vid tiden för ofvanstående protokoll — omkring 1730 — började en ljusare tid randas för vårt undervisningsväsen. Och Bromans senare till domkapitlet insända redogörelser ha också att uppvisa stora framsteg i skötseln af Hudiksvalls skola.

* * *

»Thet lider dag om dag, och åldren samlar åren;
The blomster falna af som prydda ståt om wåren.
Arbetet tager til, när krafter tyna af,
En sysslar som man kan til thes en lägs i graf.

Then ene niuter ro, i gull som pärla sitter;
Och knapt sin hand ell fot uhr fläcken röra gitter;
En annar ther emot arbetar swåra nog
Och sällan ser äntå thet lyckan nånsin log.

The ting må tala här, som intet tala kunna,
The miningsmärcken må mig witnebörder unna,
Om jag til kyrkors tiänst har warit slös ell sull
Om jag har mera bygt, ell rifwit mera kull.

Min ämbets Bröder må; ther the behaga nämnat;
Om tyngsta bördan jag på them ell mig har lämnat;
The siuka som hwart år ha komit många nog,
Må säja huru stor en läkar-lön jag tog.

Låt Baggar komma fram, Röros och Norska fränder,
Låt Österbotnens folck och stora Finlands länder
Inkomma med sin ord; the lära hwitan sten
Uplägga på min graf åt mina döda ben»[1]).

---

1) Personalia 1730.

De »miningsmärcken» Olof Broman kvarlämnat åt sig såsom Hudiksvalls kyrkoherde kunna nog tala för sig. Han tog snart itu med kyrkans reparation, förbättrade grafvarna, lät göra nytt golf, nya bänkar och stolar, nya läktare[1]. Han byggde ny prästgård i annexet Idenor, och år 1736 lät han efter domkapitlets meddelade samtycke och med Kungl. Majestäts bifall helt och hållet på egen bekostnad uppföra ett nytt kapell på Kråkön utanför Hudiksvall, försedt med »klåcka och annat tillbehör»[2]. Närmast med anledning häraf utnämdes han samma år till prost, fastän han, som han uttrycker sig, »therom icke en gång öpnat mun eller penna, än mindre hand och pung». Följande sommar lät han — likaledes med egna medel — göra ett nytt fönster på västra gafveln af Idenors kyrka och längre fram ombesörja förbättringar sammastädes med »ny lächtare, piramidens och löfwärkets förgyllande etc.»

En af Bromans första omsorger som kyrkoherde var också att taga hand om den mängd lappar, som tidtals ströfvade kring i Helsingland och infunno sig hos prästerna för att låta sig vigas eller döpa sina barn. De förorsakade prästen så mycket mer besvär, som denne vid sådana tillfällen måste höra dem i deras kristendomskunskap och därvid så vidt möjligt söka afhjälpa de stora brister,

1) På grund häraf tilläts han att för sig och de sina upptaga grafplats främst i koret. — P. Frodlin berättar i sin nämda biografi: »Igenom Bromans försorg blef nu Läktaren för Scholæ-Barnen först upbygd, midt för predikostolen, sedan the tilförende hela tiden på bänckar fram i Choret Sutit. I hans tid förökades ock Orgel-werket med Pedal».

2) I ett bref till domkapitlet af den 25 Oktober 1735 motiverade han sin åsikt om nödvändigheten af detta kapell: »Kråkön har 8 eller 9 hushåll — — så aflägse i hafwet at the hela sommaren öfwer sällan eller aldrig kunna komma till någon kyrka på landsbygderna, ej häller till staden — — utan måste the hwar för sig hålla gudstiänst, uti theras små kokhus, krypen och rökpörten, hwarest mång hinder infalla, som swåra förstöra andachten, och mycket oroa både predikanter, föreläsare och åhörare. Hwarefter i Herrans namn är iag föranlåten sinnader och i wärket begrepen, at af mina egna ringa medel; emedan inga andra här äro at tilgå; nu upbygga och förfärdiga et nytt Capell på Kråkön, som är then innersta af the 3 holmar (Innerstön, Kråkön, Drakön), tjt folket icke allenast ifrån de andra fiskehamnar, utan hinder af stormwäder öfwer sunden komma kunna på alla sön-, högtids- och helgedagar, och ther theras gudstjänst giöra, af Guds nåde och Andens tilskyndan, med större andacht, bätre eftertryck och skickeligare ordning, utan och de siöfarande, som hopatals, ifrån åtskillige orter med mindre och större fartyg, ankra och ligga uti bekantaste Innerstö-sundet, äga godt tilfälle at uti thetta Capell samankomma och gudstiänsten med större nöje biwista än som tilförende skedt är i förenämde Rökpörten».

som vid förhöret ådagalades. Broman föreslår konsistorium i ett bref af den 16 Nov. 1730 att »nu på stundande Riksdag, Gud wil, thet föredragas må, at Höga Öfwerheten tildelar wissa socknar åt wissa Lapar, utan at så wida få flytta af och an, som nu sker och tilförende skedt är; tå icke allenast Höga Öfwerheten hade at upbära af them några utskylder och utgifter; utan och Prästerna i Socknarna, och i the orter, hwarest the anbefalte woro at wistas, kunde beqwämligast lära them wåra nödiga kristendomsstycken samt hålla bättre upsicht med them, uti theras lefwerne, som tywärr mycket liderligt är, i synnerhet med fylleri och sabatens ohelgande»[1].

Det är ej heller endast fagert tal, då Broman i de senast anförda stroferna säger sig ha lagt sitt presterliga kall tyngst på sina egna skuldror. Ända till år 1734 hade han ingen hjälpprest, och äfven därefter då man unnade honom den lättnaden, tyckes det ingen hugnad beredt honom. 1735 skrifver han i memorialet: »Ämbetssysslorna giordes nu swårare för mig, som nu måste begynna bruka glasögon med nya året. — Om hiälpe Prästen wil jag intet nämna». Och 1739 heter det, hur Gud gaf »samma nåd att med hälsan bewaka alla mina ämbetssysslor samt uträtta några ärender efter Vener: Cons: Ups. ankomna befalningar; utan at betiäna mig af någon hiälpe-Prest». — Och detta ehuru, såsom det försäkras för 1745, »the wanliga ämbetssysslor ökades men intet förminskades».

Här må anföras en berättelse från Broman till konsistorium, daterad den 2 April 1749, som skrefs på konsistoriets befallning på det att detsamma måtte kunna döma, om de hjälpprester, som Broman begärt, behöfdes eller icke. Den ger nogsamt vid handen, huru — för att bruka Bromans egna ord ur det bref, som han bilagt berättelsen — »Presterne här äro myckèt sysslosatta, kan hända mera än uti alla församlingar å landet, hwarest the likwäl åtniuta många förmåner för mindre» arbete(?)[2]. Redogörelsen, som också förträffligt insätter kyrkoherden Broman i hans embetsmiliö, lyder, oväsentligt förkortad:

---

1) Enligt sitt protokoll af den 2 Dec. 1730 besluter konsistorium, att ärendet skall föredragas vid instundande riksdag, men hvarken tryckta eller otryckta riksdagshandlingar från denna tid gifva vid handen att så värkligen skett. Emellertid hade lagstiftningen redan förut tagit vård om samma ärende, såsom framgår af bl. a. »Kongl. Maj:ts nådige Resolution och Förklaring uppå samtelige Prästerskapets allmänna Beswär och Ansökningar» vid riksdagen 1723. (*A. A. Stiernman: Alla Riksdagars och Mötens Beslut*, Sthlm 1723, Del III, sid. 2570). — Jfr också Wrangel: a. a., sid 15.

2) Papperet söndrigt.

»Kort Berättelse om Hudicksvalls Pastorat och huru the anbefalta gudstiänster delade äro Kyrkoherden och Cappellanerna emellan.

Til Hudicksvalls Pastorat
höra A: *staden*, B: Adnexan *Idenor sockn*, och C: 3: *Capeller*.

A: *Staden Hudiksvall;*

hwarest Moder-kyrkan är, och Trivial-Scholan, äger nu för tiden följande Inewånare, näml.

1. Magistrats Personer af 1 Borgmästare och 4 Rådmän.

2. Handelsmän, få emot forne tider; allenast 9 el. 10 st., hwilka om somartiden betiäna sig af 4 fartyg eller skutor, at fara af eller på Stockholm, och med fragt på andra orter och om wintern med slädar til marknads- och Bytes-Platser; och således sällan hema i staden.

3. Fiskare, hwilka öfwer hela somaren, med bo och bohag, hafwa tilhåll uti theras fiskaläger, på 7 st. öjar, långt uti hafwet liggande, — — —

4. Några Handtwärkare, hwilka ock idka strömingsfiske.

5. *Båtsmän* uti theras Back-stugor, och en stor del husarma.

B: Adnexan *Idenor Sockn*,

Belägen söder ut ifrå staden; 1/2 mijl kyrkorna emellan består

1. af Skatte-Bönder,

2. Krono-Båtsmän och

3. Husarma i Backstugor, nog många, hwilka söka födon med arbete i staden.

C. Hwad the 3 *Capeller* angå, näml.

1. *Boldsö*, 3 mjl ifrå Moderkyrkan i staden beläget, norr ut, upbygdt 1603, af ther tå warande fiskare.

2. *Augö*, 3 mjl i sydosten, uprättadt 1660.

3. *Kråkö*, 2 mjl uti syden; med min egen omkostnad förfärdigat 1736; them och til tiänst, som fiskare äro i Drakön och Inerstön; jämte the hopetals resande på hafwet, ifrån alla städer, in sinu Botnico, hwilka ther ankra och stationer hafwa, alt medan hafwet öpet är,

så brukas thessa Capeller endast på somarmånaderna, medan fiskarne ther wistas; men om wintertiden sker ther ingen gudstiänst, sedan folket hemkommit til staden.

På thessa förenämda ställen, åligger

I: *Kyrkoherden.*

A: *uti staden och Moderkyrkon.*

1. Hålla Högmässo-Predikan på alla Sön- och Högtidsdagar; ehwad namn the hafwa må, öfwer hela året, undantagande 4:de-dag-Jul, Påsk och Pingst.

2. Syssla med alla Ondsdags-Predikningar i fastlagen och Bönhållande på samma dagar, medan ottesångerna påstå och fiskarene hema äro.

3. Likaledes på Skärtorsdagen och enthera af gångdagarne i böne- och dumbel-wekorna.

4. Hålla the nödiga Prediko-förhören, jämte V. D. Commin. strax efter aftonsångarna.

5. Äfwen på vissa tjder Catechismiförhören så wäl uti kyrkon, som hema i husen, jämte Capellan.

6. Communionsförhör, emellan 1 och 2 gång ringningen til Högmässan, när kyrkoherden skriftar.

7. The sjukas besök ske af then Prest som begiäres; i widrig händelse, merendels skiftesvis emellan Pastor och Capellan.

8. Barna-dop mästadels af Kyrkoherden, om han närwarandes är; äfwen hustrurs kyrkogång.

B: *uti Adnexan Idenors församling,* bör Kyrkoherden giöra Gudstiänst.

1. På andra dagen af Jul, Påsk och Pingst.
2. På Sön- och Högtidsdagar, när the infalla på Mån- el. Lögerdag.
3. Alla Apostladagar.
4. Alla Wekö Predikningar, ehwad namn the hafwa må, hwilka här wärkställas på Lögerdagarna.
5. Likaledes på Skärtorsdagen, och enthera af gångdagarna.
6. Hwad the flera ämbetssysslor angå, som införda äro om Staden Hudiksvall, 4. 5. 6. 7. 8., wärkställas the här som wid Moderkyrkan.

C. *uti förenämda Capeller*

förrättas Gudstiänsterna om somaren skiftewis emellan Kyrkoherden och Capellan, tå then ene reser til then hamnen, then andre till then andra; i synnerhet på the 2 och 3 stora Bönedagar; tå och på then nästföljande Söndagen Presten ther qwar blifwer, ofta och längre när stormen på hafwet hindrar resan. På några andra tider af somaren hålla och Presterna skiftewis Gudstiänst i thessa Capell, i synnerhet när barn-dop och the siukas besök så fordra.

Imellertjd äro wissa och utwalde män förordnade, sedan iag til Pastoratet sattes, och förärade tiänliga Postillor öfwer Epist: och Evangel: hwilka på alla Sön- Högtids- och Apost. dagar hålla sånger och föreläsningar.

II: *Capellan uti Staden,* tillkomma

1. Alla Ottesångs Predikningar på Högtidsdagar, och alla the Söndagar som gängse warit, ifrån hösten til Pingstdagarne.
2. Äfven Aftonsångs Predikan på alla Store Bönedagar, samt 1:sta dagen af Jul, Påsk, Pingst.
3. Likaledes Högmässan på 3 och 4 dag Jul, Påsk och Pingsten.
4. På 3:die och 4:de Söndag, när Ottesångerne uphöra.
5. Hålla Gudstiänst på alla Apostla-dagar.
6. Ljkaledes på alla fredagar öfwer hela året.
7. Bönehållande i alla aftonsånger.
8. Hwad the flera giörmålen angå, med förhör och annat mera, som om Kyrkoherde ämbetet införda äre, 4. 5. 6. 7. 8. bestridas the ock af Capellan så wäl uti Moderkyrkan som Capellerna.

III: *Capellan uti Adnexan Idenor,* åligge

1. Hålla Gudstiänst på alla Sön- och Högtidsdagar, undantagandes andra dagen Jul, Påsk, Pingst, samt några andre, när the nära samanstöta.

2. Alla the flera ämbetssysslor förättas på samma sätt, som tilförende berättat är; dock til Capellen slipper han resa, emedan the äro belägne på öjar, hwilka intet höra til thenna Idenor socken.

Hudicksvall d. 2 April 1749. Ol. I. Broman».

Patienter från orten och landet, från Norge och Finland anlitade allt fortfarande Bromans erkända förmåga. År 1725 måtte han dock ha fått en konkurrent. Då antecknar han: »Siuka nog mànge, n. b. dock mindre än förr, sedan Janssen[1]) hjtkom». Men ända inpå 40-talet innehåller memorialet meddelanden om de anlända hjälpbehöfvande. I synnerhet äro Bromans läkare-kurer anlitade vid grasserande farsoter såsom då »Fransosesiukdomen, en sot af orät namn, men faners elakt slag» härjar i hela landet år 1726. Och år 1734 berättar memorialet: »Om the ansökande patienter ifrån många orter, trötnar iag snart skrifwa; dock thet införa allenast, at på mång åren tilförende hafwer swårheten at föda barn, icke så stor warit som nu i thetta året; thet iag uti och omkring staden på många barnföderskor sannat; — Mång Barn med hakar och krokar har jag måst död uttaga». Tio år därefter härjar »blodsoten», som bortryckte Bromans äldsta dotter och förorsakade honom »mycket beswär».

I sin »Egenhändiga lefwernesbeskrifning» berättar Broman, hur han själf under hela sitt lif haft att kämpa mot en svag hälsa och varit mottaglig för de flesta sjukdomar: »Hwad siukdomar, hwilka en rätt Christen håller för dödsens bodbärare, angå månde, så hafwer all min lefnads dagar warit underkastade icke allenast klen hälsa och swaga krafter, utan ock, ofta gångor, swåra och allehanda siukdomar, undantagande den så kallade Frantsosen, hwilka att uppräkna för widlyftigt wore; så att mången gång döden wisat herrawälde; dock har Gud underliga hulpit mig til allas förundran på fötterna igen». Det är för hans sjuklighets skull så mycket mera underbart att han stod ut med en så ansträngande, mångsidig verksamhet, i synnerhet som man ingen rätt har för den misstanken att han brände några af de många järn han hade i elden. Om man vill göra undantag för konsistoriets nämnda förmaning år 1719 framgår eljes ingenstädes, att han skulle ha vårdslösat sina embetsplikter. Tydligen hade han tvärtom håg ej minst för dem och skötte alltid dem i främsta rummet. I memorialet börjar städse redogörelsen för

1) Nämnes ej i Sachléns läkarehistoria.

hvarje år med tal om ämbetssysslorna. — Hans omfattande praktik som läkare borgar för hans duglighet hvad den saken angår. Isynnerhet som kirurg hade han stort anseende.

Och hvad slutligen beträffar hans vidtomfattande skriftställarskap i en mängd skillda discipliner, en värksamhet, som fordrar sitt eget kapitel, röjes här för mycket af allvar i studier och gedigenhet i utarbetandet, för att man därvidlag skulle kunna beskylla honom för endast ytlig dilettantism. Hans litterära arbete är af den art, att det kräfver grundliga forskningar. — Det röjer också en ovanlig beläsenhet. Och Broman saknade ej bokliga källor att tillgå. Katalogen på hans bibliotek trycktes 1757 på 120 oktavsidor[1]. På tal om sin vidlyftiga lärda korrespondens (med »Benzelier, Björnar, Bobergar, Brovallier, Burmänner, Bäcker, Bæltrer, Celsier, Dryandrer, Elfvier, Halenier, Kellandrer, Martiner, Mathesier, Roberger, Rosenadler, Hiernmänner, Valliner och flera») säger han, att den »har upwäckt mig at anwända endesta peningen til böckers inköp, et ganska fattigt Interesse, dock största nöje wid lediga Embetssyslor, arla och särla, at roa mig uti bokkammaren och fatta något i pennon; 30 st. piecer än i mörkret liggande; 30 stycken håldna orationer, dels prose, dels ligate, — — 104 st. likpredikningar öfwer stånds-Personer och hederwärdt folk, Brud- och grafskrifter til stort antal, mäst tryckta, det registret utvisar, förutan Baromet. Observationer, 3 resor om dagen, ifrån 1727 til 1750». — Några bromanska koncept till utläggning af predikotäxter har jag icke påträffat. Tydligen extemporerade Broman sina tal från predikstolen.

* * *

Med all sin boksynthet var Olof Broman äfven en praktisk duktig karl. I både jordbruk och handtvärk var han förfaren. Han var uppfinnare af nya maskiner för linberedning[2], och professor And.

1) Se ärkestiftets herdaminne. — Denna katalog har jag ej lyckats påträffa, men å Uppsala bibliotek fins en bokauktionskatalog bevarad, tryckt 1761 på 56 oktavsidor och upptagande »Sal. Probsten Bromans wackra och wäl conditionerade Boksamling uti Theologien, Medicinen, Historia Patriæ och Sw. œconomien, som på Upsala Academiæ Auctions Kammare komma at försäljas d. 4 och följande dagar i November månad år 1761».

2) I en liten bok om *Hälsinga Hushåldning* af Pehr Schissler, tryckt 1749, får denna uppfinning följande vitsord: »Herr Probsten Bromans uprättade och upfundne Linhammare, är til Linets dängande både nödig och nyttig, samt wäl inrättad, ty med densamma lises arbetarne ganska mycket, hwarest tilgång är uppå Bäckar och Strömmar. Med icke mindre förstånd är hans upfundne Ström-

Celsius lät i sin almanack »utbreda Bromans namn kring världen» genom att under flera år på 1730-talet där införa hvarjehanda uppsatser af Broman i ofvannämnda och liknande ämnen. I sin ungdom hade han varit flitig deltagare i jakter och öfrigt friskt lif i skog och mark, hvarom många hans skrifter bära vittne. Han hade därmed förvärfvat sig ett mod och en sinnesnärvaro, som kommer honom väl till pass, isynnerhet då han utöfvar sin värksamhet som kirurg. I sin läkarebok, Aesculapius Helsingicus, beskrifver han nämligen, hur han ofta hade med galningar att göra, som beto honom hvar de kunde komma åt, och i sin lefvernesbeskrifning förtäljer han, att »största möda och svåraste arbete har warit, hjelpa i yttersta nöden liggande Barnsängsqwinnor, och bringa galna, afwetiga och rasande tilrätta igen.» Hans ungdoms härdande idrotter gjorde ock sitt till, att hans af naturen klena kroppskonstitution ej snart fick bukt med hans friska själ.

Han lefde också sundt och, ehuru »wälsignad med vackra egodelar»[1]), mycket enkelt. Han var sparsam och ekonomisk, men tålde lika litet girighet som slöseri. I ett bref till konsistorium af den 14 Aug. 1739 far han skarpt ut mot presternas nidskhet vid tiondemötena såväl som mot deras dåliga exempel i vällefnad och lyx. Bl. a. nämner han som en onödig komfort att bo i »tapetserade hus.» Sina åsikter i konsten att vårda sin hälsa har han uttalat sålunda: »Huru mit upförande warit uti hus, kläder, mat och drick, det weta alla berätta, hwilka sedt mig wara hatare af alla nyheter; hållit coffée, thée, tobak för förgift; Condimenta och bakelser, såsom hwassa nålar; winer, öl och starka drycker, såsom förnuftsförstörare och retelser til oskickeligit wäsende. Mångahanda läcker och åtskillig spis, ögonens lockefoglar til hälsans förderf, och så widare. Ty efter sjelfwa naturens utwisande och egen förfarenhet har iag sannat, at den som wil äta mycket, han skal äta litet: hwarföre och detta altid warit mit symbolum och tänkespråk: Natura est doctorum, doctiorum, doctissimorum doctor.»

Bromans familjelif var tydligen strängt patriarkaliskt organiseradt. »Manen styrer, hustrun lyder; tuppen gahl och hönan tiger», denna

---

skiäkta inrättad. Herr Probsten säger wäl uti sin beskrifning om Linet, uti the omnemde almanackor, at thet ensinte folket i Hälsingeland ej welat gå ifrån sin gamla skiäktewana, med händerna, — — men sedan the något widare ransakat thenna invention, och funnit then mycket lisa deras arbete, ser man nu på åtskilliga ställen, at sådane hafwa kommit i bruk».

1) Frodlins biografi.

sats ur »En owäldig Bondes lefwernesbeskrifning» (se kap. II) gällde nog lika väl för prosten som för bonden. Bromans om egna öden så uttömmande dagböcker nämna om hustrun och barnen föga mer än ett par yttre data.

I sin sistnämda skrift låter Broman »den owäldige bonden» berätta följande historia, som må återgifvas såsom belysande för Bromans eget hvardagslif i sitt hem och i sin »bokkammare». Den »genomgode fadren» Olger Pontesson är nämligen gifvetvis Broman själf. Det låter oss redan namnet förstå. — Bonden, som »af egen förfarenhet mycket lärt om hemmansbruk,» åstundar dock »se få the nya och på trycket utgångna Skrifter om åkerbruk och hemansskiötsel» och berättar, hur han fick tillfredsställa detta sitt kunskapsbegär: »Inga penningar ägde iag at köpa sådana nya böcker. Dock emedan öfwer alt kunigt war, thet en gamal Prestfar och hushållare af barndomen, bodde i nästa sockn, Olger Pontesson wid namn, ägde många böcker härom, äfwen the nyaste utkomna; ty han sades wara intet penninge- utan Bok-girig, och fromhiärtad man at låna hwad han ägde; så blef iag hugstor at gå til honom, tagande med mig 8 st. Abborer och ena liten Giädda, hwilka på näten fiskade woro, om morgonen, när iag gick hemanifrå — — lyckades mig på wägen äfwen wäl at få skiuta en hiärpe, som lades bland fiskarne i knytet. — Wid ankomsten til Prestegården war then gamle fadern nyligen kommen utur sängen, ty krafterna af ålderdomen wore swage at bittida upstå; och emedan han war öfwerhopad af främande, the ther möttes åt i dören, gick iag in i kiöket och fick huspigan knytet iag bära månde, sättiandes mig neder på bänken, at wänta tilfället få tala med farsgubben; hwilket skedde när han kom i kiöket at fråga efter en sin dräng. Han sade til mig: Daneman, hwad skulle edart ärende wara? Jag swarade at om möjeligt wore, få tala med ärswördighet kiära Far. I thet samma kom pigan och berättade thet iag några små fiskar och en fogel, fått henne i händerna; hwilke fiskar hon fiällat och lagt i grytone, at kokas til middagsmåltid; men fogeln sparas til aftonen at stekas; alt efter k. mors befalning; sade hon; som gifwit manen frukost. Gubben sade: tack! tack! så länge — så snart the främande personer äro utgångne wil iag höra edert ärende. — Wid pass en tima ther efter, kallades iag in uti hans sängekamare och fick omständligen föredraga mitt ärende, och ödmiuka begiäran at få låna någon ny swensk bok om hemansbruk och hushåldning han hade. Hwilkenthera wele I låna? ty ganska många hafwa therom skrifwit Jag swarade: Icke en är mig kunnig. Följ

mig in i Bok-kammaren, sade han; thet iag strax åtlydde, och wid dörens öpnande, sade: korss! korss! hwad böcker! Ty alla wäggar, hela taket med hängande hyllor, fulla spisen, och större delen af golfwet, woro fullsatte med böcker. Han tog fram en stor hop, 80 el. 90 st. större och mindre af the swenska, som egentel. handla om hemansbruk och hushåldning; the på annor språk, kunde iag intet läsa; Jag begynte wäl slå up then ena efter then andra; dock sannade ordspråket: then som kommer i wahlet, råkar i qwahlet. Farsgubben stod och smålog åt mig: bediandes honom som här om bästa förståndet ägde, at han wele utwälja then bästa. I thet samma kom bud at maten war färdig; tå iag fick bära 6 st. utur bokkammaren til matkammaren, — Then genomgode fadern twingade mig at och sittia ther wid bordet; färske fiskarne, sade han, äro edre, och intet mine, o. s. w. — Wid måltiden talades endast om åkerbruk, rätt mycket, ty han frågade mig om mit sätt och wjs, och berättade sitt, etc.; — — När måltiden war sluten, tackade gamle Prestfar mig för goda fiskarna; tog fram et 18:st. til betalning för hiärpen; thet iag ingalunda emottog; och böd fram tobak; men, sade iag, sådant har iag aldrig brukat, hwarken at röka, snusa eller tugga; Så giör och iag; swarade han; och således sparas månge peningar. Han lånte mig och alla 6:st. inburna böckerna, med låfwen af flera, när thessa woro wäl återstälta; dock med förmaning, at icke smuddas, rifwas och låna åt androm owåhligom; Anhållandes ther om, at, emedan iag kunde någorlunda skrifwa, teckna på paper, hwad iag tänkte om thet eller thet, som skrifwet stod uti then eller then bokena, som genomläsen war; och sådant upwisa, när the lånta återstältes. Hwilket ock så skedde, efter the concepter, som här efter koma at införas.» — —

Broman var kritiskt anlagd, klarsynt och skarpt satirisk, men hans kritik söker gärna förstå och därmed förlåta, äfven om den ingalunda alltid är godmodig, utan kraftig och bitande. Och på denna sitt sinnes art har han i sina skrifter gifvit många prof — liksom väl också i sitt lif. Det var en upplyst och fördomsfri ande, som på alla de många områden, som intrăsserade honom, röjde sin reformatoriska, uppfostrande benägenhet. Han hade rikligen tagit i arf den svunna storhetstidens bildningsinträsse, dess sträfvan att utveckla en nationell kultur. I fosterlänsk anda, i hägn af en fast organisation af kyrka och stat skulle dess sådd spira.

Att han med all makt sökte bekämpa den under början af århundradet uppväxande pietistiska rörelsen, behöfver icke framhållas.

Han var för djupt genomträngd af tron på — om icke dogmernas allena saliggörande kraft så vikten af en enhetlig principfasthet å det religiösa området. Han hade för mycket umgåtts med det obildade folket för att förstå, att dess vantro icke afhjälptes genom en Dippels mystiska svärmerier.

Eljest röjde han trots sin kritiska anläggning en viss sympati för det egendomliga, outgrundliga och öfvernaturliga. Han var ej nog inbilsk att förneka det myckna mellan himmel och jord, som hans lärdom ej räckte till att förklara. Men för tidens låga vidskepelse visar han sitt stolta förakt och uppträder emot den, då tillfälle gifves. — I memorialet för 1735 förekomma några härvidlag betecknande rader: »Här nödgas iag ock nämna, hur åtskillige fantastiske Personer ifrån åtskilliga orter äro til mig komna, äfwen huru mycket tillopp skedde när almänt Rychte i hela landet war om en Comet, och domedagens tid skulle ske then 22: Febr: *O! tempora. O! mores.*» Och på tal om kyrkornas beläten skrifver han i Glysisvallur: »Belätena äro nu hållne för thet the i saning wara mânde, döde trästumpar; fastän then gemena hopen än kan tycka wäl om them; ja! några så fåkunnige, at the stiäla sig til at skrapa något af them, och sådant afskrap bruka til åtskilliga läkedomar för folk och fä, hwilket sielfwa Belätena kunna ock utwisa, som så skafde finnas wara. *Thet ock i min tid skedt är — ty wärr!*»

Bromans skrift De morbis accidentalibus eller Råka i ondt, där författaren börjar med beskrifningar på allehanda spöken under anförande af en massa filosofers och store mäns tankar i frågan, ådagalägger hans tro på onda andar och änglar, »hwilke i saning finnas, så sant Guds ord äwigt sant står». Och dessutom förtäljer han helt troskyldigt en hop underliga historier om andarnes gemenskap med människorna här på jorden. Såväl dennna skrift som Glysisvallur, Mercurius Helsingicus o. a. öfverflöda af berättelser om dylika »märkliga händelser.»

Vi veta, hur under denna tid allmogen ännu undvek att vända sig till vetenskapligt bildade läkare för att råda bot för sina sjukdomar. Det var kvacksalvare, kloka gummor eller gubbar, åt hvilkas underbart hälsobringande mixturer eller trollerier man anförtrodde sin hälsa, sedan gamla bepröfvade huskurer visat sig ingenting kunna uträtta. Och bland sin orts kvacksalfvare var tydligen Broman primus inter pares. Han berättar, huru äfven de mäktige undergörarne vände sig till honom med bön om råd, där deras förmåga tröt. Och för den gemena hopen framstod han helt säkert

som en mäkta öfvernaturlig man såväl för sin respektingifvande lärdom som i synnerhet för den trollkarlsgloria, som man såg kring hans hjässa. Han var ej häller utan anor att brås på i den vägen. I sin nämda Disquisitio de morbis accidentalibus berättar han, att hans far för honom omtalat en massa historier om trolldom och häxeri, »emedan hans moder blef ock angifwen för Blåkullafärder.» Troligtvis fann Broman för bäst att hålla god min, då hans patienter ådagalade sin förtröstan på hans undergörande makt; han utöfvade därmed större inflytande på dem, fick deras oinskränkta förtroende och därmed många värdefulla bidrag att inflicka i sina krönikor. Ortens »trollkarlar» och andra hjälpsökande bidrogo nämligen mycket till att Broman har så många »märkliga händelser» att berätta. Det är af folkets mun, som han erfarit lejonparten af sina många underbara tilldragelser, en del har han »läst om,» och några har han själf upplefvat. — Bland dessa senare må nämnas som exempel följande historia, hämtad ur hans sistnämda skrift: »1715 uti Augusti månad, när min Cousin N. N. ena Prestehustru war hos mig om en afton; hände sig at et spöke, såsom en liten karl med långt skägg kom in till oss, gåendes åt spisen; hwarest glöden bran, dock spiället tilslutit; och lade ther et stycke, ljka som fläsk hwar af elakt oos upkom, äfwen någon rök. Jag lopp til at draga spiället up, säjandes: Hwad är tu för en? Han swarade intet, utan gick til hustrun som et skri utgaf löpandes til mig, säjandes: k. Bror hiälp mig! fattandes mig omkring halsen. Thetta spöket blef tå något längre än wi bägge; fattade med sina händer oss öfwer halsen, och bögde oss några gånger neder åt gålfwet nog diupt, tå wi mycket stretade emot, och med tårar ropade: Gud hiälpe oss! När han omsider släpte oss, tog han en tegelsten utur spisen och slog mig bak emellan axlarne, at iag föll framstupa neder på gålfwet; dock Gudi äran! utan skada; dock inan iag kom up war spöket utur kamaren kommet; säjandes hustrun at thet for ut igenom dören igen, såsom thet inkom; hwar af hon, och iag med henne, nog blefwo ängslige, gående sedermera ut, och berättade för androm hwad oss wederfarit war; tå drängen sade: sannerl. war thet tomtegubben som ock synts för mig några gånger i stallet. Jag swarade: Tomtegubba mig hjt, och tjt; *Gud inled oss icke uti frästelse!!!*»

Dylikt synes nog stå i strid med ofvan uttalade karaktäristik af prosten Broman som en kritisk och upplyst man. Men förklaringen ligger däri att han var ett fullblodigt barn af sin tid, och han är icke ensam bland sina samtida om denna underliga blandning af

hvad vi kalla naiv öfvertro och fördomsfri upplysning. Hos flere af tidens märkesmän inom litteratur och forskning röjes samma kynne. Häxprosessornas nitiske motståndare Urban Hiärne var alkemist. Och den store Swedenborgs fader Jesper Swedberg var sin sons Johannes Döpare. I senast citerade skrift säger Broman ytterligare på tal om spökelser: »Man kan förmodel. gå medelwägen uti thetta, och giöra et med wår naturkloke Archiat: Urban Hierne, näml. therutinan, att mångahanda af Gudi skapad ting, både uti watnet och luften finnas, som osynlig och okunig äro, dock kunna framwisa sig oförmodelig, hwilke icke böra hållas för spok eller diäfwulskaper, utan för skapade kroppar och Creatur, thet man af siöhästar och tylikt finna kan.»

Ännu behärskades vår forskning af Olof Rudbecks fantastiska chauvinism, hans inbillningskraft och divinatoriska fantasi. Rudbeck var som nämdt Bromans lärare vid akademin och den, som djupast satte sin prägel på hans karaktär; till lif och själ blef och förblef Broman en sannskyldig rudbeckian. Äfven i Bromans Glysisvall talas om den store Magog. Att Adam hade »rest hit til Norden, warit här en tid, häldre än hos the wanartige Cainiter,» att Japhet kom till Sverige för att undervisa sina barn i salighetsläran, därom är Broman tillfullo öfvertygad. Och »efter syndafloden sökte Noahs och Japhets efterkomande hemwister hit i Norden så snart som til andra länder, och thet för wissa orsaker skull som them hitlåckade; hwar om wåra Antiquarier skrifwa; iag nämner en för alla, then makalöse D. Ol: Rudbeck then äldre, uti sin Atlantica, then han, min store fader, uti mina unga år wid academien, mig arcktals skänkte, alt som then ådagalades, lika som sedermera hans Glysisvallurs 2: del.» Ovisst är dock, om Andreas eller någon af de andra apostlarna kommit hit, »men thet står äfwigt sant, at på N. T. första Pingeshögtid war och ther folk som talade wårt Sveo-Got. tungomål». Nordmännen hade också, försäkrar Broman, under gamla testamentets dagar rest till Jerusalem — »hedningarnes förgård» — och där fått vägledning i den rätta religionen. »Men förmådde mörksens furste förwirra Gudstiänsten hos Guds egit folk Israeliterna; hwad må man undra at så skedde här i Norden?» —

Uppvuxen under stormaktstiden, frigjorde sig Broman aldrig från dess traditioner och idéer, men han kunde — klarsynt och reformvänlig som han var — lika litet undgå att föras med af den nya tidens strömningar. Storhetstiden själf företedde också inom sin egen karaktär samma underliga motsättning, motsättningen mellan

Karl XII och Karl XI, mellan en Rudbeck och en Polhem[1]). Dessa skenbart oförenliga motsatser kunde under nästa tidskifte tas i arf af en och samma person och bilda en blandning i hans kynne af storsvenska svärmerier i fantasiens regioner och af ett praktiskt intresse, som hade fäste i värklighetens mark för sin sträfvan, vare sig denna gällde andlig eller materiell förkofran. — Vi veta, att frihetstiden förtjänat och äfven erhållit upprättelse för orättvisa domar, som fällts öfver dess förmenta uraktlåtenhet att vårda sig om vår kulturella ära[1]). Den väckte många kulturfrågor till lif såväl bland lägre som högre kretsar. Och i flera af dessa har prosten Broman efter mått af förmåga och krafter sagt sitt ord.

Ett område som han antingen ej haft inträsse för eller förmåga att befatta sig med, det är den större politiken. Man kunde vänta sig, tyckes det, att han i ett så vidlyftigt och mångsidigt skriftställarskap då och då skulle velat behandla sin politiskt så upprörda tids stora frågor. Men detta lemnar han nästan alldeles å sido. Karl XI, ekonomen och herre-tuktaren, det är en »dyran kung.» Sonen går han förbi med talande tystnad. Nog hör man t. ex. af hans skoltal, att han med stolthet såg honom i hans segrars lopp, men då nederlagen följde, är det ej svårt att förstå, med hvilka känslor rudbeckianen skulle erfara följderna af hjältekungens olycksaliga envishet. Och freden är dessutom för Broman jordens »ädelsta gåfwa». Detta är han nog förnuftig att framhålla äfven midt under segerjublet.

Hvilken ställning Broman intog i det följande tidehvarfvets partistrider, kan jag ej afgöra. Partinamnen har han aldrig ens nämt. — De båda med honom samtida regenterna kallar han vid vördnadsfulla och vackra epitet. Hvad mening han döljer i dem, vet man icke. Öfverallt i sina skrifter lägger han i dagen en ofantlig vördnad för alla högre uppsatta, och åtminstone *visar* han sällan någon förtrytelse öfver dem och deras maktspråk.

De ekonomi-politiska frågorna ha däremot sysselsatt Broman. Men ej häller här går han utom sin egen hembygd Helsingland. Ett national- och privatekonomiskt skriftställarskap »började under frihetstiden intaga en ganska framskjuten plats i vår litteratur»[2]). »At,» säger också Broman i ett »förmäle» till tredje delen af Glysisvallur, »på *god hushålning* näst Guds wälsignelse Lands och Rjkens timeliga wälfärd hänger, thet kan äfwen wäl then finna, som intet mera wet, än thet han ser — —, huru i alla wärldenes tjder — —

1) Se Schück-Warburg: Illustr. Svensk litteraturhist. II sid. 1—10, I sid. 233, 234.

2) Wrangel: a. a.

Oeconomien warit, näst Gudsfruktan, thet angelägnaste af alt thet under solene sker, så at then konsten wida til nyttan öfwergår alla andra wetenskaper, hwad namn the hafwa må, som wid Gymnasier och Högscholor föreställas, i synnerhet them som mera bestå af pompeuse ord och kraftlöse termer, än af nyttigheter för then Politiske kroppen» — —.

Det är gifvet, att Bromans lärda sysselsättningar då och då röja dilettanten, att författaren ingalunda behärskar alla de områden, där han försöker sig; men han känner i allmänhet sin begränsning, och ofvan har redan framhållits hans kolossala beläsenhet, hans outtröttliga nit att samla material för sina vetenskapliga undersökningar, hans förmåga att med vakna sinnen göra sina observationer.

Ärkestiftets herdaminne citerar om Broman: »Vir humanus, eruditus et experientissimus tam medicinæ, quam variarum rerum, imprimis antiquitatum Suio Goth. et Bibliophilos»[1]. Och betyget är ej orättvist. »Dock,» säger Broman själf i sin Egenhändiga Lefwernesbeskrifning vid tal om hvad han uträttat, »ehuru ganska många, höga förnäma och gunstiga gynnare Gud upwäckt, så hafwa dock i alla lefnads tider, nog många Momi tänder warit framme, dock alla samman bitit sina egna tungor och läppar, den ärbara werlden til åtlöje och mig til altsingen ängslan, som wid sådana tilfällen siungit Dawids wisa: På Herren jag förtröstar och warder etc.» Det äger nog sin riktighet, att Broman trots sin människovänlighet ej lefde på fullt god fot med alla dem, som han kom i beröring med. Möjligt är också, att han på högre ort ej var någon »persona grata». Man kan åtminstone misstänka något dylikt på grund af de kallelser till pastorat, som Broman erhöll, utan att de som makten hade funno för godt att fästa vikt därvid. Någon fullt påtaglig grund för denna misstanke fins dock ingenstädes; men därvid är att märka, att de källor som stå Bromans biograf till buds äro — utom Uppsala domkapitels samlingar — så godt som uteslutande hans egna anteckningar, och hur trovärdiga dessa än förefalla, så torde dock ej vara öfverflödigt, om man kunde hitta några andra samtida uppgifter för att verifiera eller moderera Bromans egna[2]. Att man med en viss reservation måste betrakta hans försäkringar om att han självmant undandragit sig kallelserna till Harmånger, Enånger och

1) Citatet är tydligen en förvrängning af anteckningarna om Broman i Hälsinge nations album: »Vir humanus, et eruditus tam medicinæ quam antiquitatum» etc.

2) I Frodlins redan ett par gånger citerade biografi öfver Broman förekommer ingenting för densamme nedsättande.

flera församlingar, har jag ofvan antydt. De självbiografiska anteckningarna gifva intryck af att vara nedskrifna mera för andras skull än för hans egen, mera med hänsyn till »at wid begrafningar något berättas om de dödas lefwerne» än i egen självpröfnings intrÄsse. Och trots författarens oförbehållsamhet här och där äro de ej så synnerligen intima. Här har emellertid Broman sällan gifvit sig tillfälle att uttrycka något missnöje med sina vedersakare. Har han här nämnt några namn, har det varit för att hölja dem med beröm. Och sällan flödar här hans satiriska åder. — Med undantag för församlingen i Tuna, med hvilken församling Broman år 1733 råkar i delo vid ett prestval, där han hade att taga upp valrösterna, framgår ej annat än att Broman var aktad och afhållen af sina samtida inom de breda lagren. Och naturligtvis var det endast undantagsvis som han rönte missförstånd i andra läger.

Ofvan är berättadt hans krakel med prosten Nauclerus i Delsbo och konrektor Frodlin. Och den förres efterträdare, prosten Canutus Lenæus, under hvilkens kontrakt Broman hörde före sin utnämning till prost, är missnöjd med den delning af sitt feta kontrakt, som sker vid denna Bromans utnämning och gör sig anledning att hos konsistorium anklaga Broman för »en blind och onäpst hetsighet.» Broman hade redan vid Lenæi befordran till kontraktets prost varit dennes rival såsom framgår af följande utdrag ur konsistorieprotokollet för den 11 Augusti 1736, § 10: »Cons. tog til öfwerwägande Kyrkioh:s uti H:wall Mag. Ol. Bromans, åtskill. förtienster, så wäl at han är af grundelig lärdom, som och til ålder kommen, *så och at han wid Probstebeställningens besättiande ther i Contractet warit uti nära consideration;* har och dessutom nu wid det uppå egen bekostnad upbygda Kråkö Capell betygat en särdeles nit och omvårdnad om åhörarnas bästa, och fann skäligt, at han med Probste namn och heder bevärdigas öfwer sin Församling.» Möjligen hade det varit något gammalt groll mellan de båda kyrkoherdarne. Konsistoriets svar på Lenæus' nämnda anklagelse tar Broman helt i försvar. Härvid är emellertid att märka, att den myndige Lenæus i konsistoriet var mindre väl anskrifven, emedan han ofta lagt i dagen en benägenhet att agera uppsyningsman öfver dess göranden och låtanden, hvilket konsistorium naturligtvis ej kunde fördraga[1]). Det nämda svaret är enligt konceptboken af följande lydelse:

»Ärew. Hr Mag., Probst och Kyrkoh. Uppå Eder Ärew.s, genom skrifwelse af den 15 i denna månad giorda förfrågan, om kyrkoherde

1) Ärkestiftets herdaminne.

i H:wall, Hr Mag. O. Broman blifwit, som Eder Ärew. hördt berättas, förordnad til at wara Probst, antingen öfwer sitt gäld allena, eller och någon del af Contractet, samt om circulairbrefven hädanefter som tilförene, skola med honom communiceras eller ey? på det icke Eder Ärew. af okunnighet måtte sig förse, och at Mag:r Broman således torde i *sin vanliga, blinda och onäpsta hetsighet det uptaga såsom med flit giordt, och dermedelst föranlåtas at ett nytt Jadut öfwer Eder Ärewördighet skria och skrifwa* länder til behörigt swar, at Concist. funnit skäligit, at hedra Kyrkioh. i H:wall, Hr Mag. O. Broman, i anseende til des långliga och trogna tienster, som och at han är inspector Scholæ Trivialis i Hudikswall, med Probste namn och ämbete öfwer de honom anförtrodda Förs.ar och at fördenskul icke Eder Ärew. nu mera, utan Cons. til honom låter afgå de bref och ärenden, som kunna förefalla. I öfrigit och emedan Cons. icke det ringaste af Eder Ärew., eller någon annan kunnat förstå, at hos Kyrkoh. Mag. Ol. Broman befunnits eller af honom blifvit föröfwad någon wanlig och blind hetsighet, som dock Eder Ärew. berättar hafwa blifwit onäpst, altså kan Cons. icke annat än med missnöje detta nu gjorda utlåtande anse, med försäkran, at Consist., i fall Ed. Ärew. någon skälig klagan öfver Mag. Broman här andragit eller haft orsak at förebringa, hans hetsighet icke skolat blifwa lemnad onäpst eller utan behörigt åtal. Förblifwe Eder

Ärew.s Tienstberedwilligste

Joannes Steuchius.

Olof Celsius. Er. Melander. Petr. Schyllberg. Andr. Winbom.

Johan Wiman.

Upsala den 20 October 1736.»

Sedermera råka Broman och Lenæus ytterligare i delo om annexet Idenors »proste-tunna», hvilken den förre i en klagoskrift till konsistorium berättar att Lenæus vill disponera, ehuru den borde »förutan hinder och gensägelse, mig som androm, förunnas til postpenningar». Äfven nu afgör konsistoriet tvisten till Bromans fromma, i det de höga fäderna svara prosten Lenæus, att »så är Consistorii wälmenta mening, det bör Hr Probsten, til Hl. Probsten Broman afstå denna Probste-Tunnan för annexen Idenor, och detta så mycket mer som Cons., i anseende til Contraktets widd och storlek såsom hwilket är det största i stiftet, wäl hade orsak att dela detsamma»[1]).

1) Då prosten Lenæus genom en eldsvåda år 1740 lider stora förluster, lönar Broman sin antagonist med att deltaga i sammanskott för hans förmån, såsom framgår af ett bref till domkapitlet af den 31 Mars samma år. — Efter

Ser det ut som om Broman i denna tvist hade rätten på sin sida, så är förhållandet motsatt, då han några år senare råkade i delo med sin efterträdare på Hudiksvalls rektorsstol Petrus Frodlin. Af följande skrapa från konsistoriet, som — i synnerhet före revideringen — är tämligen skarp, får man reda på hvad saken rör:

»Till Probsten i Hudiksvall, Magister Broman[1]). Tit. Af Tit. skrifwelse d. 14 uti innewarande månad, ang. Apologistbeställningens besättande, och det förslag, som däröfwer til Consistor. inkommit, finner Consistor. huru Tit. synes wilja ogilla, hwad Hr Rector Scholæ skal så wid detta som flera tilfällen wisadt egen godtycke och myndighet, utan at låta Tit. förstå hwad han för händer hafwer; Consistorium (har sig likwäl bekant hurudan Tit. plägsed för detta warit, enär Rector welat om förslagens upsättande med Tit. conferera, så at denna accusationen synes wara något ogrundad. Eljest, och som Consistor. af alla Tit. skrifwelser, men i synnerhet af denna förenämda, finner huru Tit. på ett och annat ställe brukar en anstötelig skrifart, som wäl kunde föranlåta Consistor. at infordra icke allenast Tit. förklaring deröfver, utan och bewis til det som säges; alltså har Consistor. här med welat Tit. påminna,)[2]) thet Tit. hädanefter, icke låter något androm til last, i sina bref inflyta, som icke kan tillika documenteras, på det om Consistor. skulle finna nödigt at lägga handen wid, Tit. då må vara i stånd at bewisa sin talan, emedan i annor händelse det (hwarken pryder Tit. person, ej el. Consistor. protocoller och arkiver i längden,)[3]) at sådana saker i Consistorii archiva skola efterkommandom för ögonen ligga förbl.

Ups. 18 Jul. 1744.»

Samtidigt afsänder dock konsistoriet, som »icke förmärker, at saken warit med Herr Probsten Broman, såsom Insp. Scholæ, com-

---

Bromans död tillskrifver konsistoriet Lenæus, att Hudiksvalls pastorat skall återgå under dennes kontrakt. (Konsistorieprotokollet den 18 April 1750.) Lenæus hade samtidigt anhållit om afsked från prostembetet, men »som Consistorium ganska nödigt saknade en så wäl öfwad mans biträde i the angelägenheter, som förekomma, och han ännu är af god vigeur, såge Cons. gärna, att han ännu någon tid wid embetet förblifwer».

1) Konsistoriets Conceptbok 1744.

2) Det som satts inom parentes är struket och ändradt sålunda: — »lemnar nu therhän, hwad grund til sådana insimulationer hafwas kan, men finner dock omständigheterna så uti thetta som andra tilförene passerade mål fordra, at göra en wälment påminnelse», —

3) Ändradt till: — »nog eftertänkeligit wara wil» — Å konceptet har en af konsistoriales M. Asp. Antecknat: »Detta så wäl som thet följande brefwet (till Frodlin) tyckes mig kunna innehållas till nästa consistorii dag. M. A».

municerad» en påminnelse till Frodlin om att Broman såsom skolans inspektor ej bör förbigås vid förslags uppsättande till vakanta skolembeten och annat som skolan angår, och »at Rector, der han skulle då finna Probsten wara til någon mening inclinerande, som af honom med godt samvete ej kunde godkännas, honom tilkommer, at, sedan det förra äfwen blifwit anfördt, meddela Consistorio sina tankar sådana som han wil och kan inför Gud och sina Förmän tryggeligen dem förswara.» Utom för självrådighet hade Broman anklagat Frodlin därför att han ej »hjälpt till att hålla skolepiltarne i tygeln.» Frodlin säger i sitt svar till konsistoriet af den 8 Aug. 1744. att han ej kan förstå denna anklagelse och framhåller, huru Broman alltid visat sig nöjd vid skolans examina. Hvad beträffar att han ej rådgjort med sin inspektor vid ifrågavarande tillfälle säger sig rektor Frodlin »förr så alltid hafva gjort, men det ledde endast till obehagligheter,» och slutligen tillfogar han, huru han kunde ha »stor orsak at för Cons. uptäcka, hwad han och hans medbröder af Probsten lida måste, och med tålamod fördraga; men wil nu altsammans förtiga, dels at ej beswära Cons. med obehagligheter, dels at undvika twist och sinnes orolighet.» — För samma år 1744 skrifver Broman i sitt memorial — tydligen med en bitter tanke på den misssämja, han ej kunnat undgå — att »lyckan mindre gunst har wisat än som hat.»

Man torde emellertid ha skäl att antaga, det prosten Lenæus' omdöme ej varit alldeles oberättigadt. Bromans ständiga sjuklighet och hans många jäktande bestyr kunde väl räcka till att göra hans lynne retligt på ålderdomen. »Något egen var han och saknade ej sina besynnerligheter,» säger biografen i Herdaminnena på tal om Broman och hans vedersakare, »af trovärdigt folk berättas, att han af tänderna och andra yttre anledningar ville sluta till skolgossarnas tillkommande öden. Med allt detta var han likväl en man af mycken förtjänst. Han älskade upplysning och lärdom, hade håg för sitt kall och gjorde godt hvar han kunde.»

* * *

Ända intill de allra sista åren behöll Broman sin lifliga själs spänstighet. År 1737 skrifver han visserligen:

»Med åldern märcktes nog, hur sångsens döttrar tröttna,
Hur lucht och smaken nu bortmistade sin sötma;
När åren taga til, så taga krafter af
Hos then som äntligt sist skal molmas ned i graf.»

Men då han hunnit ett godt stycke in på sitt sjunde tiotal af lefnadsår, känner han sig mer ungdomskraftig än tillförene. 1740 rimmar han:

»Med ny en decimal af åre-talen räkna
Får Mercur lefnadn min i tideboken teckna,
Och finna underwärck, Guds nåd, att krafter ha,
Som synes mera til än taga, tyna af.»

Och året därpå:

»Min ålder mente iag skull korta mina dagar;
Dock Gud, then store Gud, med mig så nådigt lagar,
At iag i kyrkan och wid alla ämbetswärck
Mig kände aldrig trött, men som en unger stark.»

År 1744 börjar han dock nämna om begynnande ålderdomskrämpor, men följande år på tal om sina hjälppräster, af hvilka han föga hjälp hade, tackar han Gud för att han själf ännu orkar bestrida sina många sysslor, som »äska skötsel tida.»

Samma dag Broman fyllde sjuttio år råkade han ut för en olyckshändelse, som jag berättar med memorialets ord: »På 1: Adv: söndagsafton, ultimus Nov. sedan jag förrättat gudstiänsten i Idenor och hållit Catedr: förhör uti H:vall uti Sandbergs gård, föll iag uti mörkret på gården i en liggande stenhop omkull, och bröt min handled och wänstra arm sönder, hwaraf iag sedermera hade mycket beswär och bräckeligheter på thenna netto fylta 70 ålders dagen.» Fem veckor efter sitt armbrott var han emellertid återställd och uppehöll ånyo sina gudstjänstsskyldigheter.

Nämnda olycka var ej den enda eller värsta, som förbittrade hans sista tid. — »Gud sänder som Han wil, båd mot- och medgångs wäder, af mot en suckar, när en an af med sig gläder!» — År 1743 hade den äldsta af hans tvenne barn, dottern Anna Margareta, bortryckts af döden[1]) efter att i åtta år ha varit förenad i ett lyckligt äktenskap med rådmannen i Hudiksvall Jon. Gevalin. Och fyra år senare följde hans återstående barn, dottern Aurora, sin syster efter

---

1) Dödsorsaken var enligt memorialet »blodsoten som gick en Pest jämerl. öfwer hela landet, och dödade ganska många, 6, 7, 8, 12 ljk i somliga socknar på hwarje söndag.» Dödsfallet skedde den 2 Sept., »sedan hon som alla flera i staden, war hemkomen ifrå flychten i Junii månad, hwilken flycht med inerlig förskräckelse, skedde för Ryssens annalkande, sedan han bemächtigat sig hela Finland.»

i grafven, »sedan hon öfwer hela året siuk legat af lungsot och i Stockholm under Cur på hela somaren.» Äfven hon efterlämnade sörjande make, dåvarande vice häradshöfdingen Anders Gropman, »en makalöser man,» med hvilken hon endast tre år fick lefva tillsammans, samt en liten son Fridolf.

Vi kunna ej förtänka den gamle fadern och morfadern hans sorgeutbrott:

»När iag begynna wil på thetta åre[1]) skrifwa,
Så tilra tårar mång; min ögon mörka blifwa;
Min penna uhr min hand här faller; sinnen all
i dwala ligga, och min krop blir stel och kall.

Wi gamla Far och Mor nu barnalöse sitter,
Ho är wår ålders staf? Ho månd oss skiöta gitter?
Hå! hå! ack! sorg på sorg! Gud giute oljo in
Uti wår diupa sår, i hiärtat, siäl och sinn!!»

Under det följande året gör Broman med numera något osäker handstil sina sista anteckningar i sitt memorial och »skaldar» sina sista vers i sina Personalia och Händelser.

Memorialet innehåller följande memorandum för den 10 April: »Sedan iag allena giort gudstiänst i Idenor och hållit Sockenstämma, m. m., warandes dagen therefter på Hallen at bygga låta; kom mig öfwer om aftonen en swår blodstörtning, som warade i samfälte 3 dygn, tå in alles räknadt, öfwer 3 stop blod skiftewjs genom munen utrinna månde; hwaraf iag matter å 14 dagar måste sängen inehålla; dock D(ei) g(ratia) frisk igen.»

Och hans vers-biografi fortsätter berättelsen:

»Dock Gud; som ofta för; täckts thenna plåga ända,
Och hiälp med högra hand, som alt förmår, mig sända;
At iag och nu som för, kan syssla någorlund;
Fast kropen käning tar, af mathet mången stund.»

Denna vers är den näst sista. Ännu i den sista, skrifven med betydligt darrande hand, bevisar Broman sitt inträsse att iakttaga och anteckna:

»En allmän klagan är, att heta långsam, starcker,
Uttorckar säd och gräs, på åkrar, ängder, parcker.
Man ser förslagen ey, at skaffa goda år, (sic!)
Är bara lapperi; ty Gud allena rår.»

1) 1747.

Denna hans trosbekännelse i dessa tre sista ord är den värdiga afslutligen på de erfarenhetsrön, en gudsman gjort, som sin bana ostraffligen vandrat och skött sina pund som en rätt fogde, som haft medgångar, hvilka äggat hans högmod och självförtroende, sorger som gjort honom undergifven och ödmjuk inför allmakten.

Måhända hade lifvet mycket mera än han själf bekänt, svikit hans ungdoms drömmar. Sin självbiografi på vers, hvilken han — att döma både af dess handstil och af dess begynnelsestrofer — började författa först vid mogen ålder, bekräftar redan i sin andra strof:

»At en mer står än går, när man och kringast löper
Och mera mull än gull, med ädla tiden köper,
Thet kan en efteråt med öpna ögon si,
När tiden glidat fram och ungdom gått förbi.»

Det är klart, att en så mångfrestande man som Olof Broman var — med sina krafter splittrade på så många olika områden ej kunde låta sina anlag bära den frukt, som de skulle gjort, om han förmått att mera koncentrera sitt inträsse. Äfven här liknar han sin förebild Rudbeck, denna »mäster allt i alla», som med sitt lysande geni hade förutsättningar att mångdubbla sina pund långt rikare än som skedde. Det har varit ett de svenska begåfningarnas nationallyte att slösa med sin rikedom. Man har växlat ut sitt guld på så många händer, att ingen stannar kvar i en hel och full tacksamhetsskuld.

Den egenhändiga lefvernesbeskrifningen innehåller ett meddelande om Bromans egen död i första personens form, som är af följande lydelse: »Sängen måste alldeles intagas af Bröstwärk och matthet i kroppen d. 2 April på året 1750[1]) och lät mig hwila mina trötta lemmar och tala i stillhet med min Gud til den 9 af samma månad och år, tå Gud tog själena til sig up i Härlighetenas rike, och förlänte gamla kroppen hwila uti grafwena, jemte mina k. döttrar, sedan mödo-besvärs- och arbetsdagarna räknades 5 månader öfwer 3 och 70 åren.»

Hans hustru öfverlefde honom och sörjde med hela staden och orten vid hans graf[2]).

* * *

1) Ärkestiftets herdaminne uppger dödsåret genom tryckfel till 1740.

2) Enligt röstlängderna i domkapitlets arkiv deltar hon d. 23 Sept. 1750 i omröstningen på sin mans efterträdare, men förklarar sig helt enkelt »nöjd med höga öfverhetens beslut». — Efterträdare blef Mag. Christopher Justus, en son till företrädaren med samma namn. — Som framgår af en minnestafla öfver bromanska familjen, hvilken tafla har sin plats i Hudiksvalls kyrkas södra sakristia, lefde prostinnan Broman ända till år 1778 och uppnådde alltså en ålder af nittio år.

Som Hudiksvalls kyrkas tillhörighet hänger i dess norra sakristia ett af obekant person i olja måladt porträtt af Olof Broman. Det visar oss en man i halffigur med prästdräkt och bok i hand. Ansiktet är magerlagdt och rynkigt. Blicken är vaken och liflig samt minen vänlig men bestämd.

Familjens grafsten, som Broman köpt från Stockholm och forslat till sin bestämda plats[1]) redan tjugu år före sin död, och där han enligt inskriften tagit för gifvet att han själf skulle dö redan på 1730-talet, bär namnen på honom själf, hans hustru och de båda barnen. Dess inskrift begynner med runor: BAUTASTAIN AF ULFR I VALESHEIM. Äfven Hälsingerunor förekomma, men krångliga att exakt tyda.

Ramens inskription lyder: »O! Menska! Som Tu Tror, så Lefwer Tu: Som Tu Lefwer så Dör Tu: Som Tu Dör så Far Tu: Som Tu Far så Blifwer Tu.

---

1) Som ofvan nämndt låg denna plats främst i koret. Men vid anläggning af nya golf på 1860-talet utflyttades stenen, och nu ligger den strax innanför södra ingången till kyrkan.

II.

Omkring tjugu år efter prosten Bromans död mottog Helsinge nation i Uppsala en samling manuskript af dennes hand genom svärsonen, häradshöfdingen Anders Gropman, dottersonen Fridolf Gropman och arkiatern Abraham Bäck. Denna gåfva synes hafva innehållit Bromans viktigaste skrifter. »Dock,» upplyser lektor B. Risberg, »erhöllos åtskilliga handskrifter redan under Bromans lifstid, att döma af nationens 'Fiscus' från 1741, som företer en utgiftspost à 2 D. Rmt för bindning af 'en bok i 4:to med Probsten Bromans skrifter'. Och 1739 utgåfvos 3 daler 'för 3 böcker papper til at afskrifva Bromanniana etc.'» [1]).

Den bromanska samlingen i Gestrike-Helsinge nations i Uppsala bibliotek utgör emellertid för närvarande elfva band, innefattande fyrtien skrifter, hvaraf några få dubletter, som äro afskrifter af annan hand än författarens.

Doktor Risbergs katalog uppräknar dem efter de olika bandens nummerföljd och efter den ordning, i hvilken de inhäftats. Här nedan angifvas de viktigaste skrifterna under iakttagande — så vidt möjligt är — af den kronologiska ordningen vid deras fullbordande. Broman följer emellertid ej den maximen att fullborda ett värk i taget, utan har samtidigt planer utkastade till flera skrifter och ägnar då en stund åt det ena ämnet, då åt det andra. — Arbetenas innehåll antydas i största korthet [2]).

Först dock några ord om Bromans vidlyftiga *tillfällighetsdiktning*. Denna produktion, hvarmed — som i förra kapitlet nämnts — hans skriftställarskap begynner, då han år 1695 skref en »brudskrift» och en »grafskrift», båda tryckta [3]), sysselsätter Broman ända tills

---

1) *Den Bromanska Handskriftsamlingen i Gestrike-Helsinge nations i Uppsala bibliotek* af Bernhard Risberg, Uppsala 1890.

2) De citater som härvidlag göras äro, där ej annorlunda är angifvet, hämtade ur d:r Risbergs katalog. — Till stud. af Gestr.-Hels. nation K. A. Hægermarck står jag i tacksamhetsskuld för en del värdefulla upplysningar jämte användande af utaf honom samvetsgrant gjorda afskrifter ur bromanska manuskript.

3) Bromans nämnda grafskrift vid Karl XI:s död kallar rektor Frodlin »en wacker skrift, hwarmed han tå redan wisade sig wara både öfwad och fallen till Poësin» samt säger vidare på tal om Bromans diktning, att Broman »skrifwit många wäl författade gratulationer, Brud- och Grafskrifter, som med nöje läsas.»

inpå ålderdomen, vanligen för släktingars och vänners räkning, men någon gång också »på begäran». Tydligen har Broman ej glömt att i memorialet anteckna något af dessa sin pennas alster jämte de personer, för hvilka de författats. De flesta af dem skrefvos under hans första tid i Hudiksvall; inalles uppgå de till inemot ett åttiotal. Nästan alla af dem äro enligt Bromans egen uppgift tryckta, men det har ej lyckats mig att påträffa något exemplar, och några manuskript till dem ha ej förvarats bland Bromans öfriga handskrifter. De då och då annoterade titlarna ge dock vid handen, att författaren skattade åt tidens vanliga smak beträffande denna genre. Där finnas ordlekar, allegoriska utläggningar och öfrigt populärt febuseri[1]). Oftast — såsom å bröllopsdikterna — äro titlarna endast tämligen platta vitsar på de båda kontrahenternas namn. Som exempel på Bromans fyndighet härvidlag kunna nämnas »Cupido i Martis läger», titeln på en brudskrift vid ett tillfälle, då en kapten äktar sin käresta, »Eld i Bergen, då O. Berg och B. Helberg gifte sig» o. d.

Huru som helst — måtte denna art af Bromans diktning varit behörigen uppskattad.

Några bromanska *skoltal* på alexandriner eller hexametrar finnas bevarade. De innehålla visa förmaningar och sunda tankar på ett ledigt språk, smyckadt med bilder och allegorier. Den klassiska eller fornnordiska mytologien spelar härvid hos Broman som hos andra samtida poeter stor roll. Hans lärdom och beläsenhet föra honom ut på vidlyftiga exkursioner å hvarjehanda pedagogiskt eller allmänmänskligt intressanta områden.

Hans första mera i stort anlagda värk, »*Onomasticum Svio-Gothicum,* thet är Mäns- och Qvino- Namns- Märken, uti Svea- och Giöta Riken i thesse tjdehvarf mäst brukelig, samanhämtad af Ol: Joh: Broman i Valesheim»[2]), fullbordades år 1704[3]). Det är ett slags etymologisk dikt på hexameter, indelad i 43 paragrafer och försedd med lärda källcitat.

Härefter får han ej något mera betydande arbete färdigt förr än 1723, då den del af hans »*Guds Almachts-Spegel och Rika Fate-*

---

1) Se Wrangel: a. a., sid. 220 o. f.

2) Författarens föräldrahem Välstad.

3) Denna uppgift stöder sig på memorialet för detta år: »d. 8 Augusti fulländade mit wärk, Onomasis, eller mäns och qwinnors namn hwad de betyda, à 24 arck in fol.*) på Swenska Heroiske verser m:ss.» — Af hans själfbiografi på vers för år 1717 framgår, att han redan detta år sysslade med nämnda arbete.

---

*) Då ej fol. särskildt angifves, äro handskrifternas formater 4:o.

bur», som rör »*Helsinge-watnena*» fullbordas[1]). Den handlar enligt den fullständiga titeln om »tå närwarande tiders Siödiur, Fiskar och annat mera, samt sätten at fiska, fånga them bewara, til nyttigheter bruka och ther af märken taga til åtskilliga omwäxlingar i naturen; som är III Flocken af *Natursens Bok* i Nordurhalfrheimsis».

Den första flocken har förkommit. Den behandlade djurvärlden, som lefde och rörde sig på Helsinglands mark[2]). — Och den andra flocken är — enligt liknande uppgift å titelbladet som å den nämnda ichtyologien — »*Guds Almachts-Spegel* etc. *uti Helsinge-luften*, tå närwarande tiders Foglar, tamda och wilda» etc., en Helsingisk ornitologi, om hvars årtal ingen uppgift gifves, men som antagligen författats samtidigt med de båda öfriga flockarna af »Natursens Bok».

Nu komma i tämligen rask följd nedanstående sex skrifter:

»*Chloris Helsingica Trimembris*, scilicet Campestris, Arvensis et Hortensis. Eller Register på the Trän, Buskar, Säd, Örter, Blomster och Gräs, som här uti Helsingaland wäxa *Wildt*, sådde på *Åkrar*, och uti *Kryddegårdar* planterade warda, samt berättelse om Bark-Brödets beredelse etc. upsat af — — — 1724.» »Alfabetiskt register med svenska och latinska namn.»

»1:sta Flocken *Glysisvallur* (fol.) thet är Helsingelands 2 Städers 33 Socknars och 770 Byars Nafnbot, leitat och lyckiat af Ol: Joh: Broman i Valesheim år 1726»[3]). »En vidlyftig geografisk- etnografisk- historisk- antikvarisk materialsamling.»

---

1) Se härom kap. I, sid. 18. — Broman beklagar sig inför Benzelius, att »ingen god ritmakare finnes, som kan uptaga fiskarnas skapnad». Äfvenså ha i manuskriptet gjorts »altför många errata af Scholæpilten som skulle renskrifwa't».

2) Att äfven denna del af Bromans zoologi funnits å Helsinge nations bibliotek och därifrån förkommit, är att antaga. I J. D. Flintenbergs afhandling (se nedan) skrifves utan förbehåll: »descriptiones animalium in Helsingia obviorum, quæ Bibliotheca Nationis Helsingicæ servat».

3) Som i det föregående kapitlet berättats, var hela Glysisvallur färdigskrifven långt förut, men förstördes jämte Bromans öfriga manuskript och ägodelar vid rysshärjningarna 1721. I företalet till den nya första flocken fortsätter Broman sin ofvan anförda berättelse om nämnda olycka: »som man här af jämwäl får ärindra sig Salomons ord: Meniskans hiärta sätter sig sina wägar före, men Herran allena gifwer at thet framgår, — — så har man efter thenna branden, wid lediga stunder, giort thenna litzla efterhämtning, som följer». I ett supplement till den andra flocken säger han: »Nu får jag här införa något sälsynt, som sedermera mig lyckel. händt är, i ty icke allenast här och ther, i synerhet uti och från Forssa sockn, hwarest wid byn Hambre, Cossakerne träffade mina bästa mobilia och många mina Mss: jämte annat som mina k. hustru förde flycktande med sig och them förskingrade; några Mss: af sockn-Chartorne äro igen-

»*Barometer observationer*» 1727 samt »mit nya påfundna *Försök om Baromet: och Hafswatnets Correspond: 1728*», de båda sista sända till vetenskapssocieteten i Uppsala och ej till finnandes å Gestr.-Hels. nations bibliotek. Tyvärr äro de nog för alltid försvunna.

»*Korta Berättelser och Anmärkningar om Svenska Psalmboken*, öfversedd, förbättrad och tryckter 1694; dock Nödtorfteligen förbättrad 1695; Efterkomandom til välment nöje och skyllig tiänst i penna fattade af — — 1728. *Tillägg:* Några Anmärkningar på Lars Högmarks Psalmopoeographia, af Stockholm 1736, in 8:o; wälment giorde, 1738.» »Anteckningar grundade på hvad Lagerlöf, Arrhenius, Vallerius, Rudbeck och isynnerhet Svedberg, 'talade, lärde och uträttade angående wår nuwarande Swenska PsalmBok'.»

Det skulle föra mig för vidt att här ingå på en närmare behandling af Bromans intressanta salmhistoria. Den innefattar sju kapitel: »Om sånger i gemen,» om »Ebraiska, Grekiska, Latinska sånger», om »Tyska och Swenska psalmer» samt grundliga undersökningar om »Gamul ord, öfwerflödiga Bokstäfwer, Ordahäfden och Rim-sluten i Swenska PsalmBoken». I en efterskrift yttrar Broman följande: »På 7:de året, sedan iag i pennan fattat, thet som skedde uti then tiden på Upsala iag wistas månde, angående Swenska förbätrade Psalmboken, näml. 1737; kom ibland andra Swenska Böcker ifrån Stockholm ock therwarande Commissionaire N. H. H. Lars Högmarcks Alexandersson, mycket angenäma Psalmopoeographia i händer, tryckt i Stockh. 1736, in 8:vo; hwilken Bok, allom mächta behagelig, mig så mycket kärare war, som then med mit Mss. samanstämma månde, uti et som annat, och än mera, mycket utförligare frambragt v. g. *åtskilnaden uti* 1) hwarje Psalm emellan Doct. Swedbergs och then nödigt förbätrade Psalmboken; 2) huru en hwar Psalm bör ock kan föras under *sina Wersslag eller Classer,* som han räknar 45 och således några fler än iag; 3) uptäcker mycket widlöftigt *theras Lefwernes Beskaffenhet,* som Psalmerna dels samansatt, dels afsatt hafwa; än iag i korthet giort. Fast än mera annat är infört i mit

---

fundna, klistrade och uppsatte på wäggarna i bonde- och soldathusen äfwen wäl General-Chartan öfwer Wästernordlands Landshöfdinge döme ifrån Elfkarleby till Umeå, hos Leutn. N. N. — —; utan och dels hela, dels halfwa arck, dels sönderrifna papperslapar af förenämde Mss: nu på thet sättet, nu på annat; v. g. i strutar, kring om böcker, etc. etc., äro för mina ögon återkomen, hwilka lapar och återlefwor warda här inskrifne, så mycket the äro til rätta anlände, wäntandes wäl flera; som dock knapt låter giöra sig, emedan tiden lider, och the finnas få eller inga, som sig härom wårda låta.»

Mss: som uti hans Bok intet finnes; thet en hwar aftaga kan som thetta mit Mss. behagar jämföra med förenämde H. Högmarcks utfärdade arbete; hwarwid iag några anmärkningar här giort.»

»*M. Olavi Joh: Bromani Testamente,* eller Afskeds-Ord, af Kort Svar och Klara Underwisningar, til sina Lärjungars frågor i Hudiksvalls Trivial-Schola, angående *Några Nyheter* uti *Lutherska* församlingen, uppkomna af gamal frö i Söderlanden och utspridda äfwen til Norden af thesse tiders nya lärare; 1728.» Värket föregås af »De så kallade Pietisters Phariseiska anlete afbildadt af Joh: Hen: Sch:[1])». I ett »Förmäle» på fjorton sidor skrifver så författaren ett utkast till Sveriges religionshistoria från äldsta tider, hvarefter i uppställning med frågor och svar behandlas i två kapitel: »vår Lutherska Religion» och »Lutheri religion i Swerige», där Broman ger sig tillfälle att fara ut emot irrläror och pietism. Vidare utläggas i tretton lärostycken dogmatikens olika ämnen med sund religions- och moralfilosofi. Språket är vackert, bildrikt men klart och låter förstå, att prosten Broman ägde en förträfflig predikostil[2]).

År 1730 fullbordas två större skrifter: andra flocken af *Glysisvallur* samt Aesculapius Helsingicus. Glysisvallurs andra flock innehåller beskrifningar på och afbildningar af Helsinglands kyrkor med deras märkvärdigheter — — — »äfwen wid slutet af en hwar sockn, förteckning af några Guds män födde i socknen.» — — Dessutom berättas om vår religions införande i Helsingland, Staffans historia, tiondets historia från älsta tider, om Hudiksvalls trivialskolas öden m. m. Tre blad, som behandlat »Hexprocesser och Blåkullafärder», äro bortskurna.

»*Æsculapius Helsingicus,* thet är Wälment Råd, at näst Guds Hiälp förwara Hälsan och Bota Siukdomar, samlat och gifwit sinom Landsmän af» etc. — Framför titelbladet är infäst en lapp med följande ord: »Den som denna Esculapium Helsingic. genomläser, skal werkeligen finna en hop omdömen, råd och medel som i många delar saknas hos andra och märkes i synnerhet, at salig probsten haft temmelig god experience i wissa Sjukdomar, som i Landsorten warit mäst gängse, och mycket försökt af inhemska medel. Nils Gessler.» — »Såsom af titeln synes, innehåller denna skrift, märkligt nog för den tiden, äfven hälsovårdslära.» Memorialet för följande år berättar: »Förutan andra skrifter sammansattes mit *Eber och Abor;* på

1) Schonheit. Se Wrangel: a. a. sid. 131.

2) Se ofvan sid. 22 om den genom denna skrift föranledda tvisten.

mång arck; med et förmäle om språkens upkomst och förändring, etc.» Skriften har äfven ett »Bihang om några Latinska och Swenska Ords öfwerensstämmelse».

Tredje och sista flocken af *Glysisvallur* fullbordas möjligen något senare än år 1733. Den består af tre delar. Den första är en »opsats på algemena arbeten, som Man- och Qwinfolken, på hwarje månad, hela året öfwer, här i Hälsungaland giöra,» den andra en »utförlig berättelse om the i förre delen Namngifne arbeten etc. samt uträkning, huru hwart och et gagnar eller skadar arbetaren och hushållaren, fördelad uti wissa afhandlingar och Capit.» berättelse om, »Åkerbruk, Boskapsskötsel, Diurfång, Fiskerier» m. m. Tredje delen meddelar »Förteckning på thet förnämsta som In- och utföres i Landsens Städer och hwarje Sockns mästa Indrägter;» den skall — som det heter i Personalia — »wisa rätt och slätt hur landsculturn här är, hur mera därf än wärf snart hwarje syssla bär.» Denna »Slota Baba»(!), som författaren kallar den, är som man ser en grundlig ekonomisk afhandling för Hälsingland. I ett synnerligen läsvärdt företal framlägger Broman sina egna åsikter i ämnet, hvilka för vidlyftigt vore att här referera[1]).

Bromans Glysisvallur finnes äfven bland handskrifterna i Skoklosters bibliotek. »Att det är 'författarens egen handskrift', såsom

1) Om Bromans digraste arbete Glysisvallur yttrar Kongl. Secret. J. D. Flintenberg i sin akademiska disputation *Dissertatio Historica de Territorio Australi Helsingiae:* »Verum, inter adjumenta nostra, laude sua defraudandum non est D. Præposito Olavi Bromanni opus, *Glysisvallur* dictum, cujus indolem, non multis perspectam, non abs re erit paucis sistere. Tribus absolvitur maximæ formæ voluminibus, reliquiarum instar habendis majoris operis, per multos annos elaborati, quod, una cum magna Manuscriptorum & Monumentorum delineatorum caterva, vastata 1721 a Russis Hudiksvallia, majori ex parte flammæ absumserunt. In parte prima, quæ politica spectat, post introductionem de divisione Helsingiæ, de origine nominum paroeciarumque singularum, ubi in derivatione nominis cujusvis pagi operoso examine Auctor versatur. Secunda pars instituta continet Ecclesiastica. Introductio copiosissima ea omnia, quæ in Templis inveniuntur, eorumque originem ab antiquissimis retro temporibus repetitam longius persequitur. Templum deinde quodcunque speciatim describitur, serie pastorum annexa, & enumeratis viris insignioribus, qui ex paroeciis ortum duxerunt. Tertia pars, quæ oeconomica est, & verbis Gothicis *Slota Baba*, pro more suo, ab auctore insignitur, negotia utriusque sexus pro singulis mensibus definit, eorumque adcuratam descriptionem cum determinatio cujusvis laboris pretio complectitur. Quamvis utilitas magnitudini operis vix respondeat, utpote quod conjecturas permultas audaciores & nostræ ætati minime ferendas, quin & plurima ultimam auctoris limam desiderantia includat, diligentiam tamen ejus, etsi multoties in tenui collocatam nullus honestus censor reprehendet.»

Schröder i sin katalog (1824) uppgifver, synes mindre troligt, då Gestrike-Helsinge nations exemplar är af Bromans egen hand»[1]. Jag har ej haft tillfälle att undersöka, hur med saken förhåller sig.

»Mag. Ol: Bromanni Disqvisitio *de Morbis Accidentalibus Malignis,* om Siukdomar och olägenheter som kallas *Råka i Ondt*» författades 1734. Där förtäljes om andar och spöken, trolldomar och finnskott — en del roliga och i kulturhistoriskt hänseende synnerligen inträssanta historier, på hvilka i föregående kapitel ett prof meddelats.

»*Aettqvist* (fol.) af et Tiog och flera Stamträn å Glysisvallur Samt *Acttbogi Bihang* af XVI flockur Skorne af etc. 1735» företer synnerligen rikhaltiga Helsingska släktledningar mellan åren 1650—1750. »Flockarna» äro till antalet sjutton, ej sexton.

»*Glossarium Svio- Helsingico- Latinum,* eller Orda-Bok på Helsing-Svensko och Latin» (fol.) begynte renskrifvas 1736, men går i sitt nuvarande skick ej längre än t. o. m. ordet Björn[2]. Hvarför Broman skrifver »helsingsvenska», är svårt att förstå; värkliga dialektord äro nämligen mycket sparsamt förekommande.

»*Kort Sagubrott* om *Franska-Lydes Kynde och Lynde*» skrifves 1739 med anledning af »Fransose-siukdomens» härjande i Helsingland. I ett »förmäle» tar författaren den »ädla» franska nationen i försvar för det dåliga rykte, den fått såsom nämda sjukdoms förmenta upphof och låter därefter följa en liten fransk historia på 37 sidor, indelad i fyra »afhandlingar», förnämligast berörande »krigsväsendet». Bihang vidfogas om »*Rikswapnet i Frankrike*» och »*Siukdomen* så öfwer alt nämnde *Fransosen*», det senare bihanget utfyldt med en afskrift rörande ämnet ur Æsculapius Helsingicus.

På 1740-talet fullbordas bl. a. följande skrifter:

»*Memoria Virorum in Rogstada Literatorum Rediviva,* eller Minesmärken på Priswärde Män ifrån Rogstad Sockn af Helsingeland, ifrån året 1470, til närwarande 1740, upsat af theras Socken Man Ol: Joh: Broman eller Ulphilas i Valesheim.» Den är sedan kompletterad till 1749.

»*Levi Ephraimita Fel-steg til Toma Predike-Stolar,* märkte i sin tid Ulpher i Valesheim Sedan Millesii och Septicentii Åratal uti

---

1) Risbergs katalog.

2) I ett bref till Benzelius af den 28 Jan. 1719 omtalar Broman sina dialektforskningar och betydelsen af folkord samt gör en del tillägg till Spegels Glossar. Sviogoth.

Tida-Bökerna framgången woro» är en satir öfver de orätta medel, som ofta brukas för ernående af lediga prestembeten »aldeles ingalunda at straffa någon, utan endast och allenast för efterkommande berätta hwad uti mina lefnads år sig tildragit hafwer» etc.

Exempel på de många, som nått sina predikstolar genom de olika slags »felsteg», som författaren uppräknar, nämnas i öfverflöd, och har Broman därvid utsatt endast presternas och socknarnas namn-initialer, som dock på de flesta ställen af annan hand utfyllts. I ett »wälment slut» framhålles bl. a., att »Prester kunna vara Prester och theras ämbete kraftigt, fastän wägarne ther til hafwa warit krokota och lefnaden är emot theras lärdom» enl. Sam. Columbi ord: »Hans (Prestens) lärdom kommer dig ditt yra kiött til späkning, Hans lefnad kommer sädn uppå hans egen räkning». Härefter vidfogas ett vidlyftigt »Index auctorum» på 188 namn[1]).

Satiren, kvick och intressant samt späckad med lustiga, belysande anekdoter, är författad 1742.

Följande år skrifver Broman »efter höga Öfwerhetens Ordres» sin »Maning om *Nya Skattläggningswärcket* på 6 ½ arck in folio». Denna skrift har ej kunnat påträffas.

Om den 1743 grasserande *Blodsoten* utarbetar han året därpå en »*Kort berättelse*», försedd med statistik öfver de döda i Helsinglands alla socknar.

1747 fullbordas »*En owäldig Bondes Lefwernes beskrifning* och utlåtelse om Hemans-bruk och Hushåldning uti Cimbersnäs[2]), under Himels Tecknet Biörn hin store», ur hvilken skrift utdrag meddelats i föregående kapitel. Värket är 166 kvartsidor digert och framställer i självbiografisk form ledigt berättade och kulturhistoriskt belysande lefnadsrön, som en bonde fått göra från sin vagga till sin graf. Denna öppnade sig gifvetvis samtidigt med Bromans egen. 1747 är det sista år som beskrifves. Här liksom i Bromans dagböcker följer man förändringarna hos författarens handstil. Del V om Hushåldningen innehåller en rätt nöjsam paragraf på värs, som uppräknar bondens och hans hustrus alla sysslor ute och inne. — Skriften åtföljes af en »*Kort Berättelse om Bränwjn*», ett »försvar för brän-

1) Dylika register förekomma i flera Bromans skrifter. Författaren har stor benägenhet att med motton och citat från andra författare, svenska eller utländska, samt med uppräknande af en massa källskrifter ådagalägga sin grundliga lärdom.

2) Cimbersnäs betyder naturligtvis Hälsingland. I Mörks Adalrik och Göthilda är Cimbersnäs som bekant ett annat namn för Skåne.

vinets relativa nytta», hvilket, utgånget från en för egen del sträng absolutist, bevisar Bromans fördragsamhet[1]).

*
* *

Efter alla dessa nu nämnda verk ha vi att anteckna Bromans i egentligare mening periodiska skrifter. Dessa äro tre:

»*Mercurius Helsingicus*»[2]), (fol.) »anteckningar om väderleken och märkliga händelser m. m. från år 1707 till mars 1750», således till strax före författarens död. Där finnas koncepter till bref, dagbok öfver iakttagelser inom naturvetenskapens olika områden m. m. — Några originalbref från åtskilliga personer om underliga företeelser och händelser äro inhäftade i bandet.

»*Mag: Ol: Joh: Bromans Personalia* och Händelser som han sielfwer skaldat hafwer uti Valesheim ifrån året 1676 till 174(8)»[3]), självbiografiska anteckningar för hvarje år på alexandriner. Och härur har i förestående biografi flera prof lämnats. Att döma af handstilen började Broman författa dessa personalier först på 1720- eller 30-talet. Efter 1735 angifver handstilen, att de författats år för år. Broman ursäktar sin benägenhet att så mycket »qwäda om sig sjelf», med bl. a. följande rader i denna sin dagboks första vers: »ingen bätre wet om wägen gifva swar än then som gatan gått och stegen stigit har».

»*Memorial*», självbiografiska anteckningar på prosa till år 1748, som i samma mån som Personalia tjänat som gifvande källa för min lefnadsteckning af Broman. Af handstilen framgår, att meddelandena från de första trettio åren skrifvits år 1710, det öfriga år för år.

*
* *

1) På detta bihangs sista sida anföres följande strof ur Stiernhielms Parnassus triumphans:

»I wärlden går 'et fort så til,
Man wände sig hwarthän man wil;
Then starkast är han äter andra;
Then swagast är han måste wandra.
Then fromast är,
Hundhufwud bär
Och är utaf thet slaget,
Som måst betala laget.»

2) Endast ryggtitel.

3) Citerad Personalia.

Den tredje lika direkta källan är »*Olof Joh. Bromans Egenhändiga Lefwernes beskrifning*». Dess början belyser grunderna för dess tillkomst och lyder: »At wid begrafningar något berättas om de dödas lefwerne, det är så gamalt, som priswärdigt; men som ofta de lefwande och okunniga låta munnen kyssa händerna, som Uziten talar, så får och jag såsom många flera, at sanningen i dagliuset koma må, detta som följer kortel.n i pennon fatta, brukande härwid Apostelens ord: Gud och wår Herras Jesu Christi fader, hwilkom ware pris i ewighet, wet at iag intet liuger.» Självbiografin förekommer blott i afskrift, gjord af två olika händer. Den består af endast fjorton sidor och indelas i 20 paragrafer, af hvilka den sista innehåller det i förra kapitlet citerade — i första personens form affattade — meddelandet om Bromans egen död.

Ett annat biografiskt arbete, tydligen fullbordadt under Bromans sista år, är »*Radius Sidereus Mysticus* in Sphæra Obliqua Helsingica; Thet är: Några små annärkningar om Stiernor i Hälsingaland samlade af Ulfr i Valesheim». Det vill med andra ord säga: biografiska anteckningar i allegorisk form om prester i Helsingland från älsta tider. Om sig själf skrifver han följande: »M: O: J: B: blef här Stella I:æ magnit.[1]) 1729, sedan hon warit lysande så i Gefle Gymnasio som H: Trivial-Schola och in Signo Piscium. Casus war till alla ställen mere vocativus, och thet saningen witnar, förutan några dativis; ja! några vocativi woro och åsido satte. The minesmärken som Tortus uti sin tortura införer, kunde här äga rum i annor händelse til thes radiosa Scientiarum stella gick under 175..» (sic!). I registret till detta arbete kallar sig Broman *Olavus* till skilnad från en annan Olof Broman († 1632), som här omnämnes.

* * *

Slutligen återstå tvenne af de mera betydande bland Bromans efterlämnade skrifter, — några de obetydligaste ha i denna bibliografi utelemnats — hvilka ej kunnat lika bestämdt inrangeras i de öfrigas kronologiska följd.

Den ena är »*En öfwer Solen, under Månen, å watnet stående och florerande Hög-Schola eller Academia, synter i drömen och beskrefwen i synom, af Ogge Baldursö-länningen efter Lasses tidehwarf, i April månad*», en liten spydig och tämligen kvick satir öfver akademiska förhållanden på 42 kvartsidor. Den innehåller »För-

---

1) Stella primæ magnitudinis = prost.

mäle» och åtta »drömsyner» resp. om »Högscholans utwärtes anseende, Oeconomie i gemen, oeconomie i synerhet, Professorerne och theras läster, Förslag till Nya Böcker, Studenter, Academiens Constitutioner och Privil. samt Academiens Sigiller». Satirens handstil är det enda, som kan ge vid handen dess ålder, och jag är böjd att förlägga dess nedskrifvande till 1740-talet.

Ofvannämda pseudonym användes endast denna enstaka gång. Men alla skäl tala för att det är Broman som gömmer sig bakom densamma. Pseudonymens initialer äro äfven Bromans, och dess förnamn är nära släkt med Olger Pontessons. Han tyckes alltså vid olika tillfällen ha olika åsikter om det »kära Upsala» med dess förträffliga akademi och »dråpeliga» professorer.

Den andra skriften är »*Stilpho Thorgilssons historia*».

III.

Stilpho Thorgilssons historia, handskrift in 4:o, hundra sidor stark, återfinnes bland samlingen af Bromans handskrifter, inhäftad i en perm med ryggtiteln *O. Bromans lefverne.* I samma perm äro inbundna — före Stilphos historia — de båda dagböckerna — *Memorialet* på prosa och *Personalia* på vers — samt sist en liten skrift på några sidor med titeln *Mag: Ol: Joh: Bromans Korta Berättelse om samtalet som hållas månde emellan Herrar Öfw. Officerare af Jämtelands Dragoun Regemente, och mig, uti Hudiksvall, 1742.*

På manuskriptets titelblad står namnet *Stilpho Thorgilssons Historia*, sirligt präntadt, samt namnteckningen *Ol: Joh: Broman.* Handstilen är Bromans egen, prydlig och vårdad. Genom att jämföra den med Bromans dagboksanteckningar, öfriga periodiska skrifter eller med årtal försedda arbeten kan man tryggt fastslå, att handskriften är gjord före 1710, möjligen redan omkring 1705. Ord med latinskt ursprung äro skrifna med nu gängse bokstafstecken; eljes användes naturligtvis den då vanliga tyska stilen.

I stafning och i interpunktion röjer manuskriptet stor inkonsekvens som vanligt på den tiden. Exempelvis skrifves t. o. m. namnet Thorgilsson på tre olika sätt. Thet och thenna har omväxlande th och d etc. I det här nedan följande referatet ha liksom vid citaten i det föregående Bromans egen stafning och interpunktering följts. De med nu brukliga bokstafstecken skrifna orden ha kursiverats. — Hvad satsbyggnaden beträffar, behöfver icke nämnas, att författaren som alla sina samtida har betydlig smak för såväl tysk som i synnerhet latinsk konstruktion.

I det här följande referatet har jag å ena sidan eftersträfvat största möjliga korthet, men å andra sidan också så mycket jag kunnat och, i synnerhet där berättelsen själf för handlingen mera framåt, sökt använda berättarens egna ord.

1.

»*Stilpho* war en man från *Solendal* icke långt ifrån *Draksund* i Norrige, hwilkens fader heet *Thorgil*, som icke allenast för sin sköna kropps gestalt, täcka ansichte, beprisliga dägelighet, utan ock för sin ogemena hurtighet, wackra åtbörder, zirliga drägt, af allom högel. blef afhållen och állskader, så at ingen fans, den icke sökte hans liufwa umgänge och nöjsamma närwarelse, winna och afhöra. Men som hans upkomst emot hans egenskaper intet har låtit sig finna, beslöt han hos sig i sitt *genereuse* och

dygdällskande sinne, söka thet rätta Sinne-Brödet, dygdelusten, samt medelst klokhet och snille kunna uprätta det lyckan här utinnan honom missgynnat; Eftertänckandes sig endast för buken och maten skull intet wara född, utan at betiena androm, öfwa dygden, och af henne bära rätta adelsnamnet; Hwilket at lära och intaga, han märchte bäst wara, begifwa sig å the orter som något godt förhänder hafde, der man fick öfwa sig i hwarjehanda goda öfningar, som afskrapa medfödda rösten, feja förståndet och uppbruka förståndet. Han steg för thenskull til skeps i Hardånger, begifwandes sig på *Hamburg*, der han en tjd wistades, sedan til Holland och nedre Tyskland, som på then tjden i liusan loga brand af krig med the frans-män, hwar af han godt tillfälle fan, bruka sig uti allehanda krigsöfningar, hwar til hwarken råd eller krafter honom felade, så at han til teckn af sin manbarhet blef hedrad med en förnäm tienst, som honom godt tillfälle gaf, mer och mera bruka och påskina låta sin ogemena hurtighet, kloka förslag och stora förmoner så uti styrcko, som förstånd, framför många andra.»

Så lyder början till historien. — »En tjd hände,» — fortsätter vidare berättaren, och så är man genast inne på äfventyren. — Tyskarnes »förnämsta Härhöfwisman» anfalles på en rekognosering af några »Snapphanar», och Stilpho räddar honom från att omkomma genom att lämna honom sin häst i stället för hans egen, som redan stupat, och blir sålunda själf satt i sticket. Men »betagne af förundran af hans höga anseende», föra de franske snapphanarne Stilpho som fånge till Frankenland och ställa honom fram för sin konung, som likaledes storligen förundrad »öfver hans frimodiga sinne och tappra miner», icke blott benådar honom utan t. o. m. sätter honom »bland de förnämstes tahl» i sitt hof. Här kvarblef han några år, men drefs så därifrån af det, som var och blef han Achilleshäl: förhållandet till »fruentimbret». Hofdamerna voro de, som i synnerhet sökte sig »hans Person *recommendera*», men som Stilpho »icke mindre försichtig war än älskelig», så begärde han sitt afsked och for bort ifrån de svartsjuka fruntimren, »resandes för *plaisir* til *Italien*». Därifrån går hans väg genom Tyskland, där han dröjer en tid för att vidga sitt vetande, och vidare »öfwer Baltiska hafwet til Swiarike, der han en rund tjd wistades, til thes han af längtan till sitt fädernesland betagen, reste wägen åt *Trundhem* hem åth».

2.

I andra kapitlet få vi till lifs hans första kärlekshistoria. — »Så snart *Stilpho* hemkom, blef han ogement wäll undfägnad af Swärdkil, som på then tiden then förnämste i landet war, men tämmeli-

gen til ållders kommen», hvarför han anförtrodde Thorgilsson sina embetsgöromål. Dessa skötte Stilpho så väl, att gubben lärde sig älska honom som en son. »Likwäl kunde sådan hans kärlek icke förliknas emot det hiertelag hans enda dotter *Gunilla* til *Thorgilsson* hade, thet hon då och då lät kraftigt påskina wid giörliga tillfällen; hwilken kärlek at bemöta *Stilpho* så mycket hälldre gjorde, som hennes öfw. sköna ansigte, kärliga miner, och härliga gestalt mer än kraftig war, hans sinne och längtan der hän upmana.» Fadern såg »deras goda *affection*» med blida ögon och gladde sig åt att få Thorgilsson till sin efterträdare i tjänsten, och Stilpho och jungfrun lefde så en tid i »liuflig sammanlefnad» med »all wänlighet och *Caresser*, som då warande tillstånd tålte», till dess »för en högnödig *Expedition* skull» Stilpho måste resa till Holland. Skön Gunilla var öfver sig gifven och trodde sig ej af längtan kunna lefva, till dess han komme åter. Stilpho bekräftar deras kärlek genom att lämna Gunilla en dyrbar demantring, och så snart han kommit öfver till Holland, skrifver han henne kärliga verser till bevis på sin redlighet.

»Men så fast, starck och stadig *Thorgilssons* kärlek war mot henne, så flychtig och ostadig war Jungfruns, emot honom. Ty fast än hon, wid afresan i synnerhet, låtit påskina, som skulle sielfwa kärleken warit hennes hierta, och stadigheten bebodt hennes sinne; likwäl kom *Stilpho* icke wäll ifrån hennes ögon, förr än ock hiertat war kalt, och thet samma upofrat en ung nykommen *Cavallieur*, *Sigurd Thorfinnes* son, hwilken begynte nu *engagera* sig på det högsta för henne, hwar til så mycket bättre tillfälle gafs, som hennes fader nu alt sängliggande war, och hon ensam hemma i huset rådande war; hwar af hände at icke så mycket nöden som skammen skyndade Bröllopsdagen; hwilken *Stilpho* så mycket mera obekant war, som han om sådant icke en gång kunnat drömma, äj heller hennes ostadighet förmoda.»

Sedan han genom vänners bref fått reda på sin kärestas »ögonwänskap», skrifver han till henne ett bref i ganska pompös stil, där han temligen undergifvet beklagar sin olycka. Han slutar med en fras, som för honom är egendomlig: »Lyckan är underlig». Och han tillägger: »Jag blir likwäl som jag warit — hennes *Stilpho Thorgilsson*».

»Af samma tillfälle kom han ock med några ord en klagodicht ut uppsättia, som så lyder, under det förwända namnet *Lisille:*

1.

O! ångst! O! qwahl! O! frätand' pustar!
O! jämmerfulla Öde-Lag!
Som fägnad, frögd, som allsköns lustar,

Förskingrar, dämpar, föhr i graf;
Lisille! tu som hiertat har,
Tänck! at jag tig förtrogen war.

2.

Hwi är min sol så gången neder?
Hwi är tin ögon så bortwändt?
Mitt sorge-mod titt sinne gläder.
Jag är i sorgen hel nedsänkt.
Säg! Säg *Lisille*, ädla Möö,
Är det tin lust, min sorge-dö?

3.

All redlighets, tro-kärleks-källa,
I hiertat mitt tu funnit har,
Uhr hwilken städs mond högt upwälla,
Then wenskap som så stadig war,
At bärgen förr skull wika all,
Än then hos mig skull taga fall.

4.

Men ack! Min lycka mig belöner
Med håhn och spott, för redligt sin;
Lisille! tu mig häftigt söner;
Som altid ällskat tig för min;
Men ack! Jag ser tu är nu min,
Min plåga, pust, mitt hiertepin.»

3.

På återvägen ifrån Holland råkar Stilpho Thorgilsson ut för sällsamma äfventyr. — I en stor skog inemot Karanäs befriar han en »Cavallieur» från trenne skogsröfvare, i det han dödar två och drifver den tredje på flykten. Och ödet har fogat det så, att kavaliern är Sigurd Thorfinnes son, som nu blifvit frälst åt sig och sin käresta, »som», säger rivalen utan att nämna hvem han är, »så mycken skyllig tacksägning är min herre skyllig, som jag sjelf». Med denna tacksamhet synes emellertid vara litet bevändt. »Et stycke bätre fram» kommer nämligen Stilpho til et »hof», där han träffar många både bekanta och obekanta människor, »hwilka nu omsider begynte *Disputera* och munhuggas om underliga kärlekens stora kraft och sällsamma wärckan», och bl. a. beskylles Stilpho för otrohet mot Gunilla Swerdkersdotter, »det rychtet nu kring hela wida landet allas öron och munnar upfylt.» Detta allt ger Stilpho anledning till en längre moralpredikan, som slutar med följande rader: »Dömen

och eftertäncken! om icke den skyllige wil befrias, men then frie sakfällas! Dock förmodar man tiden lärer sanningen uptäcka, som oftast af tilstötande stormwäder måtte lika som gröna örter af kalla winterns bittra sniö och stormwäder, förtäckas och öfwerhopas». — Men han hade icke väl slutat, »förr än bodet in för honom kom, att en wäll utrustad riddare, bewäpnad med glentzande sköllد, och omgifwen med 5 stycken Knapar [thet är: hoftienare:] hölt utan för porten, utmanandes honom til enwiges kamp emot sig, sin sak at förfächta och sin påstående oskyllighet med wärjan wisa». Stilpho tvekar, men för sin rättvisa saks skull »tog han då allenast stormhatten på hufwudet och wärjan i handen, och i thet samma han sprang på hästen, mumlade han thessa orden:

Så skalt antingen tu el. jag af hästen ner
Til marcken stupa fast. Jag säger intet mer!»

Hans motståndare lossar redan på långt håll båda sina pistoler mot honom, men utan att träffa. Kommen närmare, dräper Stilpho den andre med två hugg. Härefter blir strid mellan de fem knaparne samt Thorgilsson och hans enda dräng, men den aflöper med de senares seger trots deras underlägsenhet i antal och trots det att Stilphos häst af undfångna sår »oftare bar sin herre på knän än på framföttren». Två knapar, »som woro sin herre trognast», bita i gräset, två, »som woro förmögna och hade något at winka på», fly, och den femte är så illa medfaren, »at han alldrig ehrnådt sin hällsas *restitution*, mycket mindre lifwet, der icke *Stilpho* låtit honom jämte sin dräng förbinda och *curera*». »Om denne handelen», heter det vidare märkligt nog, »sjunger en gammal Lioda-smider:

Stilpher den kämpen
Lät i then fäjden,
Stridsleken grymma,
Swerds tungor siunga.

Mer wahn at strida,
Med blodröd brynja,
Fälte den arga
Slagskämpen marga.»

Den kvarblifne, sjuke drängen visste emellertid berätta, att »thenne Jarlen eller Riddaren», d. v. s. hans herre, var Sigurd Thorfinnes son, som sålunda på ett egendomligt sätt bekräftat sina nyligen utgjutna tacksamhetskänslor för sin räddare vid Karanäs. Stilpho är dock som alltid ädelmodig, låter den tillfrisknade drängen åter-

vända till Gunilla med hennes mans häst och öfriga tillhörigheter med undantag af den diamantring, som Sigurd haft på sitt finger och som Stilpho igenkänner ha varit hans egen. Han medskickar också samtidigt ett bref, där han betonar sin egen redlighet, Gunillas ostadighet och hennes mans otacksamhet, men säger sig vilja förlåta dem och glömma hennes otro samt undertecknar episteln med »*S*tändig *T*rogen».

När drängen kom hem, blef Gunilla »betagen af en mächta stor sorg, som likwäl mera ögonen än hiertat sårade». Hon satte sig till pennan och skickade andra dagen samma dräng till *Stilpho* med detta bref:

»Högt. Herre!

Icke utan tätt nedflytande tårar och hiertångest förmår min sorgbetagna penna dessa ord framföra» etc. — Hon talar om sin mans »obilliga uptog», hvari hon ingen skuld hade, om Stilphos »oförfallskade wänskaps Redelighet», erkänner sin svekfullhet och »förriga oförstånd», och försäkrar som sin »alldra högsta åstundan och all som största längtan att få återwinna Stilphos högst angenäma gunst och wänskap» och vill »framgent lefwa hans käresta kära». — Stilpho är dock en alltför »*Genereux* herre» för att icke hålla för »onödigt och oanständigt å nyo söka och begiära det honom en gång war nekat. Slutandes nogsamt hennes ostadiga sinne, så wäl af hennes ryggade lofwen, som af then stora längtan hon nu arbetade med, at winna en annan man, knapast twenne dagar efter, sedan hon förnummit sin mans dödel. afgång.» Han tog hennes förslag »äj högre upp än att han beslöt för sig sjelf i giörliga måtto wara til skyllig tjenst redbogen».

4.

I fjärde kapitlet befinner sig Stilpho tydligen kvar å samma »hof», där enviget ägde rum. Det innehåller en berättelse om en hans dröm och dess uppfyllelse. — Han tyckte sig se en mängd i olika färger prålande blomster »titta och koxa af och an, hjt och tjt, upp och neder» och vända sina blad för sol och vind. Och »blåfiädrade skrikor, swarte thorndyflar, Pennrika giäss, skinnlena flädermöss, giordkrypande mullwader, och andra åtskilliga diur, komma då och då, och afbryta den en *Narciss,* den en *Tulipan*, den en *Hyacint*, den en *Amaranth, Pion,* Näjlikeblommor, *Iris,* Mödomsört eller Springekorn, *Orchis,* och flera sådana, achtandes intet ålldren, mogenheten och storleken, mycket mindre nyttan; allenast at de

hade wackert anseende och woro rika på wackra bladen och krusachtiga toppar. Han tyckte ock see att somliga blomster stodo orörda, qwarstående til thes the bortwisnade, och kullföllo.» Visserligen hade han sin naturliga, psykologiska förklaring af drömmar: att de intet annat äro än »en sammanlappad-minne-*representation* af de månge och åtskillige ting menniskan åtänckt och henne förekommit är»; men som det var Alla helgona dag, fann han underligt att drömma om blommor på marken. Därför frågade han sin dräng till råds, som naturligtvis »war af qwickt förstånd och sinrjk hierna», men denne svarade till en början endast med att ge en speciellare och konkretare utredning af Stilphos egen nämnda psykologi: jägaren drömmer om jakt, domaren om trätor, »jungfrur om sina wänner, ungkarlar och frjare om theras lenhänta klappningar — och så bort före» — — och »drömar äro drömar, hwilka man, efter the höglärdas goda råd, intet bör sättia tro til». Men hur det var, kom han att tänka på att en af pigorna för att förmå honom att låna henne en sin herres ritbok med allehanda vackra saker, som vällustigt beskrifvas, gifvit och lofvat honom i utbyte en mängd delikata favörer och dessutom anförtrott honom, »hurusom samtel. ogifta fruentimbret i hofwet, sammanlagt at hålla en fasta, wakning och förutseende til sin lycko, giftermåhl, tilkommande kärestor och annat sådant». — Slutet blef det, att Stilpho öfverenskommer med tjänaren att närvara vid denna kvinnornas hemliga sammankomst. Och de begifva sig på den bestämda natten till ort och ställe och blifva där vittne till de kärlekskranka kvinnornas underliga upptåg för att få reda på hvar och en sin tillkommande, hvilka upptåg noggrant beskrifvas.

Från hvilket håll deras käraste skulle komma, slöto de sig till af det väderstreck, därifrån »surrande wäder kommit i deras toksinta öron», och sin tillkommandes »Person, stånd och willkor» förmådde de utgrunda genom att en och en i sänder »med itänd fackla i handen» stå på brädden af en »klar-springande» källa och skåda ned i vattnet etc. etc. Stilpho visste nu icke hvad han skulle tänka, säga eller göra. Och som han intet annat vittne hade än sin egen dräng, måste han afstå från att uppenbara galenskapen. »Dock kom han ihåg sin dröm; och sade detta til tienaren: Nu kan jag fullsäkert säga, at *Astrills* Pilar och *Veneris* brona, kittla så starkt många menniskor, at de förbyta sit wettiga wet och skähliga siäl, uti kättia och kärleks-wisande brinnande brunst och brona; sökande alla sätt, medell och utwägar, at winna flättian, idka kättian och hysa lättian.»

Emellertid började — på grund af Stilphos sena ankomst hem på morgonen och af ett samtal mellan hans dräng och en af hofjungfrurna — fruntimmerna att misstänka, hur det stod till och de sökte på allt upptänkligt sätt vedergälla Thorgilsson och vände sig fördenskull till wis-finnar, spåkäringar och klok-lappar för att med »Tyhre och tillrande-skott», signerier och »trummoslag med Thors hammar» tillfoga honom död eller skada. Men lyckan var honom gunstig. Wis-finnen hade nyss dött, »signerskan war af ållderdom tandwett- och måhl-lös», och »lappen beklagade sin olycka, att trummoslaget intet duger, emedan qwinfolket rört wid trumman». De lyckades blott få håret att falla af Stilphos hufvud; men detta afhjälpte han med »en skön utslagen *Peruque* till des håret igenwäxte».

5.

Nästa kapitel handlar om ett stort bröllop, som anställdes någon tid efter händelserna i förra kapitlet, och där Stilpho var med och »med artigt gemöte, lustiga uptog, skickeliga åtbörder och anständiga roligheter förnögde hela *Compagniet*». Bl. a. skref han på andra bröllopsdagens morgon, »medan ännu de andra giästerna sina sängar innehade», ett poem med anledning af de unga kavaljerernas myckna kurtis och »putslustiga förhållande», som han föregående dag bevittnat. Poemet börjar med följande rim:

»En ällskogs Trähl
Från wett och skähl,
Mår alldrig wähl,
Sitt sinne qwähl,
Med fåfängt grähl.»

Och vidare fortsätter han att i elfva fyr-radiga strofer på alexandriner karaktärisera och satirisera unga manliga älskogsträlar och slutar med att åt mera moget folk vilja förbehålla Astrilds pilar:

»Bort derför Astril! bort! omogna hiertan tiäna
Äj för til mogna skott: Låt andra dem få läna;
Så länge tjder bljr, och dygden löning når,
Kom då! Kom! Skjut! giör så! hon mig, jag henne får.»

Ungherrarna förgrymmas, i synnerhet som nu jungfrurna i tid och otid håna sina tillbedjare med lämpliga citat ur poemet. Och dessa ungmörnas sturska sarkasmer gå så långt, att slutligen äfven Stilpho själf blir led vid den värkan, hans poem haft, och går afsides för att afhjälpa saken genom att skrifva en ny satir,

Och nu är det damerna, som få sin beskärda del, och som hans penna nu »så mycket snarare flöt; som willjan redo war den fortskynda», skrifver han icke elfva, utan trettioen strofer — af samma byggnad som de förra — och likväl blir han afbruten i sitt författande.

— — — — — — — — — — —

»Så snart de tittrand', små, the cirkellrunda, nätta,
Begynna titta fram, i Nymphens hwjta barm;
Så är af kärleks Elld, thes bröst och hierta warm;
At giftas, hwad det är, så wil de smaka, weta.»

Och de spana oupphörligt efter någon »wackran ljten wän», helst med »gull och galonne-biäfs» och tänka ej på annat än »lek och smek». — Och för att vinna sitt mål:

»Då tages ballsam; då mond de sig parfumera
Med *Muscus* och *Civet*, med *Storax*, *Calamit*,
Jasmin och *Benzoin* och mer som föres hit
Från Pers-Arabien och andra länder flera.

I kruus-lock-Lyncke-wis, med fallbolang och krage,
Och mycket, mycket mer, thet dyrbart wara må,
Som de ***all' mod' Frankoi***, sig kläda, hänga på,
Att de må synas grann', och den ell' den behaga.»

— — — — — — — — — —

»Sitt hufwud och sin Bröst de *Indianer* täcka.
Så snart i gifto-lek the wilja komma, gå:
Till förne blott' och bar', the naken finnas må.
Men här hålls för maner half-bara Brösten räckia.

The fästa ögon fast der hierte-kornet sitter,
Så at the achta sku, sin fot från fall, med fljt,
At äj må dimpa ned thet som frambäras gitter.»

Och när de dansa med »konst-dantz-wigan foot», föra de sig så retande nätt och förbrylla de arma männen. Men:

»Phuj! Phuj! Hwad wil han nu? Dock mond' de ropa, säga;
När swennen wisa wil et prof af wänskap sin;
Men lönt så gifwa the ett napp, en nick, ell mjn;
At så! Så, giör man fritt. Man most lell folket wäja.

Och wore här then seed, att the som manfolk finge
[Men hålt! Jag går för långt; jag får äj mera spå,
Än hwad mig qwinfolk sagt, at thet sant wara må:]
At en bland tusend' äj då längre mösiuk ginge.»

För att nå den de åtrå sky de inga medel. De sända ut poster att hämta skvaller, de äro afundsjuka och lasta folk på baken »och äro ljka som inwärtes ruttna pumpor». — Vid trettiförsta strofen blef författaren afbruten och kallades ut. Medan han var borta, »kommo någre in i hans rum och bortnappade detta papperet», och så spriddes innehållet i förfärande hast bland bröllopsgästerna. »Här upkom för den skull ingen ljten oreda, större delen af Mans-Personerne tyckte intet illa härom. Men fruentimbret fant sig högel: affronterat; så at deras ögon hel grånade, och ansichtets hy förbyttes.» — Och många kunde endast »för Stilphos tapperhet och skammen» afhålla sig från att öfverfalla författaren med hugg och slag.

I stället »upmante de och i stillhet öfwertalte några af sina närmaste bekanta *Cavallieurer*, som och utan all twjfwel detta så mycket säkrare i hiertat kunde besanna, som de warit wakna, och giärna bemött sådana *Caresser;* hwarföre de och af den wördnad och kärlek till sine *Damer* och *Matresser*, sökte lägenhet *Thorgilsson* härutinnan förnöja, anten med hugg eller annat dylikt; de anföllo honom med orden, föreställandes med största ifwer, huru ganska otillbörl. han beliugit dem som älljest höllos här för Gudinnor, Änglar, Stiernor, hwars skönhet öfwergick alla jordiska håfwor, så at gudarne sielfwa kunna sig här öfwer förundra, ock solen mjsslynt och orörig stå öfwer en sådan fägrings glantz, klaraste deras dygde-sol kringsprider, at alle swänner ingen ting högre åstunda, än at blifwa wärdiga den minsta gnista af sådan högstangenäm och förträffelig skönhets glantz och kärleks söttma. *Stilpho* swarade genast, utan at förmå afhöra längre sådana ord, som beto honom i buken ljka som förgift: Gode herrar! Alldrig kan en förståndig hierna snarare komma i wanwett och hwimsku, än då kärleks Ellden den samma itändes, hwilken duncklar och förtar alla fem sinnen, ja! om de än woro fem och fem til. Jag hafwer til äfwentyrs här til twiflat, om alt sant är, som min hastiga penna kom at utkasta och på papperet lemna; men så finner jag nu at sanningen är här uti igenfunnen, then alltjd i dygdeförgätne måhl ganska hwass och taggig är, och häftigt stinger deras hiertan som weta sig wara i samwetet öfwertygade; finnandes huru som Edra *Matresser* mera kunna wärcka hos Eder än förnuftet; det Edra ord nogsamt utwjsa, som härfluta anten af enfallighet eller skadelig affect som fördunklat sinnet, at det intet kan skillja Änglar ifrån menniskor, himmelen ifrån jorden. Här wardt nu ett sorl och wapenbrak öfwer hela salen, som ingen god utgång tagit, der icke deras förnäma wärd *imponerat* frjd.»

6.

»Ther efter reste *Stilpho Thorgilsson* upför åt *Trundheim*, hwarest han twå wintrar wistades, resandes öfwer fiällen en eller annan gång til Helsingland. Men som på Wetalahed, thet nu Danmark kallas, woro siöröfware Landstegne, som illa bestyrte med Land och folk; så reste han tjt, tagandes med sig någre raska Baggar, hwilka genast wid ankomsten öfwer-

rumplade några skepp, tagandes igän alt hwad siöröfwarena bortsnappat; i synnerhet en mächta wacker Jungfru, then ännu så ung til åhren war, at ingen misstanke kunde tagas om henne. *Stilpho* tog henne i sitt skydd och förswar; och sedan han förnam at hennes fader war döder, men modren lefde, som en högförnäm Änkefru war, förde han henne hem, finnandes wed ankomsten en så mycket större ährewördning och glädie som denna unga Jungfrun enda barnet war, och arfwinge till alla godsen. *Thorgilsson* war nu på detta hofwet någon tjd bortföre, alt medan han hade at bestyra med Landsförswaret, åtniutandes så godt af bem:te fru, som någon skulle kunna begiära, hwilket han bemötte der med, at han alt thet hofwet tilkom icke annorlunda skötte än som en rätt husbonde, uthom det at han så många Penningar ehrlade för sig och sina twenne Tienare, som en sådan Person anstår at giöra.»

En sommar hände emellertid, att jungfrun, då hon befann sig vid sjöstranden föll i händerna på en sjökapten och af honom bortfördes till England. Där blef hon för sin dygds skull af den älskogskranke sjökaptenen beskylld för ett och annat och kastad i fängelse. — Modern var mycket bedröfvad, men Stilpho än mer, hvarför han genast med sin dräng seglade öfver till England för att återhämta jungfrun. Han fick dock icke tala med henne i fängelset, men nedsläppte genom »gluggen» ett bref med trösterika ord. Därefter föredrog han sitt ärende för konungen, som på kaptenens anhållan lät parterna afgöra sin tvist med värjan och dessutom befalte att jungfrun »wid lifsstraff skulle emottaga den som igenkom en segerwinnare».

Kaptenen, som var en arg slagskämpe, gjorde sig säker om segern; men icke desto mindre hemsökte han Stilpho natten före enviget för att lönmörda honom. Han lyckades dock endast att såra hans venstra arm, så att den blef obrukbar vid fäktningen.

Beskrifningen på denna duell sammanstämmer i åtskilligt med den förut berättade. Den sker till häst, och kapten aflossar mot Stilpho redan på långt håll båda sina pistoler — med den verkan blott, att förbandet på Thorgilssons venstra arm lossnar. Segern blir Stilphos, men den framställes denna gång ej så lätt fången. »Dryga slängar hördes å båda sidor.» Slutligen dignar kaptenen död ned på samma gång som Thorgilssons *häst*. — Konungen var ej riktigt nöjd med utgången, men han tröstade sig öfver kaptenens nederlag med att säga: »Volenti non fit injuria». Så måste han då gifva den fångna flickan fri, hvaröfver hon blef så häftigt glad, att hon först om en stund »omsjder kom sig så före, att hon förmådde säga: olyckan förde mig hjt, men lyckan förer mig hädan.»

7.

»Sedan de nu i några dagar rest hade, kommo de med hiertans fägnad hem til Jungfruns fru moder, hwilken wiste sin frögd med tätt nedflytande tårar, för theras igenkomst; undfägnandes *Thorgilsson* på det högsta, som henne och hennes dotter nu bewist en öfwer alla måtton stor tienst; hwilket hon påskina lät esomoftast med många liufliga famntag, *miner* och andra kärleks-teckn; hwar til hon nu mente sig godt tillfälle hafwa. Men som *Stilpho* icke annat kunde giöra, än med största wördnad bemöta hennes *Caresser* med ljka wedergiällning, hwar utaf hennes hug, tanka och hiertelag ganska mycket upwäcktes att *engagera* sig hans vänskap, hwilken att begiära hon af sig sielf nog willig war, fast än Thorgilsson intet med sine *Caresser* den samma påökt; så wäxte likwäl här af något bittert emellan henne och dottren; ty enär hon märckte at hennes Jungfru dotter stod i bättre *Credit* och närmare bekantskap för *Thorgilsson*, än hon sielf, wardt hon betagen af den leda siukdomen, jalousiet; så at hon städse gaf noga acht uppå dem begge, om de någon gång fick lämpligt tillfälle att wjsa i ord och åthäfwor det hiertat war fult med.»

Ibland tänkte hon att »upsäga Thorglisson sitt *logement*», ibland att sända bort sin dotter. Den förra planen fann hon dock helt naturligt föga gynsam för sina ändamål, och när hon för Stilpho yppade den senare, svarade han: »Frun rår giöra i sin saak hwad hon wil; men reser Jungfrun bort, så reser jag ock med». Detta svar grep henne så hårdt, att hon blef sängliggande sjuk.

»Dottren som af passion intet wiste, blef högel: bedröfwad öfwer denna sin fru moders hastiga siukdom; men Thorgilsson, som en god och klok *naturalist* war, tröstade henne, uptäckandes i stillhet modrens rådslag, hans swar, och hennes hastiga rörelse, läggandes ock det till, att ehuruwäll, sade han, mig der medelst en stor ähra och ogemen lycka wederfars att åtniuta så mycket godt af förnäma fruen, så at hon thes uthom skulle wäll bewärdiga mig winna hennes wänskap och ächta kärlek, om Jag så förmäten wore den att begiära: Dock har jag endast tillsworit min sköna jungfru! Eder, mit hiärta,. önskandes intet högre i werlden, än att detta mitt ällskande måtte finna rum för min sköna Jungfru. Jungfrun swarade: Hr *Thorgilssons* stora tienster, kan jag intet med tungan utföra; utan sluter all i innersta hiertans giömer; finnandes min *obligation* större wara, än at den någonsin kan fullgiöras, skulle än alt jorderikes gull derför utgifwas. *Stilpho* sade: Ingen högre skatt kan någonsin mig föröfwas, än Jungfruns goda wänskap. Jungfrun swarade: Min wänskap är ringa emot allt det goda, som Hr *Stilpho* mig bewjst; Och hade jag twenne lif, så wore Jag dem skyllig Eder, som mig them gifwit hafwer; så at jag nu ingalunda är min egen, utan gifwer mig hel och hållen uti Hr *Stilphos* behag; giöre lyckan mig det el:r det, så är och bljr Jag alltid Eder tienarinna och trognaste wän i döden. Torgilsson sade; Prof af min fasta och redeliga wänskap, har min sköna Jungfru sedt; hoppas ock mera finna, när twenne hiertan blifwa hopknippade, som ällska hvarandra i döden.»

Här blefvo »thesse förlibte siälar» störda af frun, som sändt bud efter sin dotter.

»Några dagar der efter, då fruen åter begynte komma sig före igen, nödgades Thorgilsson resa bort på en Beställning til Seland, hwarest han wistades några månader; och som hiertat och tankarna alltjd stod hos Jungfrun, lät han intet bod gå förbj, som han icke upwachtade henne med bref, hwaraf ock detta ett war:

Mademoiselle.

Alldrig kan ens sinne större fägnetrefnad finna, än af åtanken til fast kärlek och förtrolig wänskap, som sammanbinder himmelen med jorden, och uppehåller hela werlden. Och som alla *Creatur*, hwilka blod äga, åtminstone någon gnista af sådan kärleks warma och naturlig söttma hafwa; så må min sköna Jungfru äj undra, at min trängtan är, see den behageliga stunden, at finna hos hennes liufwaste umgänge den fägnaden, som ingen i werlden elljest gifwa kan; förthen skull är min högsta åstundan med alldraförsta finna mitt hierta, och mitt hierta in i döden.

*S*äkert *T*rogen.

Jungfrun läste brefwet många resor igenom, giömandes det, der emellan, i sin warma barm, såsom det käresta smycke emellan sina bröst, och när Posten afgick, swarade hon sålunda:

H. H.

Alldrig kan min käresta Stilpho! så längta efter mitt umgänge, som jag efter hans; så att all lust för mig idel sorg är, enär min hiertans wän borta är; kunnandes knapt lefwa, om icke det uppehölt mig, att jag stund ifrån stund åtäncker den som mitt hierta är, och trängtar at snart finna honom, som förmår mera fägnad gifwa, än tungan mycket mindre pennan kan utföra. I medler tjd, lef wäll min Stilpho! och kom ihug tin trognaste

Agneta.»

Nästa bref från Stilpho, lika kärleksfullt som det förra, uppsnappas och brytes af den svartsjuka frun; ty dottern har rest ut »at *divertera* sig hos sina bekanta». Och den värda frun besluter nu at förgöra sin dotter. Därtill yppar sig ett gynnsamt tillfälle. Dottern är vid sin hemkomst sjuk, och modern vidtalar då en af *Doctores medicina*, med hvilken hon för öfrigt haft åtskillig maskopi under sin mans lifstid, att ge den sjuka in en »dödsdryck för en svettdryck». — Under jungfruns dödskamp återkommer Stilpho helt plötsligt. Han märker väl, hur det är fatt, och ger in ett motgift, som fördröjer »dödstjmen» och låter de båda älskande ta ett rörande ömt farväl. — Thorgilsson sörjde så hennes död, »att trol:t är, att ingen må tänka sig kunna återkalla en dödan, med sina tårar, emedan Thorgilsson det intet kunde, som ljkwäll hela natten öfw. låg

wed hennes kropp och wätte hela sängen med tårar, kunnandes intet ljda, at någon något trösteord skulle frambringa». — »Han war nu i stillhet och ängslighet på detta hofwet, til thes hennes moder beställte wäll om Begrafnings-*acten:* då Thorgilsson lätt hugga på hennes åhrestod dessa orden:

Rychtet här om wittne bär,
Sielfwa dygden hwjlar här,
Och then skönsta fägrings roos,
Som nu hastigt gådt sin kos.
Den som henne hjt har födt,
Har ock henne hädan ödt;
Bättre warit äj så skedt;
Som Jag henne alldrig sedt.»

Nu vill Stilpho resa sin väg, men frun lyckas med allehanda uppdiktade skäl få behålla honom, undfägnande honom med sina karesser, »som han dock icke alla mottager», till dess hon en vacker dag insjuknar och dör af att förtära en »miölk-soppa», där i stället för rifvet socker någon af jungfrurna »oförwarandes» lagt »*Tartarus Emetrii*». Innan hon dör, biktar hon sina synder för Stilpho och gör honom till sin universalarfvinge.

Stilpho lägger hennes kropp i en silfverkista och reser på hennes graf »en stor och wäll ristader åminnes sten, skrifwandes detta på stenen:

Här ligger den som ligger här,
|: Mirjam ejus nomen :|
Hwar man wet hennes seder;
|: ut nomen, ita omen :|
Onödigt det uttydas plär
Som själf sig bäst uttyder.

Den som dottren intet fick,
Ty det modren emotgick
Ristade Ringen: = ormslängian;
Wardt arfwingen.
Ty Lyckan lagar
Som hon behagar.»

8.

Stilpho Thorgilsson tog nu godset i besittning. Men som han måste resa bort på en tid, (till *Trondhem*, Hellsingeland och Siöland) satte han »goda förståndare» däröfver. — Vid hemkomsten fann han emellertid, att desse måtte ha varit mindre »goda», ty allt hade icke

»så skickeliga tillgåt». — »Förthen skull fant han rådeligit taga sig en trogen wän, hwar till äfwen ock hogen och lusten lekte, så att han genast reste utföre åt Hamburg, lystrandes efter en dägelig Adelsdam, hwilkens rikedomar, fägring och dägelighet han tilförne sig bekant hade. Han började strax *engagera* sig hos henne; hwar til så mycket bättre tillfälle gafs, som uti hennes faders huus hwarje afton, åtskillige Lekar och skådespehl höllos af åtskillige fransöske och Tyske *Comoedianter.*»

Det dröjde icke länge förr än »Jungfrun, som *Cecilia* het,» och Stilpho hade allt klart sinsemellan. Flickan var lättantändlig och blef genast från första stund betagen i den främmande friaren, så mycket mer som hon genom att utfråga hans dräng fick veta, att han var »rjk och förmögen af gods och gårdar». De började mycket snart med hemliga möten efter komediernas slut, hvilka möten flickan visade stor fyndighet att föranstalta. Men emedan då »ingen hörde deras tahl, så kan man icke heller det upteckna».

Efter en sådan natt skref Stilpho följande bref till jungfrun, »hwar til hon honom högel:n *obligerat* hade:

Mademoiselle.

Att wjsa min *Devoire,* efterkomma min lilla godwäns begiäran och fullkomna min utfästa lofwen, skickas dessa korta rader til teckn, af min skylliga tacksamhet, för all den gunst mig wederfaren är; och innersta hiertans längtan att få wistas hos min söta lilla! anten med pennan eller sielf närwarande; hafwandes intet annat att förständiga, än det som Jag sist sade, att ingen större sällhet jag begiärar, än att winna ditt hierta, som min alldrakäresta Jungfru mitt wunnit; och derpå sluter jag brefwet denna gången, gåendes til säng, tagandes örnekudden i famn för tin skull, min liufwa lilla! Och drömandes om den samma jag sist i famnen hade; Lef wäll, och kom ihog den

Såta Trogna.»

Jungfruns svar »kungiör ännu mer deras samtahl och annat smådt, de haft sig emellan, i kammaren.

Monsieur!

Alldrig kan Jag förglömma den natten, å hwilken mig så många wenskaps teckn af honom hände, att Jag tycker mig wäll förnögd kunna lefwa i alla mina dagar, allenast af en sådan förnöjelig åtanka, til wår kärliga wänskap, och wänskaps friheter, om Jag alldrig mera sådan högst angenäm stund finna skulle» — — m. m. i samma stil. Brefvet har också ett post skriptum, där bland annat skrifves: »Morkärs mening har jag redan förnummit; hon efterlåter giärna, att, om

så ske skulle, Jag får gifwa mig upp åt Danmarck; hon är ock der ifrån kommen, och håller orten kiär».

Allt går de älskande väl i händer, jungfruns moder ger med nöje sitt samtycke, och man börjar göra förberedelser till bröllopet. Och trots åtskilliga stämplingar af flickans forne friare att »omwända Jungfruns sinne» eller »taga Thorgilsson af daga», går detta på utsatt dag af stapeln »med hiertans fägnad, af Pipor och horn, springande och lekande, så att alla förundrade sig, i synnerhet öfwer den lust då sig yppade, enär Brudgummen och Bruden gingo uputi Brudesängen, om aftonen».

9.

Efter en tids smekmånad reste Stilpho ifrån sin unga maka hemåt för att där ställa allt i ordning för hennes mottagande, som skulle ske efter tre månaders förlopp. —

»Men icke långt efter *Thorgilssons* afresa, begynte samma *Cavallieurer*, hwilka förr plägade giöra visit hos denna *Cecilia*, medan hon ännu ogift war, *engagera* sig hos henne, hwilket hon och giärna tålte, efterlåtandes det så mycket hälldre som gambla wanan är swår ombyta, och hennes man nu fiärran war, hwilken ljkwäll hädanåth skulle heta hennes man och wara i all händelse förmyndare och bära fadersnamnet. Men att kunna detta så mycket mera fördölja och lönt hålla, stod hon hwar morgon med wåta ögon inför modern, låtsande som hon jämrade sig öfwer den tjden, den nu för henne syntes ledsen och lång wara, af den längtan hon hade til sin man; föregifwandes att hon dag och natt in om lychta dörrar wille wara allena, utan at någon af gårdsfolket skulle oroa henne.»

Till sin man skrifver hon ett bref, fullt af längtan, och hoppas, att han skall vara lika trogen som hans »trognaste Cecilia». Med sin resa gör hon sig likväl icke brådt, ty hon »fant sig mera nöje[1]) hafwa der hemma till sin begiärlighet af många, än borta af en», och Thorgilsson fick länge nog efter den öfverenskomna väntetidens slut förgäfves »skoda ut genom Salsfenstren efter hennes ankomst; det dock äntel:n hände en aftonstund». — »Hon blef mycket wäll undfägnad, och hållen i högsta heder; men sedan ett åhr war framlupit», började hon ånyo »idka och åtänka den gamla wanan», så att inom kort »*Courtisaner* hos henne fritt *adresse* hade». Naturligtvis måste härigenom hennes äkta mans kärlek börja svalna; emellertid förebrådde henne Stilpho endast i all vänlighet, hvilket dock ledde till att hon »efter några åhrs förlop, endast der efter

1) Står nöjd.

stämplade, att *Thorgilsson* måtte komma om lifwet, på det hon måtte hafwa frjare spehl med sina förlibte ällskare».

För att få anledning till skillsmessa fann hon också på att anklaga Stilpho för otrohet och gaf sig sken af rättvisa genom att upprepade gånger sända in någon af sina »håfjungfrur» till mannen och sedan i sällskap med en främmande person öfverraska honom. Stilpho kunde detta »intet längre smällta, utan ytrade sig en gång i dessa orden: Wore önskeligit, att icke på tig, min Cecilia! sannades det allgemena ordspråket: Tyf täncker at hwar man stiäl.

Hon wardt då så rasande, att hon språng åstad i fullt furie åt siöstranden, till att förgiöra och bråstörsta sig i hafwet; men *Thorgilsson* föllgde strax efter; och som han omfamnade henne, med alldra wänligaste bön och begiäran, hon wille låta fara detta skadeliga uptoget; hämptade hon up en sten af marcken, och slog honom wed tönningen, så att han föll neder, och bortdånade; hon gick då hem, intet en gång berättandes för någon hwarest *Stilpho* war, mycket mindre att han låg nästan döder wed stranden; fägnandes sig af den tancken att han der skulle få sin dödssäng. Men efter några tjmars förlop, kom han hem åt hofwet sachta gåendes, med blodigt hufwud; då hon genast mötte honom på gården och begynte *fullminera,* frågandes efter, hwar han nu warit; om han intet annat har at giöra, än wara bland fulltbyltar och slagskämpar, af dem blifwa slagen, och komma så sedan hem at undfägna henne med blodigt hufwud och sårade lemmar? *Thorgilsson* sade: Min kära *Cecilia!* Lätt mig komma i min sängkammare! giör intet ondt, halfparten wärre! Säjen, det Edert samwete säger! Skyllen intet männer det qwinfolk giordt! Och lönen intet godt med ondo! Han måste då intaga sängen, och bruka *medicamenter* i några dagar, emedan bloden har stockat sig in i hufwudet. Men på den tjden, war ingen sorg för *Cecilia;* ty då fick hon giöra det hennes hug och wilja mäst lekte på.»

Sedan mannen tillfrisknat, lade hon gift i hans mat för att bli honom kvitt, men genom sin egen försiktighet och sin trogne tjänares hjälp undvek Stilpho hennes snaror. — Hon såg sig nu ingen annan råd än att »beställa med någon, som skulle med Trullkonst, eller skott, dräpa Thorgilsson, som nu innan kort skulle taga sig en resa före åt Norrige». Det var en hennes piga, som gifvit henne denna idé, hvilken piga hon haft med sig ifrån Hamburg, och som »war af samma kynne som fruen och wiste alla hennes hemligheter». Så öfverenskoms då, att pigan — »under et sken at beställa åtskillig slags fisk» i Hardånger — skulle resa före Thorgilsson och underhandla om trollskottet.

»Pigan, som Ebba heet, reste åstad, fan wed framkomsten en gammal finne, som war född, på östra sjdan om Warghafwet, det och Bottn kallas; med honom dagtingade hon, om det alldraförgiftigaste skott, eller

Thyre, och att han det sända skulle, på den och den wägen, då *Thorgilsson* kom. Han lofwade det uth, sedan han ett kläde och ljtet salt, med en eller annan Penning af fruen, emottagit hade; Pigan reste hem, mötandes sin husbonde 2:ne mihl ifrån hofwet på Danmarck. Han frågade henne, huru köpslagningen gådt. Hon sade, wäll: Ett skepp kommer innan kort ifrån Hardånger, som föhrer fiskwahrorne. Han sade, hällsa hem, til min *Cecilia!* Pigan swarade. Ja! Herre. Lycka! Lycka! De skilldes åt; pigan kom hem, berättandes för sin fru, huru allt beställt war. Fruen war nu dubbelt glad, både öfwer Thorgilssons bortresa, som i synnerhet öfwer det som stämplat war om Thorgilssons död; och begynte derföre så mycket mera låta *Caressera* sig, som hon tänckte, alldrig mera böra fruchta för sin man. Hon begynte anställa *Collationer,* anbindandes de käkesta kärleksbussar, som funnos; plägande dem med kosteliga drycker, och förnögde dem med liufliga *Caresser.* Detta wahrade hemma en god tjd bortföre; men huru det gick til med Thorgilsson, som borta war, wil wi säja. När han kom på den wägen, som Pigan och Finnen öfwerlagt om; kom fuller Thyret tillrandes; men lyckan war Thorgilsson så bljd, att det träffade hans tienare, som han hade med sig, så at han föll af hästen, och wardt efter en fiärndels tjma, död. Denne drängen, som hau Thorgilssons trogne och gamle tienare warit, tog Thorgilsson sielf, och begrof honom brede wjd wägen, på samma rum, afdragandes honom, medan han ännu lefde, hans Rock, den han tog med sig, jempte hästen. Detta skedde på en stor skog eller ödemarck, hwarest och skougsröfware gemenl. hade sitt tillhåll; hwilka och nu kommo fram, anfallandes Thorgilsson med största häftighet. Men han en rask Herre och tapper krigsman, fullbytte dem alla, så at de som intet blefwo dräpne, tog sin säkerhet i acht, medelst flychten. Dock emedan de ganska månge, men ljkwäl swaga woro, förskämde de hans Rock, at han nödgades draga sin döda tienares, som och tämmel. skön war. Sedan han alla beställningar förrättat, begaf han sig åter på hemwägen; Och om en aftonstund i mörkningen, kom han rjdandes in på sin gård, hafwandes på sig sin tienares kläder, som förr sagt är. Då fruen blef honom warse genom fenstret, wardt hon mächta glad, menandes, att nu är *Thorgilsson* säkert död, och drängen är allena hemkommen. Hon sprang förthen skull hastigt ut emot honom, säjandes: Det war wäll, att I intet skaffade den leda *Thorgilsson* tilbaka, hem igän. Huru war skottet? Blef han genast död, eller fick han intet pjnas? *Stilpho* sade: Min *Cecilia!* Hwad är det I säjen? Och i det samma kunde hon finna, at hon tagit *Thorgilsson* för drängen; förthenskull blef hon så hastigt betagen af häftig skräck, att alla hennes lemmar darrade, och hon af stor fruchtan föll neder på Jorden, och emedan hennes wäsende, medan han borta warit, så mycket skaffat, at hon tämmelig hafwande war, hwar af ock fruchtan tilltog, kom födslostunden på henne, då hon måste lemna sitt ljf i samma stunden. — *Stilpho Thorgilsson* lät taga henne up, och begrof hennes kropp, resande en sten öfwer högen, på hwilken detta ristat war:

Thorgilsson högg stenen efter wän sin, som alla wänner hade och skötte wänskapen och kärleks Ellden, så at hon så häftigt bran, att hon hastigt slocknade ᛋ. ᛏ. ᛏ. ᛚ.

10.

Det tionde och sista kapitlet meddelas nästan in extenso.

»*Stilpho Thorgilsson* war nu så mycket betagen af sorg, öfwer sin makas dödeliga frånfälle, som han ingenting hällder kunde önska, än detta. Han lät wäll beställa om sitt hof, och reste til *Scanö*, der han wistades en winter; och sommaren der efter reste han til *Trondhem*, och sedan åt *Island*, derifrån hem igän. Wed hemkomsten fan han icke alt wäll och richtigt tillgådt wara, som han förmodat hade; orsaken war denne, att ingen welat åtlyda den andra, utan alla giort efter sitt egit behag; hwar af han måste åter fatta de tanckar, att utkora sig en wän. Men som han pröfwat hwad det hade at innebära att binnas wed en qwinna; så tänchte han nu rådeligare wara, at lemna Adelen, som giärna ällska, och flychtiga sinnen hafwa; och taga en af gemenare sort, förmodandes at hon honom trognare och spakare skulle blifwa, än den förra; så att han kunde sielf få råda, och högsta wälldet hafwa. Han behölt detta rådet hos sig, såsom det bästa, tänkandes efter hwarest han en deyelig Piga måtte finna, som honom, i betrachtande af sitt tillstånd och willkor, för en herre hålla skulle, och i intet måhl emotsäja. Här war nu ena ung menniska, som hans gårdsfogate emottagit, å den hösten, å hwilken *Thorgilsson* reste åt Skanö; Denna war af tämmelig wacker skapnad, så at Thorgilsson begynte få lust och behag til henne, talandes med henne det ena skämte-ordet efter det andra, — hwar af hon uptändes till ällskoug, inbillandes fuller intet sig kunna winna en sådan förnäm Herre; åtminstone ljkwäl hans *Caresser*, så i stillhet. Hon tog tillfället ganska noga i acht, märckandes wäll til, när *Thorgilsson* anten haft goda wänner hos sig, eller han warit hos dem, och hållit sig roliga och lustige tillsamman. —

Hwar af hände, att det gick som det gick; hwar til tilfället, mörkret, kärleksbronan och wjn-ruset, en stor orsak war, som ofta bringar mången at giöra det han intet wil, mycket mindre bör giöra. Och såsom gemenl. sant är, att kommer ogräset en gång i åkern, thet går sedant intet giärna bort; Wänjer man grjsen i Erte- eller hweteåkern, han söker sedan giärna tjt igän; altså skedde ock med denna Pigan; hon lät intet tillfälle gå förbi, utan intog mer och mera hans hierta, att det stannade der uti; wixellstunden måste berammas. Dock woro månge af hans goda wänner, som detta högel. förtruto, gifwande många goda råd och trogna förmaningar före, at Thorgilsson ingalunda så skulle wanwörda sig och befläcka sitt goda namn och ryckte. Men han tänckte, at sådant råd intet war af sådane framstält, som wille hans bästa, utan snarare wärsta. Der funnos och några som inbillade sig, at något ondt wore i wägen, anten hon eller någon annan honom förgiort ell. förtrollat, så at det war fullkoml. hans öde, at han henne taga skulle. Men *Stilpho* kunde detta sitt uppsåt intet ändra, utan lät Bröllopsdagen ändtel. gå för sig, då ljkwäl ganska få hans goda wänner kommo til honom. En af dem sammansatte dessa rader, som dock intet sitt namn uptäckte, hwilka sålunda lydande finnas:

Så står här *Malva*, wjd en skön och ädel Lager,
Och wäxer mer och mer, i högden högt tilltager:
En *Malva* mot sin art, lär bli en *Amarant*,
Som yfs af färgor mång med krusad' blad' i kant.

Denna skriften läste en eller annan; men så kom en, som giorde grundelig uttydning på henne, förklarandes att gissningen så war; nembl. *Malva* är en Roos, som de swenska kalla Kattost, eller ock Bondroser; men *Amaranthus* en skön Kärleksblomma. Nu när *Malva* thet är, de gemena komma at wäxa och wistas bland sköna, höga och förnäma män, som bära namnet af Lagerbärträ; så wilja the synas *Amaranther*, icke mera gemena utan ähregiriga och förmätna; jämnförelsen til närwarande tillfälle, gifwer tjden; sade han. Han lät sedan utgå en annan skrift, den man rättare bör kalla *Pasqvil*, men rättast, en klara sanning och ofelbar gissning eller praxis. Sålunda:

Dum Dulcedinem sectaris,
Infamiam amplecteris.

Skrifwandes desse Verser här under:

Äj är den kloker skytt, som Bössan hårdt plä ladda:
Äj kloker man, som här stor ähro giör en Padda;
Den förre på sin kropp, mång' ärr och fuhla sår,
Den senar på sitt namn, stor skam och skada, får.

Om detta alldrig tillförne har sannas, så skedde wist denna gången, som tjdel. in til denna dag stod, och lärer, ty wärr, hädanåt äfwen sannas. Ty fast än ett eller annat åhr gick förbj, på hwilken tjd, denna hans käresta, som *Ragnila* heet, wackert sig förehölt, så skedde ljkwäl, att hon begynte yfwas öfwer sin lycka, blifwa förmäten, ähregirig, och ingen känna för sin ljka, glömandes och förglömandes alldeles sitt förriga stånd; så att alla dygdesinta klarl. här af taga kunde, att det i alla werldenes tjder sant är; Ingen högfärd är större än Bonde-högfärd; och ingen kan hafwa så stollt sinne och ehreförgiäten högdragen inbillning, som den, hwilken kommer högre än hans stånd elljest kunde skäligt pröfwa, och winner någon högre trappa än hans föräldrar haft. I synnerhet hos de swaga kärillen, som älljest all timmelig wällferd i *titulen* och *rangen* sättia. Ehuru detta intet så mycket skadade *Thorgilsson*, dock war det honom intet behageligit. Och hade han lättel. förmått koka och fördraga denna hennes swaghet [:om det icke snarare bör kallas dårskap:]. Men här kom och andra swårheter til; ty hon begynte lägga sig i stora *Disputationer* och trätomåhl, med andra förnäma, om *rangen;* giörandes stora omkostningar; uthom det, att alldrig war hennes dagel:a pracht, *galanterie*, och kräslighet nog för henne; så at *Stilpho* mera beswär för henne allena måste hafwa, än sielfwa fursten, af hela sitt hof. Men ännu, det wärre war, kom detta til, att hon hade ett ogement jalousie, så att ehwarest han gick in om hofwet, kunde hon intet tåhla honom gå eller wara allena, mycket mindre uthe, hos någon annan; uthan tedde sig som en wetberöfwad; i synnerhet enär starcka drycker hennes förstånd, det hon äljest war mycket ljtet begåfwad med, förduncklat och förtagit hade. *Stilpho* sökte på alt sätt at kunna detta rätta, men fant ljkwäl att alt war förgiäfwes, emedan ähregirigheten hade

sig ganska fast inrotat, högfärden fått öfwerhanden, jalousiet och kärleken til wjnet wäxte ju längre och mera, så at han alldrig kunde wara henne til behag, eller lefwa efter hennes wilja, den han fuller, men alt fåfängt, hade sökt med åtskilliga medel, rätta; finnandes råd, warningar, förmaningar, bön, hotelser, näfst och slag mera lända til större ondsko än bättring; hwar af han begynte mer och mera utaf hiertans sorg aftaga, att han omsjder måste intaga sängen; då honom ock detta öfwerkom, at denna hans *Ragnila* esomoftast med hwassa ord öfwerföll, derföre att ingen styrcka eller qwickt blod i hans kropp war, warandes mindre benägen til det som henne kärt war, än suggan til dantz och kräftan til plogen.

Enär *Stilpho Thorgilsson* hade försökt detta, uti en winter, förmådde han intet mera, än at han omsjder utmattad mera af ängslan och hiertans sorg, än annan kroppssiukdom, dödde och lemnade denna *Ragnila*, som sedan lefde efter sitt egit behag, men med liten ährewördning och skamfult ryckte, åtniutandes fuller, alt medan godset räckte, goda dagar; men sedan hon det förslösat, måste hon stanna i de tanckarna, att hennes galenskap har warit ganska stor, önskades intet högre, än at hon aldrig mått se och åtniuta det hon åtniutit, sedan hon nu så eländig, usall och arm blifwit.

Det berättas, att å then tjden *Stilpho Thorgilsson* hade måst innehålla sängen, han sammanskrifwit en liten *tractat*, den han kallat ***gifto-reglor;*** hwilken ljkwäl intet igenfinnes, utan allenast några få *Verser* här och der af samma hans wärck[1]), hwilka så lydande äro:

1. At giftas är en ting; en ting är wist at giftas;
En ting som ansas bör, men reslas, sållas, sichtas.
Mer agnar, boss och fnas, mer snärp, damb, fiun och tirs
Här fins, än uti Rog, korn, hwete, erter, hirss.

2. Sig gifta, är full sant, som gifwa sig en annan;
En gift en gåfwa är, som gifs åt twå tillsamman;
Men mången sannar, at sig gifta, gift är ta,
När en, en giftig, ond, förgiftig wän måst ha.

* * * * * *

8. Beråd ell' Brud hon sägs af fult berådda mode;
Men önskand wore det, at alla wore gode!
Brudgum är Brudens gum, ell' gumme, gomman, man;
Brudlöpt af Brud och löft, ett Bröllop säjas kan.

9. Lät sådant löfte ske, med fullom, gillom, skählom;
Ty wärre wärcken är, i hugen än i hählom;
När Bruden blifwer man, och mannen warder brud,
Hur' illa går det då, som soo med gyllen-skrud?

* * * * * *

---

1) Alla de »igenfunna» stroferna äro här anförda, af numris 41, 43 och 50 dock endast två rader utaf hvardera. N:ris 25 och 43 ha i manuskriptet tillagts efter de öfriga som »*additamenta*».

15. Det sägs at *Io* blef wändt i Nööt, och äfwen *Metra*
I hund el' annat diur, det hon sielf wille leta.
Men wara hur' det må, så sannas än i dag,
At mången fins, som är af Nööt- och hynne-slag.

16. Mig tycks, som giftestund, gier folket annat kynne;
Ho är som förr äj war af godt och fromsint lynne?
Möö-hela qwinfolk ju god', fromma, snälla gå,
Men hwadan äre de elaka kärngar frå?

17. Den gift som legat dold i de ogiftas giömmer,
Enär de gifta blj, det ut då äntligt kommer.
Trots någon sän den böld, kan läka, ställa till;
Aj Plåster, bön ell' hugg, då intet hielpa wäl.

18. Som *Atalanta* blef en grymman Leyoninna;
Och för *Calisto* mond en Jägar' biörnen finna:
Så och än mången får, et argt, et otamt diur,
Der han tänckt nå et fromt och dygdsint *Creatur*.

* * * * * *

22. Betänk tig gifteskär, och lät tin öron höra
Det råd som ährligt folk tig troligt monde giöra.
Lät tin förnufte sool, tig lysa. Märck wäll til,
Hwad dygdigt, tucktigt är, när tu tig gifta wil.

23. Tänck! *Astril* giör en blind; en blind far wil om wägen:
Tänck! *Astrils* skott är heet, och giör til ällskog trägen.
Tänck! alt nog hastigt sker, om thet man blifwer wäll:
När allting blifwer wäll, så är en lycklig, säll.

24. Än är äj tahlat stort, af dem som makar wunnit,
At de så sent til leek och gifte-sängen hunnit;
Men flere äro de, som klaga öfwer det,
Det sekna, sekna, som de måste släpas med.(!)

25. Alt nytt kärkommet är; ofrestat wil man fresta;
Der man fritt spela får, der wil en giärna giästa;
Dock wed all gammal ting, en ledsa plägar blj,
Det man får altjd ha, det lyster man äj sj.

* * * * * *

30. Tag tig en ljker wän, i stånd, i sinn, i seder,
I ållder, wigt och wäxt, i lynne, kynne, kläder.
Ty ljka ljka är, och ljka sämjas bäst;
Oljka kunn' med fog hwar ann äj wara näst.

* * * * * *

35. Kunn ljka swårt haa ro; hur' wil då äntligt blifwa
Med de oljka, som mer orsak haa at kjfwa;
Exemplen äre få, bland hundrad' tusend', ett,
At twå oljka haa, til slutet, nöjet sedt.

36. Tänck äj at du dock bljr ett mönster framför alla,
Thet kan full liufligt, godt, i hogen för tig falla.
At taga den ell' den; men tänck kärleken har
I mahlört bytt sig bort; fast han den bästa war.

* * * * * *

40. När man sig handla wil, et ting som knapt 2 öre
Kan kosta; wil man dock wäll-wisligt see sig före;
Och är det mera wärdt, tänck då hur tancken far
Nu hjt, nu tjt, at en et elagt gods äj tar.

41. Så må man mycket mer sig huxa om, när hogen
Åkommer at en wän sig kora kär och trogen. — —

42. Dock måttlig korfwar bäst; man kan så snart i wahlet
Taa starr för höö; af wahl så kommer en i qwahlet.
När Nagellfari seer til Snutefari, då
Så Dyngefari han gemenligt råkar på

43. — Det gods nu pröfwat är; men sän en godset nått,
Så måst han hafwat qwar; det ware ondt ell' godt.

* * * * * *

50. Af Penngar modet är, samt Qwinno-herre wällde;
Dock kunn' de swinna bort, fast en uhr siön dem hällde; —

51. Om Paddan ähro får, och kommer fram i liuset;
Och pigan tages upp til Bondens fru i huset;
Så märck! hon glömer strax det stånd hon förr i war
Och tig med knorr och morr, med bannor intet spar.

52. När någon ädell Särck, måst dra Oädell Skiorta;
Påminna en sitt stånd, fast sällan då är borta;
Hur jämrar hon sig: Ack! Ack mig! Min lycka nu!
Twj mig som sådn' en tog! Jag har kunn blifwit fru.

* * * * * *

55. Som största plågan är, en ondan Maka hafwa,
Den en skal släpas med, til thes en läggs i grafwa;
Så kan en alldrig här någn större fägnad nå,
Än när man kan en from och liuflig maka få.»

Denna sista strof är den goda sens-moralen. Och så är berättelsen slut.

»Historien» karaktäriseras väl bäst som en sederoman med satirisk, moraliserande tendens. Det är egentligen kärleks- och äktenskapsproblemet, som behandlas och detta på ett sätt, som är så mycket märkligare som man på den tiden strängt och stolt sökte hålla på äktenskaplig moral — just inom de mera förnäma kretsar där berättelsens handling rör sig. Såsom någorlunda framgår af det likväl betydligt hyfsade referatet berättar författaren ganska ogeneradt tämligen ömtåliga saker och satiriserar med föga hänsyn för konventionell åskådning, hvilket icke är fallet med frihetstidens öfriga kända romanförfattare.

Hela historien är, kan man säga, en satir mot kvinnan. När berättaren får fara ut mot henne, då diktar han riktigt con amore, då löper pennan så mycket lättare, »som willjan redo är den påskynda». — Med ett undantag — Agneta — äro alla kvinnoskepnader utmålade som sannskyldiga odjur. De ha inga andra motiv för sitt görande och låtande än kättja och liderlighet, egennytta och fåfänga.

Allt detta gör att man bringas att tro, det författaren i sin slutliga sens moral skall ropa ve och förbannelse öfver allt hvad giftermål heter. Men — det är icke fråga om huruvida man skall gifta sig eller icke gifta sig; ty »naturen hafwer sjelf inplantat sådan rot». Kärleken är ingen päst, »allenast kärleks soot, som läkes bäst med lek hos kärleks wänner sanna». Denna strof klingar öfverraskande vackert i den för öfrigt mycket harmfulla skildring där den är inrymd, och denna jämte den sista präktiga strofen i de versifierade »gifto-reglor», som afsluta romanen, utgöra det försonande elementet i den rysliga historien.

Den enda manliga karaktären, som utförligare beskrifves, Stilpho Thorgilsson själf, är lika osammansatt. Så onda som kvinnorna äro, så god är Stilpho. Han blir här och där ända till löjlighet och mesaktighet tecknad som dygdemönster. Han är talröret för författaren, när denne vill komma med sina moralpredikningar. Då är han modig och manhaftig och skräder ingalunda sina ord. Tapper är han också i krigiska dater, i faror och kamp, men eljest är han en beskedlig stackare, som låter kujonera sig af hvarje kvinna, han råkar ut för. — Oegennyttig och självuppoffrande är han till ytterlighet. Åtminstone har författaren ansträngt sig att teckna honom sådan, men likasom Stilpho någon gång får afvika från dygdens vägar, får han också då och då ett sken af egennytta. Dylika mindre vackra egenskaper tycks dock författaren tillägga honom helt omed-

vetet såsom t. ex. då det berättas på tal om Agneta, hur Thorgilsson, sedan han frälst den unga sköna från sjöröfvarna och fört henne hem, fann »en så mycket större ährewördning och glädje som denna unga jungfrun enda barnet war och arfwinge till alla godsen».

Hvad kompositionen beträffar, är blott »personens enhet» iakttagen; det enda sammanhållande är, att *hjälten* är en och densamma. Dennes lif och öden följas från hans ungdom till hans ålderdom och död. — Från det ena äfventyret till det andra som Stilpho råkar ut för, hoppar berättelsen utan något egentligen sammanbindande led och utan någon bestämd plan.

Hvad Stilphos »embetsåligganden» äro, hvad han har att uträtta på sina många vidlyftiga resor hit och dit för hvarjehanda »högnödiga expeditioner», därom få vi i allmänhet icke den ringaste upplysning. Det som utförligare beskrifves, är endast och allenast hans »förhållande til fruentimbret» på det ena eller det andra sättet.

Rummet växlar allt efter hjältens oupphörliga resor. Oftast är han i Norge och Danmark, men ibland har han sina äfventyr i Frankrike, England och Hamburg, och han besöker också Sverige, bl. a. Helsingland, Island och — under sin ungdoms resor för studier eller »plaisir» — Tyskland och Italien. Någon lokalfärg kan icke upptäckas.

Tiden för berättelsens handling kan svårligen bestämmas genom de antydningar berättaren gifvit. Skulle man sluta af namnen på somliga af de orter, som nämnas, kunde man tro sig vara långt borta i forntiden. Andra namn äro helt moderna. Tydligen är det författarens afsikt att förlägga sina skildrade tilldragelser till en aflägsen tidpunkt, men han gör sig i så fall skyldig till många anakronismer. En duell, där det talas om pistolskott och andra nyare inrättningar, får besjungas af »en gammal Lioda-smider». Och en liten tid därefter — vid det stora bröllopet — uppträda damerna urringade med »fallbolanger» och krås.

Berättelsens färg är afgjordt realistisk, trots det att författaren ansträngt sig att ge den en viss sagostämning.

Stundom ger han sig in på små psykologiska funderingar öfver den tanken och den handlingen och bjuder på åtskilliga sundt förnuftiga anmärkningar och aforismer.

Att skildra annat än händelser och karaktärer försöker han sig aldrig på. Af naturskildring t. ex. finns icke ett spår.

På det hela taget skönjer man väl icke någon djupare poetisk uppfattning hos författaren, och hans stil är afgjordt underlägsen

samtida mera bekanta skriftställares, men hans både prosa och vers röja en omisskännlig talang, och i jämförelse med samtida alster af lika art är hans berättelse rolig och underhållande genom den friskhet och frimodighet, hvarmed den är framställd.

* * *

Det återstår nu den frågan, huruvida Olof Broman också är författaren till den historia, som han så sorgfälligt renskrifvit och bevarat bland sina samlingar.

C. Eichhorn uppgifver i en not till sin afhandling om *Prosadiktens i Sverige under Frihetstiden,* att Broman är författare till Stilpho Thorgilssons historia, men några grunder, på hvilka han stöder detta sitt påstående, nämner han icke. Att han har rätt, anser jag dock för min del utom allt tvifvel.

Utom Eichhorns lilla notis, som också intagits i *Ewert Wrangels* nyutkomna kulturhistoria, finnes så vidt jag vet ingenting å tryck utkommet om detta ämne med undantag af de upplysningar, *Bernhard Risberg* gifvit i sin nämnda katalog.

Det heter där: »Berättelsen (på omväxlande prosa och vers) finnes bland Bromans handskrifter, (handstilen ej yngre än 1710), men författarskapet synes mig dock något tvifvelaktigt, emedan arbetet ej omnämnes i hans själfbiografi — där likväl hvarje af honom författad tillfällighetsdikt finnes sorgfälligt angifven — och titelbladet blott bär Bromans namn, ej som annars uppgift att han författat skriften».

För att nu först bemöta dessa invändningar, så är det visserligen sannt, att Broman ej i sina dagböcker talat om Stilpho Thorgilssons historia, ehuru han ej synes ha underlåtit att (i memorialet) anteckna alla sina tillfällighetskväden — för så vidt vi nämligen kunna veta! Men medgifvet att han antecknat alla dessa, så finnas likväl flera arbeten af honom, hvilka mera betyda än de tillfälliga alstren, som ej heller upptagits vare sig i memorialet eller i de båda öfriga själfbiografierna. — Och dessa båda öfriga biografier komplettera ändå till dryg del Bromans anteckningar i sitt memorial, hvad hans bibliografi angår. — Så är förhållandet med andra flocken af Guds Almachtsspegel (ornitologin), så med Radius Sidereus Mysticus, med Bethesda i Elixonia[1]), Vidskepelser i Nifulheim, Kort

1) Om hälsokällor, särskildt i Sverige. »Thenna piece sändes på Ups. 1746 med H. Cand: E: Elf, til H. H. Archiat: Carl Linnæus, återsänd 1748 i Jul med H. Not: Schick.»

berättelse om björnar uti Nordlanden m. fl., som alla å titelbladet uppgifvas vara författade af Broman.

Och hvad den anmärkningen beträffar, att Broman å första sidan af sitt romanmanuskript ej uttryckligen underrättat om att han själf är författaren, utan nöjt sig med att pränta dit sin namnteckning, så har han ej utsatt vare sig sitt namn eller någon pseudonym på det vidlyftiga värket En owäldig Bondes lefwernesbeskrifning. Berättelsen lägges visserligen i bondens mun, men i Personalia har Broman direkt angifvit sig som dess författare.

I bref till mig har lektor Risberg dessutom benäget framställt ett par andra synpunkter, som göra att han betviflar Bromans författarskap.

Han framhåller den teoretiska eller praktiska syftningen hos Bromans hela skriftställeri, inom hvilket en rent ästetisk produkt således skulle bli ensam-stående, dels den omständigheten att »Broman vid romanens nedskrifvande var så pass ung, att man kan antaga, att han kunde finna intresse i att göra en afskrift».

Emellertid röjer Stilpho Thorgilssons historia en omisskännlig frändskap med Bromans öfriga skriftställarskap, äfven om den ej har något egentligt motstycke. Öfverallt samma idéer, fraser och uttryckssätt, samma periodbyggnad, samma böjelse för ordspråksmaneret, på den tiden så omtyckt, samma formella kvickhetsexperimenter. I all synnerhet erbjuda de i romanen inströdda verserna talande jämförelsepunkter med Bromans andra rimmerier. Äro alexandrinerna i Stilpho Thorgilssons historia icke af Bromans hand, så äro de åtminstone svenska original. De bära alls ingen prägel af öfversättning — i »gifto-reglerna» vitsas ju på renaste svenska. Ett motstycke skulle dessutom romanen kunna sägas ha, näml. i akademisatiren; men ej heller till denna skrift har Broman någonstädes uppgifvit sig som författaren, ej ens satt sitt namn å titelbladet, utan som nämdt användt en signatur, som annars ej förekommer.

Tiden för renskrifningen af det föreliggande manuskriptet till romanen är enligt ofvan anförda skäl angifven tidigast till omkring 1705. Broman fyllde trettio år 1706. Och det är ju ingenting som hindrar, att han vid så pass mogen ålder var mäktig att självständigt åstadkomma ett värk som denna tämligen medelmåttiga novell. År 1705 hade han ju skrifvit en mängd brud- och grafskrifter, gratulationer och epigram, orationer och disputationer m. m. År 1704 heter det i memorialet: »Å detta åhret äro åtskillige wisor för rolighet skul, och efter mångas begiär, i synnerhet Nymph: uppsatte

etc.» Och vidare år 1706: »d. 28 Aug: Margaretas Brynsten i giftessaker, m:ss eller berättelse om alt äfwentyr då H. K. gifte sig med S. H. med Aviser från åtskillige orter, om bem:te H. K. seglation till Hud:vall». Mycket antagligt är ju att dessa »äfwentyr» gifvit uppslaget till Stilpho Thorgilssons historia, och att de »åtskillige wisorna» äro desamma, som där fått sin plats.

Det kan möjligen framkastas som en hypotes, att Broman, eftersom han var skolman och teolog, ämnat utgifva sitt något vågade opus anonymt — för att likafullt värka uppbyggande. Detta skulle då också förklara och ytterligare förringa den invändningen mot hans författarskap att han underlåtit att i sina dagboksanteckningar omnämna Stilphos historia. Dessutom är den ju ett ungdomsarbete, som dess auktor själf måhända snart nog upphörde att fästa någon vikt vid, upptagen som han allt mer och mer blef af vetenskapliga arbeten och sysselsättningar. Troligast är nog, att historien aldrig varit inlämnad för tryckning. Broman insåg väl från början de svårigheter, som skulle möta vid censuren, så att han aldrig gjorde försök att få sitt opus publiceradt, utan nöjde sig med att lämna det testamente åt eftervärlden, till den kraft och verkan det hafva kunde.

Kanske är det ej blott en händelse, att romanen sammanbundits med Bromans mest intima värk, dagböckerna. Dock ger studiet af den miliö och de förhållanden, i hvilka Broman lefde, ringa bevis för mitt påstående att romanen är original af Bromans hand, i den meningen nämligen att det skulle finnas något samband mellan Bromans lif och Stilpho Thorgilssons. Men de källor jag haft att tillgå rörande Bromans monografi äro ju hufvudsakligen baserade på hans egna självbiografiska notiser och dessa äro som sagdt ej särdeles intima, åtminstone hvad beträffar hans ungdomsår och hans inre lif öfver hufvud. Huruvida Broman gjort sorgliga erfarenheter — vare sig personligen eller genom andra — liknande Stilpho Thorgilssons, så att här som oftast annars »indignatio facit versus», det torde svårligen kunna utrönas. De förbehållsamma notiserna om hans sällskap med »nymfer», som ur memorialet för år 1704 ofvan citerats, kunna dock tillmätas en viss betydelse. Rörande hans eget förhållande till det andra könet gifves eljes ingen annan upplysning än som redan nämnts på tal om hans giftermål. Och då detta skedde, var ju hans roman redan skrifven. — Att Broman låter sin hjälte, om ock blott i förbigående, besöka sin egen hemort Helsingland, bör kanske också beaktas.

* * *

Jag medgifver, att ofvan framlagda synpunkter ej äro nog för att fullt tillfredsställande *bevisa* min mening om författarskapet till Stilpho Thorgilssons historia. Men man har alla skäl att hålla på Eichhorns uppgift, så länge ej mera talande invändningar andragits mot densamma än de som här ofvan nämnts. Och som en motvikt mot ofvan anförda uttalanden af lektor Risberg, är det mig en kärkommen plikt att anföra hans yttrande i ett senare bref: »Om Broman ej är författaren, hvem skulle då vara det? Så länge något svar ej kan lemnas härpå, får väl Broman anses som författaren enligt vanliga filologiska regler.»

Jag anser mig alltså ha rätt att kalla Olof Broman »Sveriges förste romanförfattare» och Stilpho Thorgilssons historia vår älsta originalroman. Samma rätt nämligen, på grund af hvilken J. H. Mörk och hans medförfattares »Adalriks och Giöthildas äfventyr» fått sig dessa epitet tillagda.

Huruvida ej andra kunna ha anspråk på att göra både Broman och Mörk rangen stridig, därom hänvisar jag till Wrangels framställning af svenska romanförsök i Frihetstidens odlingshistoria.

* * *

Någon egentlig förebild för Bromans roman har jag hittills ej kunnat finna. Antagas kan, att som mönster för episodläggningen fått tjäna någon af de isländska *romantiska* sagorna, just de som voro kända på Bromans tid, t. ex. Bosa-sagan. Men redan ojämförligheten i språkform och satsbyggnad gör det omöjligt att tänka sig Bromans skrift som öfversättning från en dylik saga[1]).

Romaner från de stora kulturländerna lästes ju på Bromans tid tämligen flitigt i Sverige, och mycket möjligt är, att Broman tagit sig före att efterbilda någon af dem[2]).

I alla händelser äro de äfventyr, som Stilpho Thorgilsson upplefver, ingalunda *mer* oförenliga med svensk uppfattning än med utlänsk. Tydligen är det så, att författaren vill liksom Mörk satirisera sin egen omgifning, ehuru han af förklarliga hänsyn gör ansträngningar att förlägga sin berättelses miliö långt bort från sin egen.

---

1) För denna upplysning står jag i tacksamhetsskuld till e. o. amanuensen vid Kgl. Bibl. d:r V. Gödel, som genomläst min afskrift af romanen.

2) I den nämda bokauktionskatalogen har jag vid ifrågavarande sak ej kunnat finna någon ledning. Där förekomma dock några sagor upptagna.

En viss likhet — i uppradandet af hjältens kärleksäfventyr, i de många senförändringarna, i detaljernas drastiskhet m. m. — äger romanen med »Le Ramels Lefwernes Historia»[1]), en handskrift å Uppsala Bibliotek af obekant författare, möjligen samtidig med Broman.

* * *

Vid en öfverblick af Bromans skriftställeri faller särskildt i ögonen hans kärlek till naturvetenskapen. Från England hade denna bredt ut sig såsom tidens vetenskap på modet, »och om än», säger Warburg, »denna modeströmning medförde mycken ytlig dilettantism, var den dock ytterst betingad af ett djupt intrasse för utforskandet af naturens gåtor». Och detta intrasse ägde Broman i fullaste mått, äfven om han saknade tid eller större betingelser för att bringa full systematisk reda i sina vidsträckta undersökningar. Såsom pålitliga materialsamlingar behålla dock dessa sitt stora värde och äro väl förtjänta att i ljuset framdragas ur det mörker, hvari de hvilat i hundrafemtio år. — Specielt bör Bromans hembygd, detta landskap, som egentligen är hela hans fosterland[2]), vara tacksam att genom Bromans försorg ha sina gamla minnen bevarade, och ha hvad märkligt, som skedde inom dess landamären, antecknadt. I detta senare fall blir det först den moderna tidningsprässen, som tar upp den med Bromans död afklippta tråden.

* * *

Utom akademidisputationerna, en mängd tillfällighetsvärser samt uppsatserna i professor Celsii almanacka eller i Vetenskapssocietetens Acta[3]) är intet af Bromans litterära värk befordradt till trycket. Att likväl flera skrifter utarbetats i afsikt att utgifvas, det säger Broman själf, och det framgår också af Frodlins ofta anförda biografi, där det ytterligare heter om Broman: »en i mång stycken, men besynnerligen i Antiquiteter, i Philologia och Critica Sacra, i Medicin och Na-

1) Nordin 4:to 1173. Se Wrangel a. a. sid. 349.

2) I företalet till »Slota Baba» far dock Broman skarpt ut emot *falsk* lokalpatriotism.

3) Hit insände Broman bl. a. en afhandling *De Iadut.* »Förmodligen», säger Risberg, »var det denna tryckta skrift och ej handskriften därtill, som vid revisionen af biblioteket 1839 anmärktes såsom förkommen och som man 1841 beslöt att afskrifva på grund af dess 'ringa värde'.»

turkunnighet wäl bewandrad och grundlärd man, som åtskilliga wäl utarbetade Tractater dels låtit, dels ärnar låta i dagsljuset komma».

* * *

Broman stod ej ensam bland sina kolleger i kyrkans tjänst som en flitig pennans man. Äfven andra präster än han författade utom vittra alster betydande lokalhistoriska arbeten, skrifter i topografi, etnografi, åkerbruk o. a. Med fog vill därför Wrangel kalla den för-Dalinska perioden för »kyrkoherdarnas period».